University of Alberta Library
0 1620 2352 5577

КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ

Українського Голосу

на 1971 рік

КАЛЕНДАР - АЛЬМАНАХ
„УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ"

CALENDAR-ALMANAC
of
Ukrainian Voice

FOR THE YEAR

1971

Published and Printed by
TRIDENT PRESS LTD.
210-216 Dufferin Ave., Winnipeg 4, Manitoba,
Canada

КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ
Українського Голосу

НА ЗВИЧАЙНИЙ РІК

1971

Накладом і друком
ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ ТРИЗУБ
210-216 Даффирин Аве., Вінніпеґ 4, Манітоба,
Канада

Січень – January

1971 — має 31 день — 1971

Звич. Кал. н. с.	Дні тижня	Церк. кал.	УКРАЇНСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	День має 10 годин Ніч має 14 годин
1	П	19	**Горожанський Новий Рік.** Мч. Вонифатія.	
2	С	20	Прп. Сильвестра Києво-Печ. Прп. Ігнатія Арх. Києво-Печ.	
3	**Н**	**21**	**Неділя Св. Отців.** Св. Петра Митроп. Київського.	
4	П	22	Св. Влмч. Анастасії Узоріли.	
5	В	23	Свв. 10 мчч. Критських.	
6	С	24	Св. Прпмц. Євгенії. **Св. Вечір. Піст.**	
7	Ч	25	**РІЗДВО ГОСПОДА ІСУСА ХРИСТА.**	
8	П	26	**Собор Пресвятої Богородиці.** Свщмч. Евфимія.	
9	С	27	**3-ий день Різдва.** Св. Первомч. Архмд. Стефана.	
10	**Н**	**28**	**Неділя по Різдві Христ.** Св. 20,000 Нікомід.-спалених.	
11	П	29	Прп. Марка Києво-Печ. Свв. 14,000 дітей Іродом забитих.	
12	В	30	Мчц. Анісії; Урп. Зотіка. Прп. Феодори.	
13	С	31	**Оддання Свята Різдва Христ.** Прп. Меланії Римл.	
14	Ч	1	**Січень. ТРАДИЦІЙНИЙ НОВИЙ РІК. Св. Василія Вел.**	
15	П	2	Прп. Сильвестра Києво-Печ.	
16	С	3	Св. Прр. Малахії; Свмч. Гордія.	
17	**Н**	**4**	**Неділя перед Богоявл.** Соб. 70 Ап. Преп. Ахили Києв. Печ.	
18	П	5	**Навечір'я Богоявлення.** Піст. Св. Феопемта і Феони.	
19	В	6	**БОГОЯВЛЕННЯ — ЙОРДАНЬ — ВОДОХРЕЩІ.**	
20	С	7	**Собор Св. Івана Хрестителя.**	
21	Ч	8	Прп. Григорія Києво-Печ.	
22	П	9	Св. мч. Полієвкта.	
23	С	10	Прп. Дометіяна; Прп. Маркіяна.	
24	**Н**	**11**	**Неділя по Богоявленні.** Прп. Феодосія Києво-Печ.	
25	П	12	Св мчц. Татіяни; Св. Сави Архиєп. Серб.	
26	В	13	Свв. мчч. Ермила й Стратоніка.	
27	С	14	**Оддання Богоявлення.** Пр. Ніни Просв. Грузії.	
28	Ч	15	Прпп. Павла Фівейськ. й Івана Кущника.	
29	П	16	Св. Апост. Петра; мчц. Леоніли.	
30	С	17	Прп. Антонія Велик.; Прп. Ахіли Ісповід.	
31	**Н**	**18**	**Неділя 33 по Св. Тройці.** Свв. Афанасія й Кир. Арх. Ол.	

Історія — це святая святих народу, недоторкувана для злодійських рук.

(О. Довженко)

UNIVERSITY LIBRARY
UNIVERSITY OF ALBERTA

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

1. 1. 1919. Закон У. Н. Р. про Автокефалію Української Православної Церкви.
6. 1. 1742. Помер гетьман Пилип Орлик.
6. 1. 1846. У Києві засновано Кирило Методіївське Братство.
6. 1. 1834. Народився поет Степан Руданський.
11. 1. 1647. Помер Київський Митрополит Петро Могила.
11. 1. 1888. Помер співець Буковини Юрій Федькович.
11. 1. 1916. Помер письменник Лесь Мартович.
13. 1. 1906. У Києві почав виходити перший український щоденник „Громадська Думка".
13. 1. 1667. Андрусівська умова, що поділила Україну між Польщу і Московщину.
14. 1. 1649. Тріюмфальний в'їзд Богдана Хмельницького до Києва після перемоги над поляками.
18. 1. 1654. Переяславська умова Богдана Хмельницького з Московщиною.
21. 1. 1919. Карпатська Україна схвалила прилучитися до Української Народної Республіки.
22. 1. 1918. Проголошення IV. Універсалом Української Центральної Ради незалежности України.
22. 1. 1919. Проголошення соборности України.
22. 1. 1803. Помер останній гетьман України Кирило Розумевський.
22. 1. 1920. Померла письменниця і громадська діячка Наталія Кобринська.
23. 1. 1921. Від руки скритовбивця загинув композитор Микола Д. Леонтович.
27. 1. 1790. Народився письменник Петро Гулак-Артемовський.
28. 1. 1920. Помер письменник Панас Мирний.
29. 1. 1633. Помер Архиєпископ Мелетій Смотрицький.
29. 1. 1918. Бій під Крутами.

СКОРОЧЕНИЙ УСТАВ НА СІЧЕНЬ

3. **Нед. перед Різдвом Хр. — Отців.** Гол. 4-й. УЄ. Воскр. 7. Ів. 20: 1-10; Літ.: Ап. Євр. 11:9-10, 17-23, 32-40; Єв. Мат. 1:1-25.
7. **Різдво Христове.** УЄ. Мат. 1:18-25. Літ. — Івана Зол. Ап. Галат. 4:4-7; Єв. Мат. 2:1-12.
10. **Нед. по Різдві Христ.** Гол. 5-й. УЄ. Воскр. 8: Ів. 20:11-18; Літ.: Ап. Гал. 1:11-19; Єв. Мат. 2:13-24.
14. **Новий Рік.** УЄ. Ів. 10:9-16. Літ. (Василія Вел.): Ап. Кол. 2:8-12, Євр. 7:26-28; 8:1-2; Єв. Лук. 2:20-21; 40-52; та Лук. 6:17-23.
17. **Нед. перед Богояв.** УЄ. Воскр. 9: Ів. 20:19-31. Літ. Ів. Зол. Ап. 2 Тимоф. 4:5-8; Єв. Марк. 1:1-8.
19. **Богоявлення.** УЄ. Марк. 1:9-11. Літ. Св. Івана Зол. Ап. Тита 2:11-14; 3:4-7. Єв. Мат. 3:13-17.
24. **Нед. по Богояв.** Гол. 7-й. УЄ. Воскр. 10; Ів. 21:1-14. Літ.: Ап. Єф. 4:7-13; Єв. 4:12-17 та Лук. 19:1-10.
31. **Нед. 32 по Св. Тройці.** Гол. 8-й. УЄ. Воскр. 11: Іван. 21:15-25. Літ.: Ап. І Тим. 4:9-15; Єв. Лук. 19:1-10.

Лютий – February

1971 — має 28 днів — 1971

Звич. Кал. н. с.	Дні тижня	Церк. кал.	УКРАЇНСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	День має 11 годин Ніч має 13 годин
1	П	19	Преп. Макарія, Лаврентія і Евфимія схимників Печер.	
2	В	20	Преп. Евфимія Вел. Свв. мчч. Інни, Пінни і Рімми.	
3	С	21	Преп. Максима Ісповідника, Свв. мчч. Анастасія і Неоф.	
4	Ч	22	Преп. Анастасія Печерського і Св. Ап. Тимофія.	
5	Ч	23	Свмч. Климента єп. Анкирського, мч. Агафангела.	
6	П	24	Преп. Ксенії, мч. Вавіли Сицилійського та його учнів.	
7	**Н**	**25**	**Неділя про Митаря й Фарисея.** Св. Григорія Богосл.	
8	П	26	Прпп. Ксенофонта й Марії.	
9	В	27	Свят. Івана Архиєп. Царгор. Золотоуст.	
10	С	28	Прп. Єфрема Печерськ.; Прп. Єфрема Сиріна.	
11	Ч	29	Прп. Лаврентія Затв. Києво-Печ. Св. Ігнатія Богоносця.	
12	П	30	**Трьох Святих: Вас. Вел., Григорія Бог., та Ів. Золотоус.**	
13	С	31	Свв. Безсрібреників, Кира й Іоана.	
14	**Н**	**1**	**Лютий. Неділя про Блудного Сина.** Св. мч. Трифона.	
15	П	2	**СТРІТЕННЯ ГОСПОДНЄ.** Прпмч. Гавриїла.	
16	В	3	Свв. Симеона й Анни Пррч.	
17	С	4	Прп. Ісидора Пилусіота.	
18	Ч	5	Св. Феодосія Черниг. Свмч. Агафії.	
19	П	6	Св. Вукола Еп. Смирн.	
20	С	7	Прп. Парфенія Еписк. **Поминальниця.**	
21	**Н**	**8**	**Неділя М'ясопусна.** Влмч. Феодора Стратил.	
22	П	9	Прп. Панкратія Києво-Печ. Мч. Никифора.	
23	В	10	Прп. Прохора Києво-Печ., Мч. Харалампія.	
24	С	11	Свмч. Власія., Прп. Димитрія Прилуцьк.	
25	Ч	12	Св. Олексія Митроп. Київськ. Св. Мелетія Антіох.	
26	П	13	Прп. Мартиніяна, Евлогія Арх.-єп. Александр.	
27	С	14	Прп. Авксентія, Св. Кирила Учит. Словянск.	
28	**Н**	**15**	**Неділя Сиропусна.** Св. Апост. Онисима.	

Непошана до старовини, до свого минулого, до історії народу є ознакою нікчемности правителів . . .

(О. Довженко)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

1. 2. 1897. Народився поет Євген Маланюк.
3. 2. 1812. Народився поет Євген Гребінка.
3. 2. 1864. Народився поет-сатирик Володимир Самійленко.
4. 2. 1794. Другий поділ Польщі. Волинь і Поділля прилучено до Росії.
4. 2. 1813. Народився С. С. Гулак - Артемовський — автор „Запорожця за Дунаєм".
5. 2. 1955. Помер у Вінніпеґу проф. Леонід Білецький, визначний науковець і шевченкознавець.
6. 2. 1908. Згинув від багнетів австрійських жандармів у Коропці над Стрипою Марко Каганець.
7. 2. 1933. Помер артист Микола Садовський.
7. 2. 1942. Собор єпископів У. А. П. Ц. в Пінську організує У. А. П. Ц. на звільнених від большевизму українських землях.
8. 2. 1940. Помер в Чехословаччині письменник Спиридон Черкасенко.
9. 2. 1918. У Бересті підписано мировий договір між Україною і Центральними державами.
10. 2. 1900. Засновано в Україні першу політичну партію „РУП" (Революційна Українська Партія).
12. 2. 1939. Перші вибори до сойму Карпатської України.
12. 2. 1924. Згинула з рук польської поліції Ольга Басараб.
15. 2. 1897. Помер письменник Панько Куліш.
12. 2. 1871. Народився письменник Лесь Мартович.
20. 2. 1054. Помер Ярослав Мудрий, великий князь київський.
20. 2. 1905. Народився письменник Улас Самчук.
21. 2. 1942. Загинула в Києві з рук німецької поліції письменниця Олена Теліга.
22. 2. 1860. Народилась визначна українська театральна артистка Марія Заньковецька.
24. 2. 1574. Вийшла у Львові перша в Україні друкована книжка „Апостол".
25. 2. 1871. Народилась поетеса Леся Українка.
26. 2. 1608. Помер князь Костянтин Острожський.
26. 2. 1886. Народився визначний український графік Юрій Нарбут.
27. 2. 1664. Під Новгородом Сіверським поляки розстріляли козацького полковника Івана Богуна.
28. 2. 1734. Помер гетьман Данило Апостол.

СКОРОЧЕНИЙ УСТАВ НА ЛЮТИЙ

7. **Нед. Мит. й Фарисея.** Гол. 1-й. УЄ. Воскр. 1: Мат. 28:16-20. Літ.: Ап. 2 Тим. 3:10-15; Єв. Лук. 18:10-14.
14. **Нед. Блуд. Сина.** Гол. 2-й. УЄ. Воскр. 2: Марк. 16:1-8. Літ.: Ап. I Кор. 6:12-20; Єв. Лук. 15:11-32.
21. **Нед. М'ясопусна.** Гол. 3-й. УЄ. Воскр. 3: Марк. 16:9-20. Літ.: Ап. I Кор. 8:8-13; 9:1-2. Єв. Мат. 25:31-46.
28. **Нед. Сиропусна.** Гол. 4-й. УЄ. Воскр. 4: Лук. 24:1-12. Літ.: Ап. Рим. 13:11-14; 14:1-4; Єв. Мат. 6:14-21.

Березень – March

1971 — має 31 день — 1971

Звич. Кал. н. с.	Дні тижня	Церк. кал.	УКРАЇНСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА — День має 12 годин, Ніч має 12 годин
1	П	16	Св. мч. Памфіла. **Початок Св. Вел. Посту.**
2	В	17	Св. Влмч. Феодора-Тирона.
3	С	18	Св. Льва папи Римськ., Св. Флавіяна Архиєп. Царгор.
4	Ч	19	Св. Ап. Архипа, Филимона й Агафії.
5	П	20	Прп. Агафона Києво-Печ., Льва — єп. Катанськ.
6	С	21	Прп. Тимофея; Св. Евстафія, єп. Антіох.
7	**Н**	**22**	**Неділя 1-ша Св. П. — Православія,** Св. мч. Маврикія.
8	П	23	Свщмч. Полікарпа, єп. Смирнськ.
9	В	24	Обрітення Голови Св. Івана Хрестителя.
10	С	25	Св. Тараса Арх-єп. Царгородськ.
11	П	27	Св. Порфирія — Арх-єп. Газького.
12	П	27	Прп. Тита пресв. Києво-Печ., Прп. Прокопія Декапол.
13	С	28	Прп. Василія Іспов. Свщмч. Нестора Єп.
14	**Н**	**1**	**Березень. Неділя 2-га Св. В. П.** Св. Григорія Палами.
15	П	2	Свщмч. Феодота, Єп. Киринейськ.
16	В	3	Свв. мчч. Евтропія, Клеоніка й Василіска.
17	С	4	Прп. Герасима в Йордані.
18	Ч	5	Св. мч. Конона. Свв. Онісія і Евлогія.
19	П	6	Свв. 42 мчч. Аморейських.
20	С	7	Свщ. мчч. Агафодора, Василія, Євгенія й інш.
21	**Н**	**8**	**Неділя 3-та В. П. Хрестопоклінна.** Преп. Феофілакта.
22	П	9	**Свв. 40 мучеників Севастійських.**
23	В	10	Свв. мчч. Кодрата й тих, що з ним.
24	С	11	Св. Софронія Патр. Єрусалимськ.
25	Ч	12	Прп. Феофана Ісповідника.
26	П	13	Прп. Никифора Патр. Царгород.
27	С	14	Прп. Венедикта, Св. Феогноста — Митр. Київськ.
28	**Н**	**15**	**Неділя 4-та Св. Вел. Посту.** Св. Івана Ліствичника.
29	П	16	Свв. мчч. Савина й Папи. Св. Аристовула з 70-ти.
30	В	17	Св. Алексія — чолов. Бож.
31	С	18	Св. Кирила — Архиєп. Єрусалимськ. **Поклони.**

Від людського життя і навіть від життя цілих поколінь людей залишається на землі тільки прекрасне.

(О. Довженко)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

3. 3. 1811. Народився галицький поет о. Антін Могильницький.
3. 3. 1947. Померла поетка Уляна Кравченко.
3. 3. 1827. Народився український байкар Леонід Глібів.
3. 3. 1947. Помер проф. Філарет Колесса, учений, композитор, етнограф.
4. 3. 1861. Скасовано в Росії панщину.
6. 3. 1951. Помер письменник і політичний діяч Володимир Винниченко.
7. 3. 1917. Українські гвардійські полки Волинський, Преображенський і Ізмаїльський розпочали революцію в Петрограді від чого почалась велика російська революція.
8. 3. 1169. Суздальський князь Андрій Боголюбський зруйнував і зрабував столицю Руси-України Київ гірше татар.
9. 3. 1814. Народився Тарас Шевченко.
10. 3. 1861. Помер Тарас Шевченко.
14. 3. 1822. Перша вистава українською мовою в київському театрі.
14. 3. 1923. Рада амбасадорів в Парижі віддала Галичину Польщі.
15. 3. 1668. Дам'ян Многогрішний вибраний гетьманом України.
15. 3. 1939. Проголошено самостійність Карпатської України.
16. 3. 1910. Почав виходити у Вінніпегу, Канада, часопис „Український Голос".
17. 3. 1917. Створено в Києві Українську Центральну Раду.
18. 3. 1921. Підписано в Ризі польсько-совєтський мировий договір.
19. 3. 1669. Поляки розстріляли під Корсунем без суду на неправдивий донос польського шляхтича гетьмана Івана Виговського.
19. 3. 1864. Народився Митрополит Української Автокефальної Православної Церкви Василь Липківський.
19. 3. 1895. Народився поет Максим Рильський.
21. 3. 1942. Померла письменниця Ольга Кобилянська.
22. 3. 1842. Народився композитор Микола В. Лисенко.
26. 3. 1909. Помер історик і композитор Микола Аркас.

СКОРОЧЕНИЙ УСТАВ НА БЕРЕЗЕНЬ

7. **Нед. 1-ша Вел. Посту — Православія.** Гол. 5-й. УЄ. Воскр. 5: Лук. 24:12-35; Літ. Св. Вас. Вел.: Ап. Євр. 11:24-26; 32-40; 12:1-2. Єв. Ів. 1:43-51.
14. **Нед. 2-а Св. Вел. Посту.** Гол. 6-й. УЄ. Воскр. 6: Лук. 24:36-53. Літ.: Св. Вас. Вел.: Ап. Євр. 1:10-14; 2:1-3, Єв. Марк. 2:1-12, та Іван. 10:9-16.
21. **Нед. 3-та Вел. Посту — Хрестопоклінна.** Гол. 7-й. УЄ. Воскр. 7: Ів. 20:1-10. Літ. Св. Вас. Вел.: Ап. Євр. 4:14-16; 5:1-6; Єв. Марк. 8:34-38; 9:1.
28. **Нед. 4-та Вел. Посту.** Гол. 8-й. УЄ. Воскр. 8: Ів. 20:11-18. Літ. Св. Вас. Вел.: Ап. Євр. 6:13-20 та Єф. 5:9-19; Єв. Мар. 9:17-31 та Мат. 4:25; 5:1-12.

Квітень – April

1971 — має 30 днів — 1971

Звич. Кал. н. с.	Дні тижня	Церк. кал.	УКРАЇНСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	День має 13 годин Ніч має 11 годин
1	Ч	19	Свв. мчч. Хрисанфа й Дарії.	
2	П	20	Прпп. Отців. Івана, Сергія, Патрикія, муч. Фатини.	
3	С	21	Прп. Якова Іспов. Св. Фоми Патр. Царгор.	
4	**Н**	**22**	**Неділя 5-та Св. Вел. Посту.** Прп. Марії Єгипетськ.	
5	П	23	Прп. Нікона — Ігумена Києво-Печ.	
6	В	24	Прп. Захарії — Пістн. Києво-Печ.	
7	С	25	**БЛАГОВІЩЕННЯ ПРЕСВ. ДІВІ МАРІЇ.**	
8	Ч	26	Собор Св. Архистрат. Гавриїла.	
9	П	27	Прп. Матрони Селунської.	
10	С	28	**Св. Прв. Лазаря.** Прп. Іларіона. Прп. Стефана.	
11	**Н**	**29**	**Неділя Цвітна. ВХІД ГОСПОДНІЙ В ЄРУСАЛИМ.**	
12	П	30	Прп. Івана Ліствичника.	
13	В	31	Прп. Іпатія Єп. Гагрського.	
14	С	1	Прп. Марії Єгип.; Прп. Евфимія.	
15	Ч	2	**Св. Вел. Четвер.** Прп. Тита. Мч. Полікарпа.	
16	П	3	**Св. Вел. П'ятниця.** Прп. Никити Іспов.	
17	С	4	**Св. Вел. Субота.** Прп. Іосифа Печ., Іосифа піснoсп.	
18	**Н**	**5**	**Неділя — ВЕЛИКДЕНЬ — Воскресення Христове.**	
19	П	6	**Світл. Понеділок.** Св. Евтихія. Св. Мефодія уч. Слов.	
20	В	7	**Світл. Вівторок.** Прп. Серапіона — ченця Києво-Печ.	
21	С	8	Прп. Руфа Затворн. Києво-Печ. Свв. Апп. Іродіона й інш.	
22	Ч	9	Св. мч. Евпсихія. Прп. Вадима, Архим.	
23	П	10	Свв. мчч. Терентія, Помпнія, Максима й інш.	
24	С	11	Свщмч. Антипи Єп. Перг.	
25	**Н**	**12**	**Неділя Фомина.** Прп. Василія Іспов.	
26	П	13	Свщмч. Артемона; Мч. Крискента.	
27	В	14	Св. Мартина Ісповідн.	
28	С	15	Блж. кн. Київськ. Мстислава, Св. Ап. Аристарха.	
29	Ч	16	Свв. мчц. Агапії, Ірини й Хіонії.	
30	П	17	Прп. Симеона Персідськ. Прп. Акакія Єп. Мелітинск.	

Приберіть геть усі п'ятаки мідних правд. Залиште тільки гисте золото правди.

(О. Довженко)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

1. 4. 1917. Українська Центральна Рада організувала в Києві маніфестаційний похід, оголосивши це свято „Першим Днем Свободи України".
7. 4. 1340. Помер останній Галицько-Волинський король Юрій II. отруєний боярами.
9. 4. 1864. Народився поет Павло Грабовський.
10. 4. 1932. Хіротонія Архимандрита Полікарпа Сікорського (пізніше Митрополита У.А.П.Ц.) на єпископа.
10. 4. 1622. Помер у Києві гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний.
14. 4. 1768. Почалось повстання гайдамаків під проводом Максима Залізняка.
15. 4. 1918. Помер повістяр Іван Нечуй-Левицький.
18. 4. 1862. Народилася поетеса Уляна Кравченко.
19. 4. 1917. Почався в Києві Всеукраїнський Національний Конґрес.
20. 4. 1922. Помер композитор Кирило Стеценко.
20. 4. 1885. Помер історик Микола Костомарів.
21. 4. 1785. Катерина II. узаконила в Україні кріпацький устрій.
23. 4. 1185. Почався похід князя Ігора Святославича на половців.
25. 4. 1927. Помер письменник Марко Черемшина (Іван Семанюк).
25. 4. 1910. Помер письменник і драматичний артист Марко Кропивницький.
25. 4. 1913. Помер письменник Михайло Коцюбинський.
26. 4. 1890. Народився Микола Зеров, видатний поет і літературознавець.
26. 4. 1945. Помер гетьман Павло Скоропадський.
27. 4. 1904. Помер письменник Михайло Старицький.
28. 4. 1915. Бої Українських Січових Стрільців на Маківці.
29. 4. 1918. Проголошено генерала Павла Скоропадського гетьманом України. Фльота на Чорному морі підняла українські прапори.
29. 4. 1722. Заведено на Україні так звану „Малоросійську колеґію".

СКОРОЧЕНИЙ УСТАВ НА КВІТЕНЬ

4. **Нед. 5-та Вел. Посту.** Гол. 1-й. УЄ. Воскр. 9: Ів. 20:19-31. Літ. Св. Василія Вел.: Ап. Євр. 9:11-14, та Гал. 3:23-29; Єв. Мар. 10:32-45, та Лук. 7:36-50.
7. **Благов. Пресв. Богородиці.** УЄ. Лук. 1:39-49; 56. Літ.: Св. Ів. Зол.: Ап. Євр. 2:11-18; Єв. Лук. 1:24-38.
11. **Нед. Цвітна.** УЄ. Мат. 21:1-11; 15-17. Літ.: Ап. Фил. 4:4-9; Єв. Ів. 12:1-18.
18. **Великдень.** Літ. Ап. Діянь 1:1-8; Єв. Ів. 1:1-17.
19. **Світлий Понеділок.** Літ.: Ап. Діянь 1:12-17; 21:26. Єв. Ів. 1:18-28.
20. **Світлий Вівторок.** Літ.: Ап. Діянь 2:14-21. Єв. Лук. 24:12-35.
25. **Нед. Томина.** УЄ. Мат. 28:16-20. Літ. Ів. Зол.: Ап. Діянь 5:12-20; Єв. Ів. 20:19-31.

Травень – May

1971 — має 31 день — 1971

Звич. Кал. н. с.	Дні тижня	Церк. кал.	УКРАЇНСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	День має 14 годин Ніч має 10 годин
1	С	18	Прп. Івана Св. Косми Єп. Халкид. й Авксентія.	
2	**Н**	**19**	**Неділя Свв. Жінок Мироносиць.** Прп. Трифона Патр. Цар.	
3	П	20	Прп. Феодора Трихіни. Млд. Гавриїла Слуцьк.	
4	В	21	Свщмч. Іануарія; Свщмч. Феодора.	
5	С	22	Прп. Феодора Сікеота; мч. Евпсихія.	
6	Ч	23	**Св. Вел. мч. Юрія Побідоносця,** цар. Александри.	
7	П	24	Прпп. Сави Києво-Печ. й Олексія, ченця Прп. Сави Стр.	
8	С	25	Св. Апост. й Євенг. Марка; Прп. Сильвестра.	
9	**Н**	**26**	**Неділя про Розслабленого.** Свщ. мч. Василія Єп. Амасій.	
10	П	27	Св. Стефана Єп. Володимира Волин. Свщ. мч. Симеона.	
11	В	28	Свв. Апп. Іасона й Сосипатра; Св. Кирила Єп. Туровс.	
12	С	29	Свв. 9 мучен. в Кизиці; Прп. Мемнона Чуд. **Преполовення.**	
13	Ч	30	Св. Ап. Якова Зевед.; Муч. Максима.	
14	П	1	Свщмч. Макарія Митроп. Київськ. Св. Прп. Ієремії.	
15	С	2	Свв. кнз. Бориса й Гліба. Св. Афанасія Патр. Олексан.	
16	**Н**	**3**	**Неділя про Самарянку.** Прп. Феодосія Ігум. Києво-Печ.	
17	П	4	Св. Прпмч. Пелагії; Свщмч. Сильвана Єп. Газськ.	
18	В	5	Св. мч. Ірини; Свв. мчч. Неофита, Гаія і інш.	
19	С	6	Прп. Іова Ігум. Почаєвськ., Св. Прв. Іова Многостр.	
20	Ч	7	Св. мч. Акакія. Нов. мч. Пахомія; Прп. Ніла Сорськ.	
21	П	8	**Св. Ап. Єванг. Івана Богосл.** Прп. Арсенія Вел.	
22	С	9	**Св. Миколая Арх-єп. Мирлік. Чуд.;** Св. Прр. Ісаії.	
23	**Н**	**10**	**Неділя про Сліпородженого.** Св. Ап. Симона Зілота.	
24	П	11	**Свв. Рівноап. Кирила й Мефодія Учит. Словянськ.**	
25	В	12	Св. Епифанія Єп. Кипрського.	
26	С	13	Св. мчц. Глікерії; Прп. мч. Макарія Овручськ.	
27	Ч	14	**ВОЗНЕСЕННЯ ГОСПОДНЕ.** Муч. Ісидора.	
28	П	15	Прп. Пахомія Вел.; Прп. Ісаії Києва Печ.	
29	С	16	Прп. Феодора Освящ.; Прп. Єфрема Перекомськ.	
30	**Н**	**17**	**Неділя Св. Отців І Всел. Собору.** Св. Ап. Андроніка.	
	П	18	[illegible] мч. Феодота; Св. княг. Кієвської Анни, Всеволодівни.	

Народ не прощає відсутности таланту мистцеві так само, як не прощає генералам програних битв.

(О. Довженко)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

2. 5. 1848. В Галичині створено перше українське політичне товариство „Головна Руська Рада".
4. 5. 1838. Викуп Т. Шевченка з кріпацтва.
5. 5. 1886. Народився буковинський поет і композитор Сидір Воробкевич.
6. 5. 1910. Помер письменник і громадський діяч Борис Грінченко.
7. 5. 1840. Народився драматург і актор Марко Кропивницький.
12. 5. 1947. Шостий Собор єпископів У.А.П.Ц. в Мюнхені.
13. 5. 1849. Народився письменник Панас Мирний.
13. 5. 1933. Покінчив життя самогубством письменник Микола Хвильовий.
14. 5. 1871. Народився письменник Василь Стефаник.
14. 5. 1856. Народився письменник Андрій Чайковський.
15. 5. 1848. Скасування панщини в Галичині.
16. 5. 1817. Народився письменник і історик Микола Костомаров.
18. 5. 1861. Похорони Т. Шевченка на Чернечій горі під Каневом.
18. 5. 1917. У Києві почався Перший Всеукраїнський Військовий З'їзд.
20. 5. 1932. Помер письменник Степан Васильченко.
21. 5. 1648. Богдан Хмельницький розбив поляків на Жовтих Водах.
22. 5. 1920. Поляки замордували композитора Остапа Нижанківського.
23. 5. 1920. Помер видатний український графік Юрій Нарбут.
23. 5. 1938. Загинув від розриву бомби провідник Організації Українських Націоналістів полк. Євген Коновалець.
24. 5. 1125. Помер Великий Київський князь Володимир Мономах.
25. 5. 1926. Загинув в Парижі від кулі Шварцбарта Головний Отаман Симон Петлюра.
26. 5. 1648. Б. Хмельницький розбив поляків під Корсунем.
28. 5. 1916. Помер у Львові Іван Франко.
30. 5. 1876. Заборона українського друкованого слова царським урядом.
31. 5. 1224. Перша зустріч українських воїнів з татарами в бою над річкою Калкою.

СКОРОЧЕНИЙ УСТАВ НА ТРАВЕНЬ

2. **Нед. Мироносиць.** Гол. 2-й. УЄ. Мар. 16:9-20. Літ.: Ап. Діянь 6: 1-7; Єв. Мар. 15:43-47, 16:1-8.
9. **Нед. Розслабленого.** Гол. 3-й. УЄ. Лук. 24-1-12. Літ.: Ап. Діянь 9:32-42: Єв. Ів. 5:1-15.
16. **Нед. Самарянки.** Гол. 4-й. УЄ. Воскр. Ів. 20:1-10. Літ.: Ап. Діянь 11: 19-26; 29-30. Єв. Ів. 4:5-42.
23. **Нед. Сліпородженого.** Гол. 5-й. УЄ. Воскр. Іван. 20:11-18. Літ.: Ап. Діянь 16:16-34; Єв. Ів. 9:1-38.
27. **Вознесення Господнє.** УЄ. Марк. 16:9-20. Літ.: Ап. Діянь 1:1-12. Єв. Лук. 24:36-53.
30. **Нед. Св. Отців.** Гол. 6-й. УЄ. 10: Ів. 21:1-14. Літ.: Ап. Діянь 20: 16-18; 28-36. Єв. Ів. 17:1-13.

Червень – June

1971 — має 30 днів — 1971

Звич. Кал. н. с.	Дні тижня	Церк. кал.	УКРАЇНСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	День має 15 годин Ніч має 9 годин
1	В	19	Свщмч. Патрикія; Блгв. кн. Івана Угличськ.	
2	С	20	Св. Олексія Митроп. Київськ., Св. мч. Фалалея.	
3	Ч	21	Свв. Рівноап. царів Константина і Єлени.	
4	П	22	Св. мч. Василіска. **Оддання Вознесення.**	
5	С	23	**Поминальна Субота.** Св. Михаїла — Ісповідника.	
6	**Н**	**24**	**Неділя Св. Тройці — П'ЯТИДЕСЯТНИЦЯ,** Прп. Симеона.	
7	П	25	**День Св. Духа, Собор Свв. Угодників Велинських.**	
8	В	26	**3-ий день Св. Тройці.** Св. Ап. Карпа з 70; Влмч. Георгія.	
9	С	27	Свщмч. Ферапонта. Прп. Ніла.	
10	Ч	28	Прп. Никити Єп. Халкид. Св. Ігнатія Єп. Ростовськ.	
11	П	29	Прп. мч. Феодосії; Св. Александра папи Александр.	
12	С	30	Прп. Ісаакія Далмацьк.; Мучц. Наталії.	
13	**Н**	**31**	**Неділя 1-ша по Св. Тройці — Всіх Святих.**	
14	П	1	**Червень.** Прп. Агапита лік. Києво-Печ. **Початок Петрівки.**	
15	В	2	**Св. Влмч. Івана Сучавськ.** Св. Никифора Патр. Царгор.	
16	С	3	Свв. мчч. Лукіліяна й інш. Св. Митрофана Патр. Царгор.	
17	Ч	4	Свщ. мч. Дорофея Єп. Тирськ. Свв. Марфи й Марії.	
18	П	5	Блж. кн. Ігоря Чернигів. Мчч. Маркіяна, Никандра й інш.	
19	С	6	Прп. Вісаріона Єгип., Прп. Іларіона Далматськ.	
20	**Н**	**7**	**Неділя 2-га по Св. Тройці.** Свщ. мч. Феодота, Єп. Анкирск.	
21	П	8	Влмч. Феодора Стратил. Св. Єфрема.	
22	В	9	Прп. Кирила Арх-єп. Александр.	
23	С	10	Прп. Силуана Схимн. Києво-Печ. Свщ. мч. Тимофея.	
24	Ч	11	Свв. Апп. Варфоломея й Варнави з 70-ти.	
25	П	12	Прп. Онуфрія Вел. Св. Івана воїна.	
26	С	13	Св. мчц. Акилини; Св. Трифілія Єп. Кипрськ.	
27	**Н**	**14**	**Неділя 3-тя по Св. Тройці.** Св. Мефодія Патр. Царгор.	
28	П	15	Св. Михаїла Митроп. Київськ.; Св. Пророка Амоса.	
29	В	16	Св. Тихона Амаситськ.; Мч. Мануїла.	
30	С	17	Мчч. Савела й Ісмаїла.	

Велике діло — добре слово. Воно часом дорожче від усього, від усяких ліків, від багатства і потрібне людині, як хліб і мед, як жива вода.

(О. Довженко)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

2. 6. 1936. Помер письменник Андрій Чайковський.
4. 6. 1775. Друге зруйнування Запорізької Січі.
5. 6. 1648. Б. Хмельницький розбив під Корсунем польське військо.
7 6. 1843. Помер поет Маркіян Шашкевич.
7. 6. 1930. Помер маляр Петро Холодний.
8. 6. 1919. Українська Галицька Армія почала під Чортковом офензиву проти поляків.
9. 6. 1898. Помер поет Яків Щоголів.
10. 6. 1917. Перший Всеукраїнський З'їзд у Києві.
11. 6. 1931. Помер історик і політичний мислитель Вячеслав Липинський.
13. 6. 1944. З рук німецької поліції загинув поет Ольжич (Олег Кандиба).
19. 6. 1205. В бою з поляками під Завихостом згинув князь Роман Галицький.
20. 6. 1895. Помер учений і політичний діяч Михайло Драгоманів.
20. 6. 1948. В Авґсбурзі, Німеччина, постала Українська Національна Рада.
22. 6. 1929. Помер український громадський діяч і меценат Євген Чикаленко.
22. 6. 1941. Початок німецько-совєтської війни.
23. 6. 1917. Перший Універсал Української Центральної Ради.
23—25. 6. 1943. Перший Конґрес Українців Канади.
29. 6. 1849. Народилася письменниця Олена Пчілка.
29. 6. 1918. Помер проф. Хведір Вовк, світової слави вчений антроп.
29. 6. 1933. Помер генерал Мирон Тарнавський, начальний вождь УГА.
30. 6. 1569. Люблинська Унія, якою прилучено до Польщі українські землі.

СКОРОЧЕНИЙ УСТАВ НА ЧЕРВЕНЬ

6. **Нед. Св. Тройці.** УЄ. Ів. 20:19-23. Літ.: Ап. Діянь 2:1-11; Єв. Ів. 7:37-52; 8-12.
13. **Нед. 1-а по Св. Тройці.** УЄ. І: Мат. 28:16-20. Літ.: Ап. Євр. 11:33-40; 12:1-2; Єв. Мат. 10:32-33; 37-38; 19:27-30.
20. **Нед. 2-а по Св. Тройці.** Гол. 1-й. УЄ. 2: Мар. 16:1-8. Літ.: Ап. Рим. 2:10-16; Єв. Мат. 4:18-23.
27. **Нед. 3-тя по Св. Тройці.** Гол. 2-й. УЄ. 3: Мар. 16:19-20. Літ.: Ап. Рим. 5:1-10; Єв. Мат. 6:22-23.

Липень – July

1971 — має 31 день — 1971

Звич. Кал. н. с.	Дні тижня	Церк. кал.	УКРАЇНСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	День має 14 годин Ніч має 10 годин
1	Ч	18	Прп. Леонтія Києво-Печ. Св. муч. Леонтія.	
2	П	19	Св. Ап. Юди — бр. Госп.; Прп. Паїсія Вел.	
3	С	20	Свщ. мч. Мефодія, Єп. Патар. Пам'ять Угодн. Волинських.	
4	**Н**	**21**	**Недія 4-та по Св. Тройці.** Св. мч. Юліяна Тарсійськ.	
5	П	22	Свщ. мч. Євсевія, Єп. Самосатськ.	
6	В	23	Св. мчц. Агрипини, Прп. Силуана Печерськ.	
7	С	24	**Різдво Івана Хрестит.** Прп. Антонія Димськ.	
8	Ч	25	Св. Прп. мц. Февронії. Прп. мч. Прокопія.	
9	П	26	Прп. Давида Селун., Св. Діонисія Арх-єп. Суздальськ.	
10	С	27	Прп. Сампсона Страннопр. Блж. Мартина.	
11	**Н**	**28**	**Неділя 5-та по Св. Тройці.** Свв. безср. Кіра й Івана.	
12	П	29	**Свв. Первоверх. Апост. Петра й Павла.**	
13	В	30	Собор Свв. 12 Апостолів.	
14	С	1	**Червень.** Свв. безср. Косми й Даміяна. Св. Фотія Митр. К.	
15	Ч	2	Св. Ювеналія Патр. Єрусалимськ.	
16	П	3	Прп. Анатолія Затв. Києво-Печ. Св. мч. Якинфа.	
17	С	4	Прп. Андрея Єп. Крит., Прп. Марфи.	
18	**Н**	**5**	**Неділя 6-та по Св. Тройці.** Прп. Афанасія Афонськ.	
19	П	6	Прп. Сисоя Схимн. Києво-Печ., Св. Юліянії кнж. Ольшан.	
20	В	7	Прпп. Фоми і Акакія.	
21	С	8	Св. Влмч. Прокопія. Прпмч. Анастасія.	
22	Ч	9	Свщ. мч. Панкратія Єп., Свщ. мч. Кирила Єп.	
23	П	10	Прп. Антонія Києво-Печ., Свв. 45 мчч. в Нікополі.	
24	С	11	**СВ. БЛГВ. КН. ОЛЬГИ.** Св. мчц. Євфимії.	
25	**Н**	**12**	**Неділя 7-ма по Св. Тройці.** Свв. мчч. Прокла й Іларія.	
26	П	13	Собор Св. Арх. Гавриїла. Прп. Стефана-Саваіта.	
27	В	14	Св. Апост. Акили з 70-ти.	
28	С	15	**СВ. РІВНОАП. ВЕЛ. КН. ВОЛОДИМИРА.**	
29	Ч	16	Свщ. мч. Афіногена; Св. мчц. Юлії.	
30	П	17	Влмчц. Марини; Прп. Іринарха.	
31	С	18	Прпп. Івана й Памви Києво-Печ. Мч. Еміліяна.	

Двоє дивлягись вниз: один багить калюжу, а інший — зорі в ній. Що кому.

(О. Довженко)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

1. 7. 1910. Згинув у Львові український студент Адам Коцко в боротьбі за Український Університет.
7. 7. 1709. Нещасливий для України бій під Полтавою.
8. 7. 1919. Згинув у літунській катастрофі полковник Вітовський, організатор Листопадового Зриву і військовий міністер ЗУНР.
8. 7. 1659. Гетьман Іван Виговський розбив москалів під Конотопом.
8—9. 7. 1961. Всенародній Шевченківський Здвиг у Вінніпеґу з нагоди відкриття пам'ятника Т. Шевченкові.
9. 7. 1961. Відкриття пам'ятника Т. Шевченкові у Вінніпеґу.
9. 7. 1651. Бій під Берестечком.
11. 7. 969. Померла княгиня Ольга.
12. 7. 1580. Появилась друком „Острозька Біблія", перша друкована Біблія церковно-слов'янською мовою.
15. 7. 1015. В Берестові під Києвом помер князь Володимир Великий.
16—17. 7. 1919. Перехід УГА за Збруч.
17. 7. 1902. Почались рільні страйки в Галичині.
18—19. 7. 1918. Заснування Української Православної Церкви в Канаді.
18. 7. 1863. Таємний наказ царського міністра Валуєва цензурі не випускати друком жадної української книжки.
21. 7. 1941. Помер письменник Богдан Лепкий.
25. 7. 1687. Іван Мазепа став гетьманом України.
26. 7. 1874. Народився письменник Марко Черемшина.
26. 7. 1880. Народився письменник Володимир Винниченко.
27. 7. 1834. Засновано Київський Університет ім. св. Володимира.
30. 7. 1649. Згинув у бою під Лойовом наказний гетьман Михайло Кричевський.

СКОРОЧЕНИЙ УСТАВ НА ЛИПЕНЬ

4. **Нед. 4-та по Св. Тройці.** Гол. 3-й. УЄ. 4: Лук. 24:1-12. Літ.: Ап. Рим. 6:18-23; Єв. Мат. 8:5-13.
11. **Нед. 5-та по Св. Тройці.** Гол. 4-й. УЄ. 5; Лук. 24:12-35. Літ. Ап. Рим. 10:1-10; Єв. Мат. 8:28-34; 9:1.
12. **Свв. Апп. Петра й Павла.** УЄ. Ів. 21:15-25. Літ.: Ап. 2 Кор. 11:21-23; 12:1-9. Єв. Мат. 16:13-19.
18. **Нед. 6-та по Св. Тройці.** Гол. 5-й. УЄ. 6: Лук. 24:36-53. Літ.: Ап. Рим. 12:6-14. Єв. Мат. 9:1-8.
25. **Нед. 7 по Св. Тройці.** Гол. 6-й. УЄ. 7: Ів. 20:1-10. Літ.: Ап. Рим. 15:1-7. Єв. Мат. 9:27-35.

Серпень – August

1971 — має 31 день — 1971

Звич. Кал. н. с.	Дні тижня	Церк. кал.	УКРАЇНСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	День має 13 годин Ніч має 11 годин
1	**Н**	**19**	**Неділя 8-ма по Св. Тройці.** Прп. Паїсія Києво-Печер.	
2	П	**20**	**Св. Прп. Іллі;** Прп. Афанасія Ігум. Берест.	
3	В	21	Прп. Онуфрія Києво-Печ., Прп. Симеона.	
4	С	**22**	**Св. Рівноап. Марії Магдал.** Свщ. мч. Фоки.	
5	Ч	23	Свв. мчч. Трофима, Феофіла й 13 з ними.	
6	П	**24**	Св. мчц. Христини. Свв. княз. Бориса й Гліба.	
7	С	**25**	**Св. Прв. Анни.** Свв. Олімпіяди і Евпраксії.	
8	**Н**	**26**	**Неділя 9-та по Св. Тройці.** Прп. Мойсея — Угрина Києво-	
9	П	**27**	**Св. Влмч. Пантелеймона.** Прп. Анфіси.	
10	В	28	Прп. Мойсея Печер., Свв. Апп. Прохора, Ніканора й інш.	
11	С	29	Св. мч. Каліника; Мчц. Серафіми.	
12	Ч	30	Свв. Апост. Сили й Силуана з 70-ти.	
13	П	31	Св. Прав. Евдокима; Св. Іосифа-Аримаф. **Запусти.**	
14	С	**1**	**Серпень. Чсн. Хреста. ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ.** 7 муч. Мак.	
15	**Н**	**2**	**Неділя 10 по Св. Тройці.** Архид. Стефана. Св. Василія.	
16	П	**3**	Прпп. Ісаакія й Фавста Далматськ.	
17	В	4	Свв. 7 мч. Ефеських; Св. Прпмч. Евдокії.	
18	С	**5**	Св. мч. Евсигнія. Прп. Нонни.	
19	Ч	**6**	**ПРЕОБРАЖЕННЯ ГОСПОДНЄ — СПАСА.**	
20	П	**7**	Прп. Пімена Києво-Печ. Прп. мч. Дометія.	
21	С	**8**	Прп. Григорія іконописця Києво-Печ., Св. Емеліяна.	
22	**Н**	**9**	**Неділя 11-та по Св. Тройці;** Св. Ап. Матфея.	
23	П	10	Св. мч. Архид. Лаврентія.	
24	В	11	Св. мч. Архид. Евпла; Прп. мч. Феодора й Василія Печ.	
25	С	**12**	Свв. мучч. Фотія й Аникити.	
26	Ч	**13**	Прп. Максима Іспов., Св. Тихона Єп. Вороніж.	
27	П	**14**	Прп. Феодосія Ігум. Києво-Печ. Св. Прор. Міхея.	
28	С	15	**УСПІННЯ ПРЕСВ. БОГОРОДИЦІ.** Прп. Макарія Римл.	
29	**Н**	**16**	**Неділя 12-та по Св. Тройці.** Св. мч. Діомида.	
30	П	17	Прп. Аліпія-Іконоп. Києво-Печ. Св. мч. Мирона.	
31	В	18	Свв. мчч. Флора й Лавра.	

Історія народів учить нас, що та держава велична, в якій велична мала людина.

(О. Довженко)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

1.8. 1913. Померла українська письменниця Леся Українка.
4. 8. 1914. Засновано у Львові „Союз Визволення України".
4—5 8. 1916. Відкрито в Саскатуні Інститут Петра Могили.
4—5. 8. 1916. Відбувся в Саскатуні Перший Український Народний З'їзд.
5. 8. 1911. Померла письменниця Ганна Барвінок.
6. 8. 1657. Помер у Чигирині гетьман Богдан Хмельницький.
8. 8. 1819. Народився письменник Пантелеймон Куліш.
8. 8. 1834. Народився буковинський поет Юрій Федькович.
10. 8. 1867. Народився письменник Осип Маковей.
10. 8. 1907. Померла письменниця Марко Вовчок.
11. 8. 1792. Перенесено Запорожців над ріку Кубань.
12. 8. 1925. Помер поет Володимир Самійленко.
13. 8. 1873. Помер галицький поет Антін Могильницький.
15. 8. 1856. Народився геніяльний український поет Іван Франко.
17. 8. 1772. Прилучено Галичину до Австрійської монархії.
18. 8. 1836. Народився письменник Олександер Кониський.
18. 8. 1649. Зборівська угода гетьмана Б. Хмельницького з Польщею, яка гарантувала козакам багато вольностей.
20. 8. 1843. Помер письменник Григорій Квітка Основяненко.
20. 8. 1921. Помер письменник А. Кащенко.
21. 8. 1627. Вийшов у Києві один із перших словників української мови „Лексикон Памви Беринди".
21. 8. 1925. Помер письменник Осип Маковей.
22. 8. 1709. Помер гетьман Іван Мазепа.
28. 8. 1921. Большевики розстріляли в Києві поета Григорія Чупринку.
29. 8. 1845. Народився драматург Іван Тобілевич (Карпенко-Карий).
29. 8. 1875. Народилась письменниця Людмила Старицька-Черняхівська.
31. 8. 1919. Злучені українські армії (УНР і УГА) зайняли Київ.

СКОРОЧЕНИЙ УСТАВ НА СЕРПЕНЬ

1. **Нед. 8 по Св. Тройці.** Гол. 7-й. УЄ. 8: Ів. 20:11-18. Літ.: Ап. І Кор. 1:10-18. Єв. Мат. 14:13-22.
8. **Нед. 9 по Св. Тройці.** Гол. 8-й. УЄ. Воскр. 9: Ів. 20:19-31. Літ.: Ап. І Кор. 3:9-17. Єв. Мат. 14:22-34.
15. **Нед. 10 по Св. Тройці.** Гол. 1-й. УЄ. Воскр. 10: Ів. 21:1-14. Літ.: Ап. І Кор. 4:9-16. Єв. Мат. 17:14-23.
22. **Нед. 11 по Св. Тройці.** Гол. 2-й. УЄ. Воскр. 11: Ів. 21:15-25. Літ. Ап. І Кор. 9:1-12. Єв. Мат. 18:23-35.
29. **Нед. 12 по Св. Тройці.** Гол. 3-й. УЄ. Воскр. 1: Мат. 28:16-20. Літ. Ап. І Кор. 15:1-11; Кол. 1:12-18. Єв. Мат. 19:16-26; Лук. 9:51-56; 10:22-24.

Вересень – September

1971 — має 30 днів — 1971

Звич. Кал. н. с.	Дні тижня	Церк. кал.	УКРАЇНСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	День має 12 годин Ніч має 12 годин
1	С	19	Св. мч. Андрея Страт. Св. мч. Тимофея.	
2	Ч	20	Св. Прп. Самуїла; Св. мч. Іліодора.	
3	П	21	Прп. Аврамія Києво-Печ., Св. Ап. Фаддея.	
4	С	22	Свв. мчч. Агафоника. Зотика й Северіяна.	
5	**Н**	**23**	**Неділя 13-та по Св. Тройці.** Св. мч. Луппа.	
6	П	24	Св. Петра — Митроп. Київськ., Свщ. мч. Євтиха.	
7	В	25	Свв. Апп. Варфоломея й Тита з 70-ти.	
8	С	26	Свв. мчч. Адріяна й Наталії.	
9	Ч	27	Свщ. мч. Кунши Києво-Печ. Прп. Пімена Києва-Печ.	
10	П	28	**Прп. Іова Ігум. Почаїв.** Прп. Мойсея Мурина.	
11	С	29	**Успіння Голови Св. Івана Хрест.**	
12	**Н**	**30**	**Неділя 14-та по Св. Тройці.** Свв. Олександра Патр. Конст.	
13	П	31	Св. Івана Митроп. Київськ. Свщ. мч. Кипріяна.	
14	В	1	**Вересень.** Прп. Симеона Стовп., Прп. Марфи.	
15	С	2	Св. мч. Маманта. Прп. Івана Патр. Царгор.	
16	Ч	3	Свщ. мч. Анфима Єп. Нікомид. Прп. Феоктиста.	
17	П	4	Св. Прп. Мойсея. Свщ. мч. Вавили Єп. Антіох.	
18	С	5	Свв. Прв. Зазарії й Єлисавети.	
19	**Н**	**6**	**Неділя 15-та по Св. Тройці. Чудо Архистр. Михаїла.**	
20	П	7	Прп. мч. Макарія Ігум. Овруч. Св. мч. Созонта.	
21	В	8	**РІЗДВО ПРЕСВ. БОГОРОДИЦІ.**	
22	С	9	**Св. Прв. Богоотц. Якима й Анни.**	
23	Ч	10	Свв. мчц. Минодори, Митродори й Нимфодори.	
24	П	11	Прп. Феодори Олександр., Прп. Евфросина.	
25	С	12	Свщ. мч. Автонома.	
26	**Н**	**13**	**Неділя 16-та по Св. Тройці.** Свщ. мч. Корнилія Сотн.	
27	П	14	**ВОЗДВИЖЕННЯ ЧЕСНОГО ХРЕСТА.** Св. Івана Золот.	
28	В	15	Св. Вл-мч. Никити. Свв. мчч. Порфирія й інш.	
29	С	16	Св. Кипріяна Митр. Київськ. Св. мчц. Людмили.	
30	Ч	17	Св. мчцц. Віри, Надії й Любови, та матери їх Софії.	

Я помітив, що характерною рисою тупих людей, що займають іноді відповідальні посади, є уміння швидко приймати рішення з усякого питання.

(О. Довженко)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

1. 9. 1939. Початок другої світової війни.
7. 9. 1805. Народився письменник Олекса Стороженко.
9. 9. 1769. Народився Іван Котляревський, батько нового українського письменства.
9. 9. 1914. Перший бій Українських Січових Стрільців під Сянками.
10. 9. 1910. Помер Василь Доманицький, видавець першого повного „Кобзаря".
12. 9. 1875. Народився Олександер Кошиць, композитор і дириґент.
12. 9. 1903. У Полтаві відкрито пам'ятник Іванові Котляревському.
15. 9. 1907. Помер драматург і артист Іван Тобілевич.
16. 9. 1659. Договір гетьмана Івана Виговського з Польщею в Гадячі.
18. 9. 1640. Собор в Києві приймає і одобрює „Ісповідання Православної Віри" Митрополита Петра Могили.
18. 9. 1864. Народився письменник Михайло Коцюбинський.
18. 9. 1940. Помер артист Опанас Саксаганський, брат Івана Тобілевича і Миколи Садовського.
18. 9. 1841. Народився Михайло Драгоманів.
19. 9. 1903. Помер буковинський поет і композитор Сидір Воробкевич.
21. 9. 1944. Помер у Вінніпеґу Олександер Кошиць.
22. 9. 1918. Відкрито в Києві Український Університет.
23. 9. 1648. Бій під Пилявцями — найбільша перемога Б. Хмельницького над поляками.
29. 9. 1866. Народився історик Михайло Грушевський.

СКОРОЧЕНИЙ УСТАВ НА ВЕРЕСЕНЬ

5. **Нед. 13 по Св. Тройці.** Гол. 4-й. УЄ. Воскр. 2: Марк. 16:1-8. Літ.: Ап. І Кор. 16:13-24. Єв. Мат. 21:32-42.
12. **Нед. 14 по Св. Тройці.** Гол. 5-й. УЄ. Воскр. 3: Мар. 16:9-20. Літ.: Ап. 2 Кор. 1:21-24; 2:1-4; Єв. Мат. 22:1-14.
19. **Нед. 15 по Св. Тройці.** Гол. 6-й. УЄ. Воскр. 4: Лук. 24:1-12. Літ. Ап. 2 Кор. 4:6-15; Єфес. 1:7-17; Єв. Мат. 22:35-46; Мат. 15:21-28.
26. **Нед. 16 по Св. Тройці.** Гол. 7-й. УЄ. Воскр. 5: Лук. 24:36-53. Літ.: Ап. Гал. 6:11-18; 2 Кор. 6:1-10. Єв. Мат. 25:14-30; Лук. 10:38-42; 11:27-28.

Жовтень – October

1971 — має 31 день — 1971

Звич. Кал. н. с.	Дні тижня	Церк. кал.	УКРАЇНСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	День має 11 годин Ніч має 13 годин
1	П	18	Прп. Евменія Єп. Горт., Свв. мчц. Софії і Ірини.	
2	С	19	Свв. мчч. Трофима, Саватія й Доремідонта.	
3	**Н**	**20**	**Неділя 17-та по Св. Тройці.** Св. мч. Михаїла кн. Черниг.	
4	П	**21**	Св. Димитрія Митр. Ростов.. Св. Ан. Кодрата.	
5	В	22	Свщ. мч. Фоки; Св. Прп. Іони.	
6	С	**23**	**Зач. Предт. Івана,** Свв. мчч. Андрея, Петра, Антоніна.	
7	Ч	24	Св. Прпмц. Фекли.	
8	П	25	Прп. Евфросинії; Прп. Сергія Радонеж.	
9	С	26	**Св. Ап. Еванг. Івана Богосл.** Прп. Єфрема.	
10	**Н**	**27**	**Неділя 18-та по Св. Тройці.** Св. мч. Калистрата й друж.	
11	П	28	Прп. Харитона; Прп. Іродіона Ілозер.	
12	В	29.	Прп. Киріяка Отш. Св. Феофана Милост.	
13	С	30	Св. Михаїла Митр. Київ., Свщ. мч. Григорія Арм.	
14	Ч	**1**	**Жовтень. ПОКРОВА БОЖОЇ МАТЕРИ.** Св. Ап. Ананії.	
15	П	2	Свщ. мч. Кипріяна; Прмчц. Іустини; Св. Андрея Юрод.	
16	С	**3**	Прп. Діонисія Києво-Печ., Св. Діонисія Ареопагита.	
17	**Н**	**4**	**Неділя 19-та по Св. Тройці.** Свщ. мч. Ієрофея Єп. Афін.	
18	П	**5**	Прп. Матвія Києво-Печ. Мчц. Харитини.	
19	В	**6**	Св. Ап. Фоми; Мчц. Єротиди.	
20	С	**7**	Прп. Сергія Києво-Печ., Свв. мчч. Сергія й Вакха.	
21	Ч	**8**	Прп. Пелагії; Мчц. Пелагії Антох.	
22	П	9	Св. Ап. Якова Алф., Прпп. Андроніка й Афанасії.	
23	С	10	Собор Свв. Волинських: Іова, Юліянії й інш.	
24	**Н**	**11**	**Неділя 20-та по Св. Тройці.** Прп. Феофана Києво-Печ.	
25	П	**12**	Свв. мчч. Прова, Тараха й Андроніка.	
26	В	**13**	Прп. Веніямина Печер., Свв. мчч. Карпа й Папіли.	
27	С	**14**	Прп. Параскеви; Свв. мчч. Назарія, Гевасія й інш.	
28	Ч	**15**	Свщ. мч. Лукіяна Печер., Прп. Євфимія Нов.	
29	П	**16**	Прп. Лонгина Києво-Печ.,, Св. Евпраксії.	
30	С	**17**	Св. Прп. Осії; Св. Прпмч. Андрея Критськ.	
31	**Н**	**18**	**Неділя 21-та по Св. Тройці.** Св. Ап. Еванг. Луки.	

Дитинство дивується. Молодість обурюється. Тільки літа дають нам мирну рівновагу і байдужість.

(О. Довженко)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

1. 10. 1187. Помер Галицький князь Ярослав Осмомисл.
1. 10. 1877. Помер український учений О. Бодянський.
1. 10. 1929. Масові арешти в Україні у звязку з процесом Союзу Визволення України.
3. 10. 1930. Померла письменниця Олена Пчілка, мати Лесі Українки.
4. 10. 1891. Народився поет Юрій Клен.
4. 10. 1930. Померла визначна українська артистка Марія Заньковецька.
7. 10. 1926. Помер український етнограф Володимир Гнатюк.
9. 10. 1596. Проголошення Церковної Унії в Бересті.
10. 10. 1893. Помер байкар Леонід Глібів.
11. 10. 1835. Згинув ватажок подільських розбійників Устим Кармелюк.
13. 10. 1866. Помер письменник Петро Гулак-Артемовський.
14. 10. 1921. Почався в Києві Перший Всеукраїнський Собор Української Автокефальної Православної Церкви.
18. 10. 1876. Народився український учений, історик літератури і літературознавець Сергій Єфремов.
18. 10. 1918. Скликано у Львові Українську Національну Раду.
22. 10. 1953. Помер в Парижі Митрополит УАПЦ Полікарп Сікорський.
28. 10. 1894. Помер перший історик української літератури Омелян Огоновський.
29. 10. 1794. Помер мандрівний філософ Григорій Сковорода.
30. 10. 1947. Помер поет Юрій Клен.

СКОРОЧЕНИЙ УСТАВ НА ЖОВТЕНЬ

3. **Нед. 17 по Св. Тройці.** Гол. 8-й. УЄ. Воскр. 6: Лук. 24:36-53. Літ.: Ап. Гал. 2:16-20; й 2 Кор. 6:16, 7-1. Єв. Мар. 8:34-38; 9-1; та Мат. 15:21-28.
10. **Нед. 18 по Св. Тройці.** Гол. 1-й. УЄ. Воскр. 7: Ів. 20:1-10. Літ.: Ап. 2 Кор. 9:6-11; Єв. Лук. 5:1-11.
17. **Нед. 19 по Св. Тройці.** Гол. 2-й. УЄ. Воскр. 9: Ів. 20:19-31. Літ.: Ап. Гал. 1:11-19. Єв. Лук. 7:11-16.
24. **Нед. 20 по Св. Тройці.** Гол. 3-й. УЄ. Воскр. 9:20-31. Літ.: Ап. Гал. 1:11-19. Єван. Лук. 7:11-16.
31. **Нед. 21 по Св. Тройці.** Гол. 4-й. УЄ. Воскр. 10: Ів. 21:1-14. Літ.: Ап. Гал. 2:16-20; Єв. Лук. 8:5-15.

Листопад – November

1971 — має 30 днів — 1971

Звич. Кал. н. с.	Дні тижня	Церк. кал.	УКРАЇНСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	День має 10 годин Ніч має 14 годин
1	П	19	Св. Прп. Йоіля; Мч. Уара; Блж. Клеопатри.	
2	В	20	Св. Влмч. Артемія; Прп. Матрони.	
3	С	21	Преп. Іларіона Вел., Прп. Іларіона Печер.	
4	Ч	22	Св. Рівноап. Аверкія Єп. Ієрапольск.	
5	П	23	Св. Апост. Якова бр. Господн., Св. Ігнатія Патр. Царг.	
6	С	24	Св. мч. Арефи; Прп. Арефи Печер.	
7	**Н**	**25**	**Неділя 22-га по Св. Тройці.** Прп. Мартирія Києво-Печ.	
8	П	26	**Св. Влмч. Димитрія Солунського.**	
9	В	27	Св. мч. Нестора. Прп. Нестора Літописця.	
10	С	28	**Прп. Іова Ігум. Почаєв.,** Прп. Нестора Києво-Печ.	
11	Ч	29	Прп. Аврамія Києво-Печ., Св. Прпмчц. Анастасії.	
12	П	30	Свв. мчч. Зиновія й Зиновії.	
13	С	31	Свв. Апп. Стахія, Амплія і інш. Св. мч. Єпимаха.	
14	**Н**	**1**	**Листопад. Неділя 23-тя.** Свв. Безср. Косми й Дам'яна.	
15	П	2	Свв. мчч. Акиндіна, Пігасія, Епідіфора і Анемподіста.	
16	В	3	Преп. княж. Анни Київської, Йосифа Пресвітера.	
17	С	4	Прп. Іоаникія Вел. Св. мч. Никондра.	
18	Ч	5	Свв. мчч. Галактіона і Єпистимії.	
19	П	6	Прп. Луки Печер., Свт. Павла Арх-єп. Константиноп.	
20	С	7	Свв. 33 мчч. в Мелітині; Прп. Лазаря Пістн.	
21	**Н**	**8**	**Неділя 24-та по Св. Тройці. Собор Архистр. Михаїла.**	
22	П	9	Свв. мчч. Онисіфора й Порфирія. Прп. Матрони.	
23	В	10	Свв. Апп.: Ераста, Олімпа, Родіона й інш. з ними.	
24	С	11	Свв. мчч. Міни, Віктора й Вікентія. Мчц. Стефаніди.	
25	Ч	12	Св. Івана Патр. Олександрійськ. Милостивого.	
26	П	13	**Св. Івана Золот. Патр. Царгор.** Св. мч. Антоніна.	
27	С	14	Св. Ап. Филипа. Св. Григорія — Палами, Арх-єп. Фесал.	
28	**Н**	**15**	**Неділя 25-та.** Свв. мучч. Гурія, Самона. **Поч. Пилипівки.**	
29	П	16	**Св. Ап. Єванг. Матфея.** Прп. Сергія.	
30	В	17	Св. Григорія — Єп. Неокесар.	

Національний епос — втілення історичної пам'яті народу.

(О. Довженко)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

1. 11. 1861. Народилася українська письменниця Дніпрова Чайка.
1. 11. 1889. Народився письменник-сатирик і гуморист Остап Вишня. (Павло Губенко).
1. 11. 1918. Листопадовий Зрив. Українські війська зайняли Львів.
3. 11. 1941. Зруйновано вибухом Успенську церкву Києво-Печерської Лаври.
3. 11. 1885. Помер галицький письменник Микола Устиянович.
4. 11. 1921. Почався Другий Зимовий Похід під командою генерала Юрка Тютюнника.
6. 11. 1912. Помер Микола Лисенко, великий український композ.
6. 11. 1811. Народився поет Маркіян Шашкевич, що відродив українську літературу в Галичині.
7. 11. 1940. В Канаді постає „Комітет Українців Канади".
9. 11. 1872. Народився письменник Богдан Лепкий.
10. 11. 1708. Москалі здобули і зруйнували Батурин, тодішню столицю Гетьманщини.
10. 11. 1838. Помер батько новітньої української літератури Іван Котляревський.
14. 11. 1918. У Києві засновано Всеукраїнську Академію Наук.
14. 11. 1918. Гетьман Павло Скоропадський проголосив Федерацію України з Росією.
15. 11. 1918. Початок повстання проти гетьмана Скоропадського.
15. 11. 1945. Була заснована в Авґсбурзі, Німеччина, Українська Вільна Академія Наук.
16. 11. 1863. Народилася письменниця Ольга Кобилянська.
17. 11. 1828. Народилася письмениця Ганна Барвінок.
18. 11. 1804. Засновано університет в Харкові.
19. 11. 1698. Помер гетьман Петро Дорошенко.
20. 11. 1917. Появився Третій Універсал Української Центральної Ради.
21. 11. 1921. Большевики розстріляли під Базаром на Волині 359 українських вояків.
23. 11. 1873. Помер український учений Михайло Максимович.
23. 11. 1919. Помер видатний український критик Микола Євшан (М. Федюшка).
24. 11. 1934. Помер славний український історик М. Грушевський.
25. 11. 1838. Народився письменник Іван Нечуй-Левицький.
29. 11. 1778. Народився письменник Григорій Квітка-Основяненко.
29. 11. 1902. Помер на засланні український поет-революціонер Павло Грабовський.

СКОРОЧЕНИЙ УСТАВ НА ЛИСТОПАД

7. **Нед. 22 по Св. Тройці.** Гол. 5-й. УЄ. Воскр. 11: Ів. 21:15-25. Літ.: Ап. Гал. 6:11-18. Єв. Лук. 16:19-31.
14. **Нед. 23 по Св. Тройці.** Гол. 6-й. УЄ. Воскр. 1: Мат. 28-16-20. Літ.: Ап. Єфес. 2:4-10. Єв. Лук. 8:26-39.
21. **Нед. 24 по Св. Тройці.** Гол. 7-й. УЄ. Воскр. 2: Мар. 16:1-18. Літ.: Ап. Єф. 2:14-22; Євр. 2:2-10. Єв. Лук. 8:41-56 та Лук. 10:14-21.
28. **Нед. 25 по Св. Тройці.** Гол. 8-й. УЄ. Воскр. 3: Мар. 16:9-20. Літ.: Ап. Єфес. 4:1-6. Єв. Лук. 10:25-37.

Грудень – December

1971 — має 31 день — 1971

Звич. Кал. н. с.	Дні тижня	Церк. кал.	УКРАЇНСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	День має 9 годин Ніч має 15 годин
1	С	18	Свв. мчч. Платона й Романа.	
2	Ч	19	Прп. Варлаама Києво-Печ., Св. Прр. Авдія.	
3	П	20	Прп. Григорія Декапол., Св. Прокла Арх-єп. Царгород.	
4	С	21	**ВВЕДЕННЯ В ХРАМ ПРЕСВ. ДІВИ МАРІЇ.**	
5	**Н**	**22**	**Неділя 26-та по Св. Тройці.** Св. Ярополка кн. Вол. Волин	
6	П	23	Св. Амфілохія — Єп. Іконійського.	
7	В	24	Св. Влмчц. Екатерини, Влмч. Меркурія.	
8	С	25	Прп. Мартирія Печер., Свщмч. Климента.	
9	Ч	26	Прп. Аліпія Стовпн. Преп. Якова — Отшельн.	
10	П	27	Св. мч. Якова Персіян., Прп. Паладія.	
11	С	28	Св. Прпмч. Стефана; Мч. Іринарха.	
12	**Н**	**29**	**Неділя 27-ма по Св. Тройці.** Прп. Нектарія Києво-Печ.	
13	П	30	**Св. Ап. Андрея Первозв.**	
14	В	1	**Грудень.** Св. Прр. Наума, Св. Прв. Филарета Милост.	
15	С	2	Прп. Афасія Печер., Св. Прр. Авакума.	
16	Ч	3	Св. Прр. Софонія. Прп. Сави Звенігор.	
17	П	4	**Св. Влмчц. Варвари.** Прп. Івана Дамаскіна.	
18	С	5	Прп. Сави Освящ. Св. Муч. Анастасія.	
19	**Н**	**6**	**Неділя 28. Свт. Миколая Арх. Мирлік. Чудотворця.**	
20	П	7	Пр. Івана Постн. Києво-Печ., Св. Амвросія Єп. Медіол.	
21	В	8	Прп. Патапія. Свв. Апп. з 70: Аполоса, Кифи й ін.	
22	С	9	**Св. Прв. Анни.** Прп. Стефана Новосіят.	
23	Ч	10	Свв. мчч. Міни, Ермогена і Евграфа.	
24	П	11	Прп. Николая Києво-Печ., Прп. Даниїла Стовпн.	
25	С	12	Прп. Спиридона Єп. Триміф. Свщмч. Александра Єрусал.	
26	**Н**	**13**	**Неділя 29-та по Св. Тройці.** Праотців, Прп. Мардарія.	
27	П	14	Свв. мчч. Фірса, Левкія, Филимона й інш.	
28	В	15	Свщ. мч. Елевферія; Прп. Павла.	
29	С	16	Св. Прр. Агея, мч. Марина, ч. Прп. Софії.	
30	Ч	17	Св. Прр. Даниїла, Ананії, Азарії й Мисаїла.	
31	П	18	Св. мч. Севастіяна й друж. його. Св. Модеста Арх-єп. Єр.	

Світе мій, гому любов до свого народу є націоналізм? В гім його злогин? Які нелюди придумали отсе — от знущання над життям людським?

(О. Довженко)

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

1. 12. 1893. Народився письменник Микола Хвильовий.
2. 12. 1874. Помер письменник Олекса Стороженко.
2. 12. 1919. Початок Першого Зимового Походу під командою генерала Омеляновича Павленка.
2. 12. 1938. Проголошено автономію Карпатської України.
4. 12. 1803. Помер на Соловках останній Кошовий Запорізької Січі Петро Кальнишевський.
5. 12. 1878. Народився поет О. Олесь.
5. 12. 1917. Відкрито в Києві Українську Академію Наук.
7. 12. 1936. Помер письменник Василь Стефаник.
7. 12. 1811. Народився галицький письменник Микола Устиянович.
8. 12. 1868. Засновано у Львові Товариство „Просвіта".
11. 12. 1840. Народився письменник Михайло Старицький.
11. 12. 1891. Помер визначний український мовознавець О. Потебня.
12. 12. 1871. Народився письменник Анатоль Свидницький.
12. 12. 1900. Помер письменник Олександер Кониський.
15. 12. 1848. Помер письменник Євген Гребінка.
15. 12. 1934. Большевицький таємний суд засудив до страти 28 українців, а між ними письменників: О. Влизька, В. Мисика, Д. Фальківського, М. Терещенка, Гр. Косинку, І. Крушельницького, М. Лебединця, Костя Буревія, Романа Шевченка.
17. 12. 1939. Загинув поет і літературознавець М. Драй-Хмара.
18. 12. 1856. Народився великий український театральний артист Микола Садовський.
18. 12. 1871. Народився поет Микола Вороний.
22. 12. 1833. Народилась письменниця Марко Вовчок.
23. 12. 1873. Засновано у Львові Наукове Товариство ім. Шевченка.
25—26. 12. 1926. Оформлення організації Союзу Українок Канади на З'їзді в Саскатуні.
25—26. 12. 1927. Оформлення організації Союзу Українців Самостійників у Саскатуні.
27. 12. 1879. Народився письменник С. В. Васильченко (Панасенко).
29. 12. 1724. У Петропавловській вязниці помер наказний Гетьман Павло Полуботок.

В місяці грудні в 1931 р. — оформлення організації „Союз Української Молоді Канади".

СКОРОЧЕНИЙ УСТАВ НА ГРУДЕНЬ

4. **Введення в храм Пресв. Діви Марії.** УЄ. Лук. 1:39-49-56. Літ.: Ап. Євр. 9:1-7; Єв. Лук. 10:38-42; 11:27-28.
5. **Нед. 26 по Св. Тройці.** Гол. 1-й. УЄ. Воскр. 4: Лук. 24:1-12. Літ.: Ап. Єфес. 5:9-19; Єв. Лук. 12:16-21.
12. **Нед. 27 по Св. Тройці.** Гол. 2-й. УЄ. Воскр. 5: Лук. 24:12-35. Літ.: Ап. Єф. 6:10-17; Єв. Лук. 13:10-17.
19. **Нед. 28 по Св. Тройці. Св. Николая.** Гол. 3-й. УЄ. Воскр. 6: Лук. 24:36-53. Літ.: Ап. Кол. 1:12-18, та Євр. 13:17-21. Єв. Лук. 18:18-27, та Лук. 6:17-23.
26. **Нед. 29 по Св. Тройці — Праотців.** Гол. 4-й. УЄ. Воскр. 7: Ів. 20: 1-10. Літ.: Ап. Кол. 3:12-16. Єв. Лук. 14:16-24.

АСТРОНОМІЧНИЙ КАЛЕНДАР

Рік 1971 є звичайним роком і числить 365 днів.

Календарна весна починається 21-го березня — тоді маємо весняне зрівнання дня з ніччю.

Літо починається 22 червня, літна перемога дня над ніччю.

Осінь починається 23 вересня — тут приходить осінне зрівнання дня з ніччю.

Зима приходить 22 грудня — зимова перемога ночі над днем.

РІЖНІ СПОСОБИ ЧИСЛЕННЯ ЧАСУ

Християнська рахуба починається від народження Христа — тепер маємо 1971-ий рік.

Від охрещення Українського Народу Володимиром Великим 988 року маємо тепер 983 рік.

Грецька Церква числить за Біблією Старого Завіту отже тепер маємо 7481-ий рік.

Жидівський рік, що почався в вересні 1970 року, є 5731 роком.

Календар протестантів є назагал той самий, що в римо-католиків щодо свят.

Жиди починають свій календар від 7-го вересня, 3761-го року перед Христом. Отже щоб знати, який в жидів рік, то треба додати до християнської рахуби 3761. Їх рік захоплює вчасти наші два роки, бо починається восени.

Магометани числять рік по оборотах місяця, отже їх рік коротший від нашого і тому їх Новий Рік кожного року посувається 11 днів назад, так, що з зими вертається до літа, а там знову до зими.

* * *

КАЛЕНДАРНІ СПРАВИ НА 1971 РІК

Український Новий Рік — 14 січня у четвер.
Мясниці від Різдва до Мясопустної неділі.
Мясне пущення — 21 лютого.
Сирне пущення — 28 лютого.
Початок великого посту — 1 березня у понеділок.
Поклони — 31 березня в середу.
Св. Володимира Великого, князя України, 28 липня в середу.
Апостола Андрея Первозванного — 13 грудня в понеділок.

* * *

ПОСТИ

1. На Святий Вечір Різдва Христового.
2. На Святий Вечір Йорданський.
3. Великий Піст від понеділка по Неділі Сиропустній до суботи перед Великоднем. В 1971 році від понеділка 1 березня до суботи 17-го квітня.
4. Петрівка від понеділка по Неділі Всіх Святих (першій по Зелених Святах) до передодня свята Петра і Павла. В 1971 році від 14 червня до 11 липня.
5. Спасівка завсіди від 14 серпня до 27 серпня, отже до передодня Успення Пресв. Богородиці.
6. В день пам'яти Усічення Голови Івана Хрестителя 11 вересня.
7. В день свята Воздвиження Чесного Хреста, 27 вересня.
8. Пилипівка, завсіди від 28 (15 цер.) листопада, отже від дня по Пилипі — до передодня (до Навечерія, Св. Вечера) Різдва Христового, тобто до 6-го січня.
9. В Сирний тиждень до Неділі Сиропустної з набілом.

ЗАГАЛЬНИЦІ

1. Від Різдва до Богоявлення (Йордану) крім Йорданського Святого Вечора.
2. Від Неділі Митаря і Фарисея до Неділі Блудного Сина.
3. Від Великодня до Неділі Томиної.
4. Від Зелених Свят до Неділі Всіх Святих.

* * *

ЗАБОРОНЕНИЙ ЧАС ВЕСІЛЬ І ЗАБАВ

1. Всі середи і п'ятниці крім загальниць.
2. Від початку Пилипівки до Богоявлення.
3. Від понеділка по Неділі М'ясопустній до Неділі Томиної.
4. В Петрівку.
5. В Спасівку.
6. В день пам'яти Усічення Голови Івана Хрестителя.
7. В день Воздвиження Чесного Хреста.

* * *

ДЕРЖАВНІ СВЯТА В КАНАДІ

Всі неділі в році.
День Нового Року — 1 січня.
Велика П'ятниця (латинська).
Вікторія Дей — 18 травня.
Домініон Дей — 1 липня.
День Праці (Лейбор Дей), перший понеділок у вересні (6 вересня).
День Подяки (Тенксґівінґ), другий понеділок у жовтні (11 жовтня).
День Замирення (Армистис Дей) — 11 листопада.
Різдво Христове (латинське) — 25 грудня.

* * *

ДНІ ПОМИНАННЯ ПОМЕРЛИХ

1. Субота перед неділею М'ясопустною 20 лютого.
2. Друга, третя й четверта суботи Великого Посту.
3. Субота перед Зеленими Святами, 5 червня.
4. Субота перед Святом Св. Димитрія, 6 листопада.

* * *

ГОЛОСИ — РЯДОВІ НЕДІЛІ — РЯДОВІ УТРЕННІ ЄВАНГЕЛІЇ

Рядові Голоси — „Голос" в церковнім Богослуженню, це мельодія, або кілька мельодій, що на якусь одну неділю припадають. Таких Голосів, або голосових груп є 8, і береться їх по черзі одної неділі один Голос, другої другий і т. д. Коли скінчиться 8-ий, то дальша неділя має знов 1-ий Голос.

Тому, що Голоси беруться чергою один за другим, вони звуться Голоси Рядові. Перший рядовий Голос в році починається завжди від 2-ої Неділі по Зелених Святах і так голоси йдуть, повторяючись аж до 5-ої Неділі Великого Посту.

ГОЛОСИ — РЯДОВІ НЕДІЛІ — РЯДОВІ УТРЕННІ ЄВАНГЕЛІЇ

Рядові Неділі — Перша неділя по Зелених Святах називається Першою Рядовою Неділею і від неї числяться всі дальші. З Рядовими Голосами й Утренними Євангеліями вони йдуть аж до п'ятої неділі Великого Посту, а з Апостолами і Євангеліями Служби Божої до останніх неділь перед Різдвом, а з деякими змінами до неділі перед неділею Митаря і Фарисея. Отже при кожній неділі зазначено, яка це чергова неділя, який тоді Голос (Гол. або Г.), яке Утреннє Євангеліє (Утр. Єв., або УЄ), та який Апостол і Євангеліє на Службі Божій.

Утренні Євангелії — Кожна неділя посвячена пам'яти Христового Воскресення, отже на недільній Утрени завжди читається Євангеліє про Воскресення Христа (Воскресне Євангеліє). Таких Євангелій є 11. Вони також звуться Рядовими Утренними, чи Воскресними Євангеліями. Перше з них припадає завжди на 1-шу Рядову Неділю, отже на Неділю ше з них припадає завжди на 1-шу Рядову Неділю, отже на Неділю Всіх Святих, що зараз по Зелених Святах. На 11-ту Рядову Неділю припадає 11-те Утреннє Євангеліє, а на 12-ту знов 1-ше. Впарі з Утренними Євангеліями йдуть Євангельські Стихири на Утрени перед Славословієм.

Свята. — Свята мають свій окремий лад, отже можуть мати своє окреме Утреннє Євангеліє, свій Апостол і Євангеліє на Службі Божій. Коли свято випаде в неділю, то деколи береться Апостол та Євангеліє і Неділі і Свята.

Окремий лад поза Рядовим маємо від Неділі Митаря і Фарисея до Зелених Свят.

* * *

ЄВАНГЕЛІЇ Й АПОСТОЛИ НА ВАЖНІШІ ПОТРЕБИ

На Хрещенню — Мат. 28: 16-20; Рим. 6: 3-11.
На Вінчанню — Ів. 2: 1-11: Ефес. 5.
На Похороні старших — Ів. 5: 24-30. Сол. 4: 13-17.
На Похороні дітей — Ів. 6: 35-39, 1 Корин. 15: 39-45.
На освяченню церкви — Ів. 10: 22-28; Жид. 3: 1-4.
В посуху — Мат. 16: 1-6; Яков 5: 7-9, 17-18.
В слоту — Мат. 7: 7-11; Рим. 8: 22-27.
В слабостях — Луки 4: 37-44, Жид. 12: 6-13.
На всяке прошення — Мат. 7: 7-11, Филип. 4: 4-9 (те саме, що на Цвітну Неділю).
Над слабим — Мат. 8: 28-34, або 17: 14-18, або Мар. 5: 1-20, або 9: 17-31, або Луки 9: 37-43.
Мале освячення води — Ів. 5: 1-4, Жид. 2: 11-18.
Освячення води на Йордан — Мар. 1: 9-11; 1 Кор. 10: 1-4. Тоді ж читання (Парамеї); 1) Ісаії 35: 1-10, 2) Ісаії 55: 1-13, 3) Ісаії 12: 3-6.

* * *

ЄВАНГЕЛІЇ РЯДОВІ НА УТРЕНИ

(Воскресні), які при неділях зазначені лише числами.

1. Матея 28: 16-20.
2. Марка 16: 1-8.
3. Марка 16: 9-20.
4. Луки 24: 1-12.
5. Луки 24: 12-35.
6. Луки 24:: 36-53.
7. Івана 20: 1-10.
8. Івана 20: 11-18.
9. Івана 20: 19-31.
10. Івана 21: 1-14.
11. Івана 21: 15-25.

ЗАГАЛЬНІ АПОСТОЛИ СВЯТИМ

Богородиці — Филип. 2: 5-11.
Ангелам — Жид. 2: 2-10.
Апостолам — 1 Кор. 4: 9-16.
Пророкам — 1 Кор. 14: 20-25.
Святителям — Жид. 13: 17-21.
Преподобним — Галат. 5:: 22-6, 2.
Мученикам — 2 Тим. 2: 1-10.
Ісповідникам — Єфес. 6: 10-17.

* * *

ЄВАНГЕЛІЇ НА СТРАСТЯХ В СТРАСТНИЙ ЧЕТВЕР

1. Івана 13: 31 до 18: 1.
2. Івана 18: 1-28.
3. Матея 26: 57-75.
4. Івана 18: 28-19; 1-16.
5. Матея 27: 3-32.
6. Марка 15:: 16-32.
7. Матея 27: 34-54.
8. Луки 23: 32-49.
9. Івана 19: 25-37.
10. Марка 15: 43-47.
11. Івана 19: 38-42.
12. Матея 27: 62-66.

* * *

ЗА УПОКОЙ ЄВАНГЕЛІЯ Й АПОСТОЛИ

В понеділок — Ів. 5: 17-24; Рим. 14: 6-9.
Вівторок — Ів. 5: 24-30; 1 Кор. 15: 39-45.
Середу — Ів. 6: 35-39; 2 Кор. 5: 1-10.
Четвер — Ів. 6: 40-44; 1 Кор. 15: 20-28.
П'ятницю — Ів. 6: 48-54; Кор. 15: 47-57.
Суботу — Ів. 5: 24-30; 1 Солун. 4: 13-17.

* * *

ЧИТАННЯ З СТАРОГО ЗАВІТУ НА ВСЕНОЧНІМ (Парамеї)

На Всеночнім на більші свята бувають Читання (Паремії, Парамеї) з Старого Завіту, отже тут подаємо, які коли береться.

Та покищо треба зробити такі уваги:

В Старім Завіті, що є старо-слов'янською мовою, перші п'ять книг звуться:

1. **Битіє,** 2. **Ісход,** 3. **Левит,** 4. **Числа,** 5. **Второзаконіє.** А в Біблії виданій українською мовою (Видання Брит. Т-ва) ті самі книги зовуться: 1-ша книга Мойсея, 2-га книга Мойсея, 3-тя книга Мойсея, 4-та книга Мойсея і 5-та книга Мойсея. Отже і в зазначуванню Парамей будемо звати ті книги книгами Мойсеєвими.

Старословянський біблійний поділ має також **Чотири Книги Царства,** а в українській мові ті чотири Книги зовуться: Перва Книга Самуїлова, Друга Книга Самуїлова Перва Книга Царів, Друга Книга Царів. Коротко взявши, то в церк.-слов. є: 1-ша Книга Царств, 2-га Царств, 3-та Царств і 4-та Царств. А в українськім тексті те саме має заголовки: 1-ша Самуїла, 2-га Самуїла, 1-ша Царств, 2-га Царств. Цього останнього ми також будемо держатись в зазначуванню.

Ще кілька уваг щодо скорочень:

1М, 2М, 3М — це Перша Книга Мойсея, Друга і т. д.

Іс. — Ісаія, Єр. Єремія, Ез. — Езекиїл, Прип. — Приповістки Соломона, Ек. — Екклезіяст і др. подібно.

Отже хто уважно перегляне заголовки Старого Завіту, той буде знати, до чого скорочення відноситься.

Рожд. Пресв. Богор. — 1) 1М 28: 10-17. 2) Ез. 43: 27; 44: 1-4. 3) Прип. 9: 1-11.

Воздв. Ч. Хр. — 1) 2М 15: 22-27, 16: 1. 2) Прип. 3: 11-18. 3) Іс. 60: 11-16.

Покров Пр. Богор. — як на Рожд. Пресв. Богородиці.

Димитрія — 1) Іс. 63: 15-19; 64: 1-5, 8-9. 2) Єр. 2: 2-12. 3) Прем. 4: 7-15.

Михаїла — 1) Іс. Навина 5: 13-15. 2) Суд. 6: 2-7, 11-24. 3) Іс. 14: 7-20.

Введення — 1) 2М 40: 1-5, 9-10, 16, 34-35. 2) 1 Цар. 7: 51; 8: 1, 3-7, 9-11, 3) Ез. 43: 27: 44: 1-4.

Николая — 1) Прип. 10: 7, 6, 3: 13-16; 8: 34-35. 2) Прип. 10: 31-32; 11: 1-2, 4, 3, 5-12. 3) Прем. 4: 7-15.

Нед. пер. Рожд. — 1) 1М 14: 14-20. 2) 5М 1: 8-11, 15-17. 3) 5М 10: 14-21.

Нов. Рік. Вас. — 1) 1М 7: 1-2, 4-8, 3, 9-12, 14. 2) Прип. 8: 22-30. 3) Прип. 10: 31-32; 11: 1-2, 4, 3, 5-12.

Йордан, Водосвяття — 1) Іс. 35: 1-10. 2) Іс. 55: 1-13. 3) Іс. 12: 3-6. Тоді ж Апостол 1 Кор. 10: 1-4. Єв. Мар. 1: 9-11.

Трьох Святих — 1) 5М 1: 8-11, 15-17. 2) 5М 10: 14-21. 3) Прем. Солом. 3: 1-9.

Стрітення — 1) 2М 13: 1-16. 2) Іс. 6: 1-13. 3) Іс. 19: 1-21.

Благовіщення (на Вечірни) — 1) 1М 28: 10-17. 2) Ез. 43: 27; 44: 1-4. 3) Прип. 9: 1-11. На Літ. 1) 2М 3: 1-8. 2) Прип. 8: 22-30.

Юрія — 1) Іс. 43: 9-14. 2) Прем. 3: 1-9. 3) Прем. 4: 7-15.

Рожд. Ів. Хрест. — 1) 1М 21: 1-8. 2) Суд. 13: 1-21. 3) Мал. 4: 1-6.

Ілії — 1) Цар. 17: 1-16. 2) 1 Цар. 18: 1-21. 3) 1 Цар. 19: 4-16.

Преображення — 1) 2М 24: 12-18. 2) 2М 33: 11-23; 34: 4-6, 8. 3) 1 Цар. 19: 3-9, 11-13, 15-16.

Усп. Богор. — 1) 1М 28: 10-17. 2) Ез. 43: 27: 44: 1-4. 3) Прип. 9: 1-11.

Зел. Свята — 1) 4М 11: 16-17, 24-29. 2) Йоіль 2: 23-32 (до „спасеться"). 3) Ез. 36: 24-28.

Петра і Павла — 1) 1 Посл. ап. Петра (Нов. Завіт.) 1: 3-9. 2) 1 Посл. Ап. Петра 1: 13-19. 3) 1 Посл. Ап. Петра 2: 11-24 (до „правдою жили").

Цвіт. Неділя — 1) 1М 49: 1-2, 8-12. 2) Соф. 3: 14-19. 3) Зах. 9: 9-15.

Вознесення — 1) Іс. 2: 2-3 (до „стежками" Його). 2) Іс. 62: 10-63; 1-9. 3) Зах. 14: 1 (до „Господень") — 4) (до: „на схід сонця"), 8-11.

ПОЯСНЕННЯ СКОРОЧЕНЬ, що приходять при означуванню Голосів Недільних Євангелій, Апостолів та Євангелій на Службі Божій і др.

Гол. або Г. — Голос.
Утр. Єв., або УЄ. — Утренне Євангеліє.
Літ. — Літургія або Литургія, отже Служба Божа.
Ап. — Апостол.
Діян. або Діяння Апостолів.
Євр. — Євреїв.
Рим. — Римлян.
1 Кор. — Перше до Коринтян.
2 Кор. — Друге до Коринтян.
Гал. — Галат і т. п.
Євангелисти: Мат. або Мт. — Матей: Мар., або Мр. — Марко; Лу. — Лука: Ів. — Іван.

Вишукування Апостолів і Євангелії:

Мт. 2: 1-12 значить: Матея 2-га Голова, а в ній читається від 1-го до 12-го стиха. Гал. 4: 4-7 значить: Послання до Галат Голова 4-та, а стихи в ній читається від 4-го до 7-го. Окремо звернемо увагу на таке означення: 1 Кор. 12: 27—13: 8. Це так розуміється: Перше до Коринтян, Голова 12-та, стихи від 27-го аж до слідуючої (13-тої) Голови, а дальше з Голови 13-ої до 8-го стиха. Себто читається в 12-ій Голові від 27-го стиха до кінця Голови, та дальше з Голови 13-ої до стиха 8-го.

В

100-РІЧЧЯ

з дня народження:

Лесі Українки

●

Василя Стефаника

●

Миколи Вороного

●

Леся Мартовича

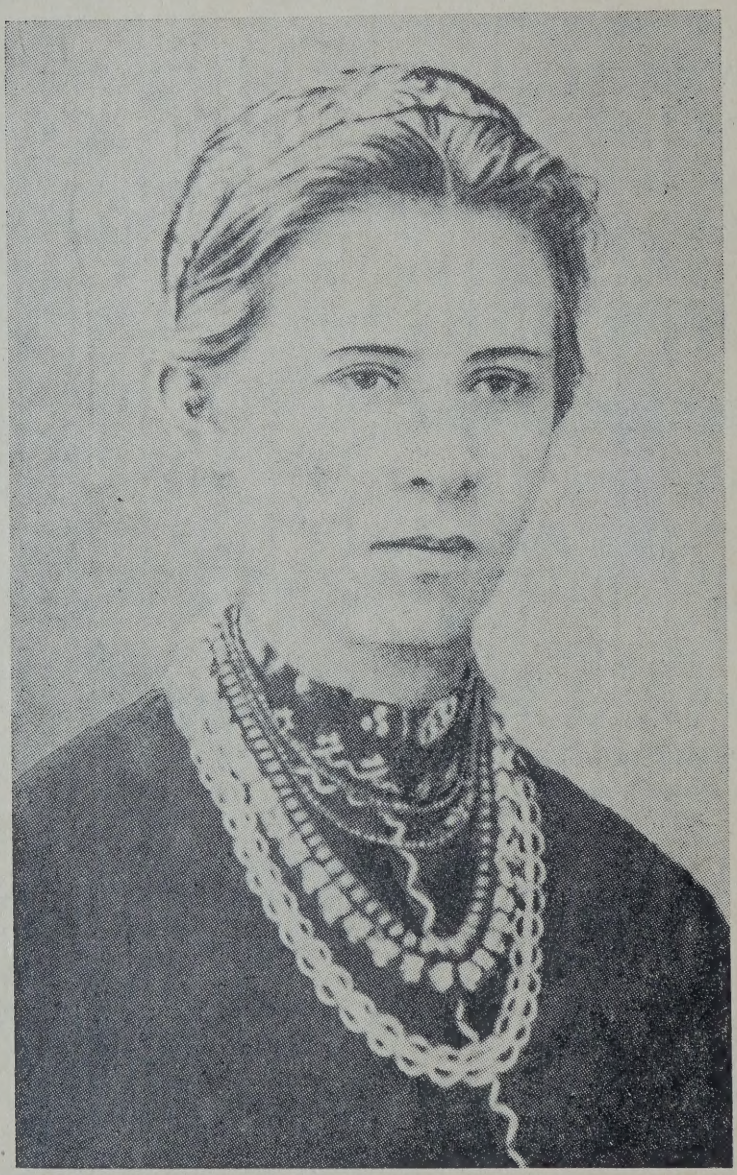

ЛЕСЯ УКРАЇНКА
(1871—1913)

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

Мій шлях

На шлях я вийшла ранньою весною
І тихий спів, несміло заспівала,
А хто стрівався на шляху зі мною,
Того я щирим серденьком вітала:
Самій не довго збитись із путі,
Та трудно з неї збитись у гурті."

Я йду шляхом, пісні свої співаю;
Та не шукайте в них пророчої науки, —
Ні голосу я гучного не маю!
Коли ж хто сльози ллє з тяжкої муки, —
Скажу я: „разом плачмо, брате мій!"
З його плачем я спів з'єднаю свій.

Бо не такі вже гіркі сльози спільні.
Коли ж на довгому шляху прийдеться
Мені почути співи гучні вільні, —
В моїй душі для них луна знайдеться.
Сховаю я тоді журбу свою,
І пісні вільної жалем не отрую.

Коли я погляд свій на небо звожу, —
Нових зірок на ньому не шукаю,
Я там братерство, рівність, волю гожу
Крізь чорні хмари вгледіти бажаю, —
Тих три величні золоті зорі,
Що людям сяють безліч літ вгорі . . .

Чи тільки терни на шляху знайду,
Чи може стріну де і квіт барвистий?
Чи до мети я певної дійду,
Чи без пори скінчу той шлях тернистий —
Бажаю так скічити я свій шлях,
Як починала: з співом на устах!

Оксана Стешенко

Фраґменти зі спогадів про Лесю Українку

Я прожила життя, що тісно спліталось з життям багатьох робітників мистецтва і громадських діячів. Між ними променем сяє чистий образ близької мені людини — Лесі Українки.

Я не маю на меті аналізувати її творчість, це робили й роблять інші, я хочу лише згадати Лесю, як любимого товариша і надзвичайну людину.

Вперше я побачила Лесю на початку 80-тих років. Лесі, (яка була другою дитиною в родині Косачів, першим був її брат Михайло) пощастило мати надзвичайних батьків.

Мати Лесі Українки — Ольга Петрівна Косач — була родом з незаможньої родини м. Гадяча. У Драгоманових познайомилась Ольга Петрівна з молодим П. А. Косачем і скоро стала його дружиною. Моя мати пригадувала, що молоді Косачі вінчалися в селі Пирогове (8 верств від Києва).

Ольга Петрівна з молодих літ працювала в ділянці української культури, і тому на Волині — на місці служби свого чоловіка — в Звягелі — (Новоград-Волинський) одразу ж взялась збирати узори українських вишивок, опісля видала їх альбомом.

Батько Лесин — Петро Антонович Косач — був дуже лагідною й симпатичною людиною. Не було випадку, звичайно в межах можливости, щоб Петро Антонович відмовив у чомусь своїм дітям, особливо найкращій своїй дитині — коханій Лесі.

Уже не пам'ятаю, коли саме я вперше побачила Лесю. Мабуть це було на Шевченківському святі, улаштованому для дітей, здається у родині Цвітковських.

На цьому святі і Леся і її брат Михайло щось деклямували. Обоє вони були вдягнені в українські вбрання. Та вишивана сорочка, корсетка і чумерка були довго у Лесі й Михайла щоденним вбранням.

Як зараз бачу на тому вечері Лесю в плахті й запасці. І коли до мене підійшла та незнайома дівчина Леся, і взяла за руку, я відразу відчула, що вона якась особли-

ва — таким яскравим світлом сяяли її променисті очі, таким теплом дихала вся її тендітна постать.

Але в дитинстві ми з Лесею бачилися рідко і тому товаришували мало. Сталося так тому, що Леся рідко з'являлася на київському обрії, виховувалась дома, а не в гімназії, як я; до того ж Леся була старша за мене на три роки.

Навчання Лесі й Михайла майже все проводилось українською мовою. Леся гімназії так і не відвідувала, а брат її вступив до гімназії в 5-ту клясу і скінчив її з срібною медалею. Леся вчилася широко розробленою програмою, вчителів добирали дбайливо і тому вона одержала значно ґрунтовнішу освіту, ніж ту, що давала тоді жіноча гімназія.

Згадуючи про своє дитинство, Леся розповідала нам, що вона пам'ятає себе радісною, веселою дитиною, яка любила бігати, жартувати. Але такою вона була недовго — до перших вибухів хвороби.

Леся і брат її товаришували з перших років і залишились товаришами на все життя. Завжди вони були вкупі, завжди клопоталися одно про одного. Мені вони нагадували двох маленьких пташок нерозлучних. Михайло, як старший, — згадувала Леся — заправляв всіма їхніми іграми. В дитинстві вони любили гратись в Робінзона, при чому Леся виконувала ролю П'ятниці, захоплювалася історією Греції, Риму й середньовіччя — отже темами їх іграшок були історичні події: то епізоди з троянських війн, то з лицарських походів.

***

Приблизно до 1892-93 року я майже не бачила Лесю або бачила дуже рідко, випадково. Брат Лесин, Михайло, жив тоді у Києві, бо був уже студентом, з ним ми бачилися часто і товаришували щиро. Це був дуже гарний юнак, врода якого нагадувала жіночу: русявий, з променистими сірими очима, румяний. Привітна усмішка не сходила з його уст. Товариші в нас тоді були спільні: М. Коцюбинський, коли приїздив до Києва, теж був нашим частим гостем.

Вже в ці роки наше приятелювання з Лесею, з якою нас поєднувала спільність загально-творчих і літературних інтересів, набирало все більшої уваги і більшої приязні.

Але незабаром знову на деякий час порвався у мене зв'язок з Лесею. Мого чоловіка Ів. Стешенка, з яким відразу після ув'язнення ми побралися і мене вислали на три роки з Києва.

Коли ми повернулися з заслання, то перші 4-5 років нового століття Леся жила зимові місяці в Києві. Тоді ми (Стешенки) жили на Благовіщенській вулиці і за кілька будинків від нас жили поруч Старицькі, Лисенки та Косачі. Не було, майже, дня, щоб ми не бачились.

У Косачів часто збиралась молодь: старші — товариші Лесі, і зовсім молоді товариші молодших сестер. Леся й там була центром уваги, не зважаючи на те, що її здоров'я дедалі занепадало. Леся тоді пережила особисте тяжке горе: її приятель помер від сухіт у неї на руках в м. Мінську. Ця приязнь була однією з світлих сторінок Лесиного життя, але доля не судила їй тривалого щастя.

На квартирі М. В. Лисенка відбувалися, так звані, літературні вечорі, на яких читалось твори українських письменників. Коли між нами бувала Леся, то вона завжди притягала до себе увагу й займала центральне місце.

Не лише на „літературних вечорах", а і в нашому інтимному колі ми часто зачитували свої твори. Найбільший успіх, звичайно, мали Лесині твори. У Лесі був слабий голос, тому вона не могла читати у великому гуртку, але в нашій інтимній громадці вона читала непогано, щиро, без жадних афектацій. Коли ж Леся бувала у нас, то завжди розповідала нам багато цікавого з закордонного життя, ділилася з нами своїми літературними плянами. До того ж Леся була музикальною людиною, вона збирала волинські пісні, (народні пісні інших народів її теж дуже цікавили) і наспівувала нам різних народніх пісень, що їх чула в Німеччині або Італії.

Яскраво остав в памяті 1893 рік... Цю зиму Леся прожила у Києві, і ми з нею часто бачились. Лесині батьки жили з малими дітьми на Волині, але Лесиній сестрі Лілі треба було готуватись до старших гімназіяльних кляс і тому Леся з Лілеєю залишилась у Києві.

Пригадую їх затишне приміщення на розі Стрілецької і Велико-Підвальної вулиць: дві кімнати повні сонця, з привітними господарками і з неменьш привітною служницею.

Леся саме в той час студіювала англійську мову. Вона була надзвичайно здібна до вивчення іноземних мов. То-

ді Леся вже володіла німецькою і французькою мовами, непогано знала латинську та грецьку. Між іншим, вона робила підрядковий переклад Гомера для матері, коли та бралася перекладати його.

У тому ж 1893 році відбувалися і перші постави дитячих опер М. Лисенка: „Коза-Дереза" та „Зима і весна." Я згадую ті опери, бо в їх поставі допомагала й Леся. Ставили оперу „Зима й весна" дитячими силами молодих Лисенків. Леся часто приходила на репетиції, а на виставі помагала одягати й підбадьорувати „артистів."

Взагалі Леся любила дітей, любила їм розповідати казки, співати народніх пісень, показувати наївні народні гри.

Ми, молодь, а звичайно і Леся, дуже любила бувати у М. В. Лисенка. Дуже гостинний господар, чудовий музикант, найприхильніший приятель молоді. Леся дуже любила слухати чудову гру Миколи Віталевича і сама, не зважаючи на оперовану руку, грала непогано на роялі. Найкраще вона виконувала ролі Шопена.

Леся сама любила імпровізувати і її імпровізації завжди були сумні і ніжні. Я дуже любила її слухати, але грала Леся лише в інтимному оточенні.

Леся була озброєна ще однією галуззю мистецтва — вона гарно малювала. Я часто бачила, як Леся вимальовувала різні взірці народної творчости. На Великдень завжди розписувала писанки, здебільшого квітами, які вона надзвичайно любила. Її писанки були ніжні, тендітні, без яскравих фарб. Іноді малювала вона на яєчках і ніжні арабески свого власного витвору. У мене дуже довго переховувалась писанка, яку Леся подарувала моїй дочці. На ній були намальовані ніжні лілеї — прообраз самого автора. Про це я якось сказала і самій Лесі.

— Лесю, а ви на писанці написали свій автопортрет!

— Ну, Оксано, це вже занадто великий мені комплімент, — засміялась у відповідь Леся, — яка вже з мене лілея, хіба що так само швидко зівяну . . .

Жарт викликав тяжкий настрій.

1894-1896 роках молоді письменники з захватом взялись до перекладів з чужих мов. Леся з М. Славінським заходилась перекладати твори Гайне.

Влітку 1896 року я поїхала гостювати до Косачів на село. Тут я ще більше впевнилася, яка прекрасна душа була в Лесі. Село Колодяжне (на Волині) відограло вели-

чезну ролю в життю і творчости Лесі Українки. Воно овіяло молоду поетесу мелодією своїх лісів, річок, плесів та лугів. Леся дуже любила його, любила селян, приятелювала з ними, допомагала їм.

Садиба родини Косачів мала старосвітський вигляд; велике, вкрите зеленою травою дворище, посеред нього одноповерховий дім на 6 кімнат, а позад нього простягся аж до лісу великий сад. У ньому, майже не було доріжок, а були лише стежки; під старими липами, дубами, ясенами, був такий привабливий в літню спеку холодок, а серед них ясними плямами вирізувались галявини з молодими овочевими деревами.

Щоб Лесі не заважив гамір, такий неминучий у великій родині, батько збудував для неї біля старого будинку невеличкий будинок. Це був надзвичайно привітний повний сонця, будиночок на три кімнаті: рожева, біла, блакитна. Тут жила Леся, тут вона працювала.

Недалеко від с. Колодяжного було с. Любитів, в якому був великий ставок і куди ми часто їздили купатися. І от тут я вперше побачила, як чудово плаває Леся. Звичайно, всі їхали туди в шарабані, а я з кимсь з хлопців — верхи на конях. Від швидкої їзди у мене падав на шию капелюх, а довге волося розсипалося по плечах.

— Ну, Оксано, ви виглядаєте на справжню Валькірію, — жартувала Леся.

Так у цьому ставку ми купалися і плавали. Леся жартуючи, порівнювала себе з Байроном.

— От, Байрон, кажуть, з хворою ногою переплив цілу протоку морську, ну, а я — цей ставок. Хіба ж це не однаково? — сміялась вона, коли я хвалила її плавання.

Не мало уваги приділяла Леся і „Привидам" Ібсена. Треба сказати, що питання спадковости хвороб Лесю дуже цікавило, і вона часто розмовляла на цю тему. Пригадую також, що тоді Леся захоплювалася ще й твором Гавптмана „Затоплений дзвін", при чому говорила, що Гавптман мало дав своїй пєсі фолькльорного забарвлення.

Ідея „Лісової" пісні бреніла у неї в серці давно, вона її плекала кілька років, і може тому вдалось їй так швидко написати один з найкращих своїх творів — „Лісову пісню." Так весело й тепло проминуло моє гостювання в привітній і гостинній родині Косачів.

***

На початку наступного року сталась подія, що сколихнула всю революційну молодь Росії. Я згадую про Вєтровську історію: в Петербурзі, в Петропавловській фортеці, спалила себе ув'язнена курсистка Вєтрова, рятуючись від нахабних вимог жандармського офіцера.

По всій Росії прокотилась хвиля демонстраційного протесту. Докотолася ця хвиля, звичайно і до Києва. Почались сходини, наради, в яких живу участь приймали і ми, і Леся, що тримала з нами зв'язок. У призначений день повинна була відбутися громадська Панахида з приводу трагічної смерти Вєтрової. Вона була наша знайома, яка саме перед виїздом до Петербургу відвідала нас. Це була скромна, невидатної зовнішности дівчина, одягнена, мов монашка у все чорне. Була вона запальна і екзальтована. А незабаром її у Петербурзі заарештували.

Наслідком цієї демонстрації були масові арешти й труси. Прийшли на світанку й по мене, а на передодні, вже не пригадую хто, не повідомивши мене, привіз цілу низку нелеґальщини і поклав на шафу, що стояла в передпокої. Робили жандарми у мене трус довго, переглядали кожний нікчемний папірець, а на шафу, що стояла під дверима, не звернули уваги.

Леся потім була страшенно обурена з такого безцеремоніяльного вчинку: в тій в'язці були й Лесині вірші. Уже після мого ув'язнення хтось спалив всю цю в'язку нелеґальних книжок.

В ці ж роки Леся взагалі захоплювалась всякою громадською роботою. Тоді в Києві було „Общество грамотности", а в його приміщенні притулилося Товариство „Просвіта." І от Лесю обирають в художньо-літературну комісію, а її сестру — в бібліотечну. Леся жваво береться до роботи, влаштовує різні вечірки, лекції, допомагає сестрі в бібліотечній справі.

Не малу участь брала Леся і в „Літературно-артистичному товаристві", як член його, де виступала на вечірках з своїми віршами.

Але ось настав 1905 рік, а з ним прийшла і „куца воля." Деякий час стало вільно видавати українські книжки.

Виникла думка видавати сатиричний журнал „Шершень." Знайшовся й меценат, що дав на це кошти, знайшовся й редактор, а співробітників шукати не доводилося, бо письменників українських тоді вже було багато. Редакція завжди збиралась у нашому приміщенні. Тут же

часто гуртом складалися різні дотепи, анекдоти, листування з читачами тощо. Леся часто бувала на цих нарадах; не мало її дотепів і анекдотів надруковано в „Шершні", але тому, що вони всі не підписані, на жаль, важко встановити, котрі саме належать її перу.

***

В 1907 році Леся повінчалась з К. В. Квіткою.

З цього моменту ми Лесю вже бачили дуже рідко. Її хвороба йшла поступово. Тепер вона вже повинна була їздити щороку до Берліна, чи то на лікування до Каїру. Та й жила вона вже тепер постійно з чоловіком на Кавказі. Останні роки Леся показала просто геройську витриманість: тяжко хвора людина-мучениця і — ніякого нарікання й плачу.

Її подорожі до Каїру відбувалися іноді в жахливих умовах. І ця одинока, хвора людина (вона їздила завжди одна), без дбайливого догляду, без допомоги близької людини — героїчно витримувала всі злигодні, болі і фізичні страждання.

Яке у неї було чудове серце, свідчить хоч би й той факт: коли Леся була вже в смертельній агонії, вона пам'ятала, що до неї мала приїхати сестра; і от останні слова Лесі Українки були:

— Дивіться, наготуйте ж Лілі щось попоїсти! Вона ж так, бідна, здорожилась!

І в останню хвилину життя Леся думала про інших...

Я Лесю бачила в останній раз тоді, коли вона проїздила з Каїру додому і заїхала на кілька днів до Києва. Це вже була зовсім хвора людина. Вона майже увесь час лежала, але все ще знаходила в собі силу навіть жартувати. Це було в 1913 році.

Ми влаштували в честь її вечірку в українськім клюбі. Покійна сестра урядила з своїх учнів виставу з Лесиних творів. Грали Лесині драматичні етюди „Йоганна, жінка Хусова" та „Магамет і Айша". Леся була з того дуже рада, але досидіти до кінця їй було важко.

Навіть вшанувати її ми примушені були не прилюдно, а в окремій, невеличкій кімнаті, без великого натовпу: були лише управа клюбу і кілька найближчих друзів.

У мене на все життя залишилася в пам'яті Лесина постать, така квола, що ледве стояла з букетом розкішних барвистих квіток у руках...

А за кілька місяців Лесі вже не стало...

Петро Дорошко

Будиночок над Случчю

Де б'ється Случ у береги камінні,
Незмінні в буйнім клекоті століть,
В старому Новограді на Волині
Старесенький будиночок стоїть.

Непоказний, низенький, клямки ржаві!..
Та ми в шанобі знімемо шапки:
Він береже нетлінну частку слави,
Що наш народ нестиме крізь віки.

Цього будиночку привітні стіни,
Домашня тишина його тепла
Були найпершим світлом для дитини,
Що народилась тут і тут росла.

Русалкою вистрибувала в плесі,
Над Случчю на вінки збирала цвіт.
Зросла, назвалась Українка Леся,
І воїном пішла в широкий світ.

А Случі хвилі й далі клекотіли,
В каміння бились, бігли без кінця.
Тут гартувалися в дівочім тілі
Незламні сили мужнього борця.

Дух боротьби живили ці джерела,
Гострили пісню скелі кам'яні,
І пісня пробивалась в темні села —
В серцях досвітні запалить вогні.

І сміливішав зір. І дужче, дужче
Людського серця стомленого стук —
В народа взяте слово невмируще
Булатом до людських верталось рук.

І гартувало з ратая героя,
Що не питав, де подвигу межа,
Живе, гаряче слово, слово-зброя,
Яке в віках не вищербить іржа.

Весь світ розкрив провидці-поетесі
Скарби, джерела, схованки століть...
Ми не створили пам'ятників Лесі,
То ж хай оцей будиночок стоїть,

Як пам'ятник на придорожнім схилі
Волинської землі. Хай плине Случ.
Велика сила у слабому тілі
Тут гартувалась між гранітних круч.

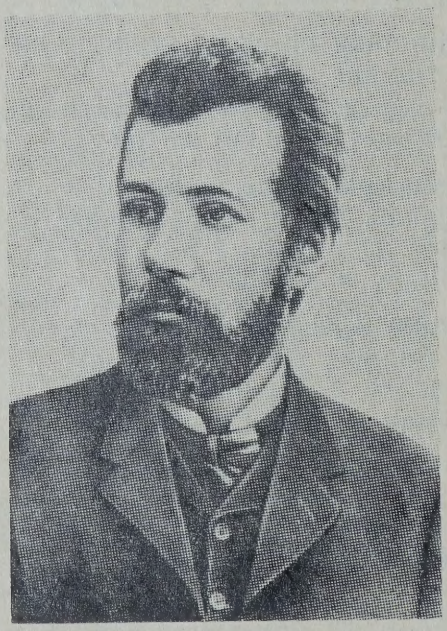

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК
(1871—1936)

Кирило Стефаник

Син про батька

Писати про особисте, приватне життя Василя Стефаника тяжко, воно в нього просте, небагате на великі події, однак де в чому, може, і цікаве, повчальне. Розказуючи про нього, сподіваюсь, що і читачі Стефаника і дослідники його творчості у моїй розповіді знайдуть дещо цікаве для себе.

Село Русів, де народився і помер Василь Стефаник, лежить в долині. Дороги ідуть то вгору, то вниз, під півдня окрасою села є невеликий грабовий ліс, який називають хащею. Поза лісом рівне поле тягнеться аже до Снятина, а на півночі горбовата малородюча земля.

В цьому селі Стефаник під опікою матері провів дитячі роки, повні радості і щастя. Після своїх невдалих медичних студій письменникові в сорок років довелося разом з дружиною і дітьми повернутися на землю своїх батьків. Ще живий тоді батько В. Стефаника Семен дарує йому пару моргів землі під будівництво хати. Там жили два його рідні брати Юрко і Володимир, пів села близьких і далеких родичів, товариші його дитячих забав. Померли в дуже молодому віці дві сестри — Марія і Параска; немає в живих найбільш улюбленої людини — матері. На найвищому горбі, біля лісу, видніє білий, камінний хрест, — це гріб матері письменника — Оксани. Вже значно пізніше, 1936 року, поруч з своєю улюбленою матір'ю знайде свій вічний спокій її син Василь, видатний український письменник.

1909 року мій батько, людина великої енергії й життєздатності, переселився до наймленої селянської хати в Русові і весною 1910 року взявся до будівництва свого будинку.

Всі допомагають йому; селянськими підводами звозять будівельні матеріали з буковинських лісів і кам'яні плити з недалеких околиць. Тверді дуби кладуть, як підвалини, під новий будинок. Він будується за проектом батька. За два роки будинок був готовий. Він стояв на горі і тому білі стіни і білий залізний дах видніли здалеку. Ліричного зафарблення цілій садибі надає заквітчаний вербами ставок біля хати, в якому теплої погоди прорізують прозору воду карасі. Щасливим почував себе

батько і, де б він не був, завжди спішив додому, щоб знайти спокій у сусідстві із зеленими полями, у співі жайворонків і солов'їв.

Хату обсадили кленами і ялинами, простягнувся довгий ряд білих черешень і фруктовий сад — це золоті ранети і солодкі сливи. Ялини протягом років майже всі пропали, а клени ростуть і сьогодні і обороняють садибу від поривчастих північно-західних вітрів. Якусь особливу любов відчував Стефаник до поволі ростучого дерева — клена, видно, любив пісню про кленові листочки, яку використав в своїм оповіданні „Кленові листочки."

Коли яблуні почали плодоносити, зимою роздавав запашні яблука своїм маленьким гостям — дітям. Вони приходили до батька з великою дитячою соромливістю; стануть і нічого не говорять, але коли одержать подарунок, їх лиця наповнюються усмішкою і подякою. Діти любили Стефаника, завжди відвідували його.

Будинок Стефаника стоїть під великим горбом від півдня; на північному заході тягнуться горбовато поля, а за ними видно подільську рівнину. Будинок досить просторий; чотири кімнати, кухня з великою селянською піччю, через сіни невелика комора, а збоку прибудований відкритий ґанок. У весняний сонячний день можна побачити з того ґанку обмаєні зеленню села, між іншим — і село Леся Мартовича — Торговную Пільну. На ганку стояла і стоїть дерев'яна лавка. На ній весною, літом чи восени сидів Стефаник і вдивлявся в красу рідної землі, вдихав запах чудової природи. Це місце найбільше любив письменник, там він читав книжки, журнали чи газети, там він розмовляв з своїми односельчанами. Ота лавка перебула першу світову війну, лихоліття польської влади за шляхетської Польщі. До сьогодні збереглася вона і є музейним експонатом. Мені все здається, що на ній сидить батько в окулярах і читає або говорить з людьми.

Остання кімната від півдня, де багато сонця, — батькова, це робочий кабінет письменника. Обстановка проста: письмовий стіл, етажерка на книжки, ліжко, накрите темно-червоною рядниною, подарованою ще мамою письменника, канапа для денного відпочинку, умивальник з рушником, збаночок на воду, пара крісел. На стіні портрет ще дуже молодого Стефаника, це робота художника Івана Труша; на другій стіні — велика групова фотогра-

фія з Полтави, на якій учасники відкриття пам'ятника Іванові Петровичу Котляревському 1903 р. Серед них є і батько.

З 1910 по 1936 рік Стефаник жив у Русові. Під час першої світової війни змушений був покинути своє рідне село і деякий час пробути в столиці тодішньої Австро-Угорської монархії — у Відні.

Всі післявоєнні новели написані тут, в Русові. Світло в останній кімнаті довго світиться вночі, задуманий письменник творить і розмовляє з своїми героями. Він любить писати на білих аркушах паперу олівцем; робить різні поправки, переписує все спочатку і врешті-решт виходить новела.

У Стефаника не було розподілу дня на творчу працю. Коли його щось тягло творити, замикався в кімнаті і довгі години не виходив з неї. Після напруженої праці відпочивав. Спав міцним сном. Своїм рідним показувався аж вранці — бадьорий і свіжий, як завжди.

Дітей у Стефаника троє — три сини. Найстарший, Семен, молодший Юрко і середній я, Кирило. Стефаникова дружина, а наша мама, довгі роки учителювала, була ніжною до дітей, доброю до людей, хворіла астмою — задухою.

Наш батько і мати, Ольга Гаморак, — однолітки, народилися у 1871 році. Ще будучи студентом Краківського університету, В. Стефаник відвідував гостинний дім Гамораків у Стецевій. В тому домі бували Іван Франко, Михайло Павлик, Лесь Мартович і багато молоді, а навіть політичні діячі з Росії. Оженився Василь Стефаник з Ольгою Гаморак у Львові 26 січня 1904 року. Прожили спільно тільки десять років.

Пригадую маму, наче крізь сон. Коли було мені шість років, а моєму братові Семенові десять, у лютому 1914 р. померла вона. Вона вже прибрана лежить на катафалку в чорній сукні, довкола світяться свічки. Я ще дуже малий, ледве досяг свічок, погасив їх, і поламав, і радувався, що мама підніметься знову і заговорить до нас своїм тремтячим голосом. Вона не вставала . . . Батько взяв молодшого брата і мене на руки, довго ходив з ними біля ставка і заспокоював, як міг, а потім поклав спати.

— Правда, тату, що мамі тепер ліпше буде, вже не буде її нічого боліти? — спитав Семен.

— Семенку, мамі тепер ліпше буде.

Батько залишився на 43-му році життя вдівцем, але другий раз не одружувався. Забагато бачив біля себе родинних трагедій, коли мачухи кривдили маленьких, не своїх дітей. Не відчували ми ніякої пустки, батько заступив нам матір. Вечором роздягав нас, клав спати, а ранком одягав, натягав малі черевички, які сам чистив. Цього не можна забути до сьогодні, як він піклувався про здоров'я дітей, як вночі з свічкою в руках заходив в нашу кімнату, хто був розкритий, накривав, щоб ніхто з нас не простудився.

Після смерті своєї дружини Василь Стефаник дещо розгубився, не знав, що має робити з вихованням дітей. На допомогу йому прийшла рідна сестра його дружини, вдова Олена Плешканова. Приїхала вона з своєю дочкою Ольгою на постійне проживання до Русова весною 1915 р. і була до самої смерті письменника найкращим його другом, а нам, малолітнім дітям, заступила матір. Дорогу нашу тітку називали з польського „цьоця"; не лише ми її так кликали, але і батько, і всі знайомі, і ціла околиця. Тітка Плешканова дуже енергійна і працьовита, вдержувала в хаті блискучий порядок, варила, пекла, прала, шила і латала. В старших роках, коли письменник був немічний і хворий, переписувала його рукописи, писала йому листи. Одного разу батько з великої вдячності за доброту нашої тітки сказав, жартуючи:

— Цьоці ще за життя треба б поставити пам'ятник, як вона похилена латає.

В автобіографічній новелі „Серце", де Стефаник згадує всіх своїх дорогих і добрих, живих і мертвих, не забув і за Плешканову.

— Олена Плешканова — рідна сестра моєї покійної жінки, вірна моя приятелька в біді. У війні і по війні дала буйний ріст моїм трьом хлопцям: Семенові, Кирилові, Юркові.

Батько любив нас трьох однаково, не робив ніякої різниці між нами, та все ж, здається мені, найбільше любив Юрка. Семен і я не виїздили далі Львова, тяжко не хворіли, як хворів молодший брат. Вже будучи дорослим, він захворів на висипний тиф, стан здоров'я був на межі між життям і смертю. Про переживання батька в той час прикро говорити, — він майже нічого не їв, вночі не спав і щогодини міряв пульс хворого.

— Я цього не годен перебути, коли Юрко вмре, я не хочу жити. Мені так само тяжко переносити його слабість, як йому, — з сльозами в очах говорив батько. На немічного і прибитого горем письменника засвітило ясне сонце — син одужав.

Ще тяжче пережив наш батько прощання з сином Юрком у травні 1936 р. Хоч ім'я Стефаника було відоме на західноукраїнських землях, він все ж не в силі був знайти синові роботу, хоч той мав закінчену вищу юридичну освіту. На запросини своїх рідних земляків з Канади Юрко поїхав до них. Батько проводив його до Львова. Повернувся до Русова смутний, зажурений, але не втрачав надії, що ще доживе до тієї радісної хвилини, коли ще раз поцілує улюбленого сина. На жаль, його мрії не здійснилися . . .

Відносини між нами, синами і батьком, були прості і щирі, шанували ми його і любили. Прощалися з батьком перед від'їздом на навчання поданням руки і ніколи не цілувалися. Два рази в житті я з молодшим братом були покарані тілесно, перший раз за те, що дуже раділи, коли висохлий ставок після зливи наповнився водою, і залізли в новому убранні у воду, другий раз, як вибили в сусіда вікно. Трохи поплакали, знали, що заслужили кару.

Не знаю, чому так склалося, що я, шестирічний хлопець, та брат, п'ятирічний, — не були охрещені. Наш батько, напевно, на надавав великої уваги цій події, але в ті часи, щоб поступити в початкову школу, треба було довідки про народження дитини. Таку довідку давав лише священик. Батько запросив до себе священика і кумів, щоб нас охрестити. Сталася неприємна історія з тим хрещенням. Ми як зобачили священика і засвічені свічки, тихенько висунулися з хати і побігли в поле, і заховалися в лози. Ми думали, що нас, як і нашу маму, яка недавно померла, живцем закопають у землю. Знайшов нас батько і коли ніс до хати, то ми так плакали, як, здається, ніколи в житті. Коли закінчилася церемонія хрещення і нас відпустили бавитися на зелені поля, ми були тоді найбільше щасливі.

В кінці червня кожного року ми приїздили з Коломиї, де вчилися, до Русова. Батько робив для нас, хлопців, несподіванку: під ліжком, де ми спали, вже стояли нові черевики або „мешти" (туфлі), за що ми вдячні були

йому. Читати і писати вчила нас тітка Плешканова, а латинської мови, коли ми поступали до ґімназі, вчив батько.

Ще перед першою світовою війною одержав письменник ілюстровану поштову картку з Катеринослава. На ній було намальовано вкритий снігом степ; по ньому їде саньми чоловік. За саньми женеться зграя голодних вовків. На нас ця картка зробила велике враження; почали розпитувати батька про степ, про вовків. Тоді вперше довідалися, що над Дніпром простягаються рівні поля, які називають степом, і що на Україні похований наш найбільший поет Тарас Шевченко. Значно пізніше розповідав нам багато про своє перебування на Україні 1903 р. і про відвідини з Лесею Українкою Гадяча.

Два рідні брати Стефаника, Юрко і Володимир, жили недалеко. Юрко, приємний і розумний, любило його ціле село за щире і добре серце, помер 1927 року, а молодший брат Володимир набрався висипного тифу, слабе серце не перенесло тяжкої хвороби, і він 1919 року залишив свої діти сиротами. Обох братів любив Стефаник, згадував їх тяжке минуле в свойого батька і зауважував:

— Їх убило багатство нашого тата . . .

До Стефаника була привезена Параска Мельничук, дочка найстаршої сестри Марії. Життя Параски склалося невдало. Чоловік-п'яниця покинув її з маленькими дітьми і виїхав до Канади. Під час війни згоріла її хата. Батько не лише співчував Парасці, але всіма силами допомагав збудувати хату. Вона приходила до нас, допомагала наводити чистоту в хаті, білила, мазала. Коли переступала поріг, то Стефаник ласкаво вітав:

— Вже прийшла наша Параска.

Іншим разом пригадував сестру Марію, оспівану в новелі „Вечірня година."

— Параска дуже подібна до Марії, дивлюся на неї і згадаю сестру.

Не можна не згадати близького сусіда Василя Стефаника — Івана Дідуха. Він не був ріднею батька, та зате був найближчим його другом. Не було дня, щоб Іван, усміхнений і лагідний, не приходив до нас. Він знав, коли має прийти і коли відійти, бували випадки, і то дуже рідкі, що Дідух через незалежні від нього причини не приходив. Батько або сам ішов, або когось посилав вивідати, чи здоровий його друг.

Вечором сиділи і пили чай. Іван уміло різав острим ножем листя тютюну. Нарізаний тютюн змішували і пробували, чи міцні, чи легкі сигари їхнього домашнього виробництва. Все, що діялося в селі і поза селом, розповідав Іван Стефаникові з співчуттям до нещастя, з усмішкою про якісь веселі події, з обуренням про дії польських жандармів і екзекуторів. Багато з того, що вчув письменник від свойого сусіда Івана, ввійшло в післявоєнні його оповідання.

Найцікавішим кутком, де вечорами сходилося багато людей, була простора кухня. Там велися довгі розмови, всі хотіли знати думку батька, і він говорив більше, ніж інші. Всі зверталися до нього — „пане после", навіть тоді, коли він уже і не був депутатом. В устах народу Стефаник до самої смерті був „послом."

У кухні курили різні тютюни і було так багато диму, що батько раз у раз відчиняв двері чи вікна, аби впустити свіжого повітря.

Ранком приходили незнайомі люди з усіх закутків покутської землі з своїми болями.

„Пане после, вигонять мене з хати, троє дітей, чоловік хворий. Допоможіть."

Не було випадку, щоб Стефаник відмовився допомогти. Майже кожного дня батько звичайним селянським возом разом з тими, що потребують допомоги, їхав у Снятин чи в інше місце. Бігав по всіх урядових і судових інституціях, доказував, сварився, просив, щоб не викидали з хати нещасних за борги. Справу погоджувалися або ще раз розглянути, або відкладали продаж хати на невизначений час.

З різними справами приходили на пораду, навіть родинними і особистими; слово Стефаника було для всіх авторитетним — „так сказав посол."

1964 р. після більш як п'ятдесятирічної відсутності відвідав своїх рідних і односельчан у Русові Тофан Іван Юрійович з Канади.

„Стефаник, — розповідав Тофан, — допоміг мені отримати паспорт без хабаря. Їде група людей до Канади на заробітки, хочу поїхати і я. Мій брат оплатив кошти проїзду, мені мають видати лише паспорт. Мої товариші по нещастю давно отримали паспорти, а я, сімнадцятирічний хлопець, щоп'ятниці ходжу до староства. Суворий урядовець на моє прохання, чи паспорт готовий, відпо-

відає: „Прийдеш на другу п'ятницю". Ходив я довго, більш як два місяці, і чую все одну і ту саму відповідь. Звертаюся за допомогою до Стефаника. „Приходь рано, поїдемо, Іване, до Снятина."

Вбігає, як вітер, Стефаник до староства:

— Чому хлопцеві не видаєте поспорт?

— Пане после, паспорт вже два місяці лежить готовий, лиш він не приходив забрати його.

Беру паспорт і довідуюся потім, що ті, які одержали паспорти, дали урядовцеві староства по десять крон хабаря. Для нашої бідної родини десять крон — це великі гроші. Отак допоміг мені Стефаник дістати паспорт."

Багато цікавого і невідомого про Василя Стефаника довідуємося з оповідань тітки Плешканової. Стільки енергії і любові, розповідає вона, вкладав письменник, щоб гідно відзначити 100-річчя з дня народження Т. Шевченка в теплі весняні дні 1914 року по селах Прикарпаття.

— На Шевченківському святі в Снятині простора площа біля лікарні ледве вмістила всіх. Святом керував Стефаник. Він запросив взяти участь у відзначенні пам'яті Шевченка поляків і чехів. Запрошені гості, видатні селянські діячі, Черемшина і Стефаник, коли мало початися свято, піднімаються на трибуну. Видно, трибуна була збудована з поганого дерева, бо під тягарем організаторів свята завалилася. Стефаник, усміхаючись, кричить до кількатисячної маси народу:

— Най отак завалиться незгода між слов'янськими народами, як оця трибуна!

Слова Стефаника присутні вітають оплесками.

Не раз доводилося мені слухати виступу батька на концертах, присвячених пам'яті Т. Шевченка та І. Франка. Ті промови були наскізь оригінальні, короткі, тривали найбільше п'ятнадцять хвилин. Стефаник не розповідав біографій поетів, а потрясав слухачів своїми влучними порівняннями; в нього був сильний голос і добра вимова. Його виступи були сповнені великою любов'ю до цих велетнів нашого слова, любов'ю до свойого народу до рідної землі.

Одного разу, в неділю, в травні 1928 року поїхав батько зі мною до Стецеви, щоб виголосити промову з нагоди відкриття народного будинку-читальні.

Село Стецева, в якому прожив батько з 1904 по 1910 рік у свого тестя Кирила Гаморака, — одне з найбільших

сіл у Снятинському повіті. Там свято зберігалися народні звичаї, дівчата й жінки носили вишиті киптарики...

Після смерті свого тестя Стефаник покидає Стецеву і повертається до рідного села Русова. Розповідають, що прощання з людьми Стецеви було зворушливим. Випроводжали Стефаника старі і молоді, жінки і дівчата, а парубки на конях ввели письменника до Русова. Ще й сьогодні згадують старі люди Стецеви Стефаника не лише як оборонця свого, але і як народного лікаря, який безплатно давав лікарські поради хворим і відвідував їх чи вночі, літом чи зимою.

В той ясний, сонячний день біля новозбудованої читальні зійшлося багато народу. Поряд стояв великий мурований „дом людови", в якому збиралися польські прикордонники, жандарми і колоністи, напроти виднівся костьол.

Урочисті збори відбуваються під відкритим небом. По боках проходжуються жандарми. З невеликого підвищення звертається з привітанням Стефаник.

— Цей ваш будинок буде стояти вічно, бо збудований він на твердому граніті нашої землі, української землі. В цьому будинкові буде куватися доля ваша і ваших дітей. А отсі, — показує письменник на польський будинок і костьол, — розсиплються, бо збудовані на піску і ніякого сліду не залишиться по них.

Посипалися доноси на батька, що він образив польську державу, що це вона розсиплеться і побудована на піску. Проти батька готувався вже процес, але до суду справа не дійшла.

Батько з їдкою іронією ставився до тих поляків, які вірили в непереможну владу панської Польщі на західноукраїнських землях. Якось входить він із своїм сусідом, Лесем Проскурняком, який хоче одержати позичку, в повітову касу в Снятині.

— Як вам живеться, панове-поляки, на українській землі і чи вам смакує український хліб і наше сало? Прийде ще такий час, що будете плакати за хлібом, тому, поки не пізно, наїдайтеся.

В різних розмовах з приятелями, знайомими батько тримався єдиної, розумної думки, що Галичина — це мала частина українського народу, а Велика Україна — себ-

то Придніпрянська Україна — це основна сила народу і що польська шляхта не в силі задушити українців на Заході, бо за ними стоїть володар степів, рідний брат над Дніпром. Ця позиція Стефаника була провідною ідеєю в його житті.

Пропонують йому пост сенатора чи депутата в польському сеймі, Стефаник категорично відмовляється. Один з тодішніх лідерів польсько-української угоди Володимир Бачинський пише батькові, що допоможе йому переїхати до Львова і забезпечить добре життя. В родинному колі батько висміює пропозиції, як висловлюється сам, божевільного Бачинського.

— Я ніколи не покину Русова, але одне дивно, находяться на Україні ще такі „політики", які вірять в польських дідичів і в польську вояччину. В не друкованому досі листі до С. Даниловича від 18 лютого 1923 р. В. Стефаник писав: „У нашій історії не було ані одної партії, яка би склонювалася до угоди польсько-української. Всілякі унії політичного чи церковного характеру були ведені ренегатами або денаціоналізованими елементами. Виключаю тут всілякі мири і перемир'я, які роблено в нашій історії після воєн за визволення української нації. Але тоді угоди ніколи ніяким добром не кінчалися для нас, а їх автори менше-більше мали такий кінець, як і Ви маєте — гіркий фінал.

Поляки не вважають нас за другу сторону політично-національну, вони трактують нас "per non sunt"* Те, що діється на наших очах тепер, це не є денаціоналізація, ані утиск чужої нації — це є полювання на фізичну загибель нашої нації."

Мій батько належав до української радикальної партії, засновниками якої були Іван Франко і Михайло Павлик. В післявоєнних роках його членство було чисто формальним; хотіли керівники партії мати прізвище Стефаника, він не заперечував. В багатьох випадках батько не погоджувався з діяльністю цієї партії.. Про „Громадський голос", орган радикальної партії, говорив:

— Крізь „Громадський голос", як крізь матове скло, не видно ні сонця, ні хмар.

---

* Як тих які не існують (лат.).

Одного разу пізньої осені я їхав з батьком із Снятина до Русова. Дорога недалека, тільки сім кілометрів. Коні, хоч добрі, ледве витягали віз з густого, липкого болота. Наближалася ніч, місяць освічував зорані поля, ми їхали поволі. Батько раз у раз курить, минаємо водопроводи, звідки Снятин одержує по трубах джерельну воду. На одному клаптику землі блистять виорані шматки червоної цегли. Батько починає розповідати про давно минулі часи.

— Отут колись стояла корчма, та це давно було. Люди, як їхали на ярмарок до Снятина, волами чи кіньми, або ж коли поверталися додому, зупинялися біля цієї корчми. Чоловіки заходили перекусити, а жінки, як звичайно, сиділи на дерев'яних возах чи санях і стерегли волів. Стільки тут відбувалося родинних трагедій, бували випадки, що мужики днювали і ночували, пропиваючи ввесь свій доробок. В неділю сюди сходилися люди з села і міста, робили великі забави, і те, що я бачив маленьким хлопчиком, написав у „Палію."

Герой новели „Камінний хрест" — Іван Дідух, — це прибране автором прізвище. Називався він Іван Ахтемійчук. Його невеличка хата з маленькими вікнами і сьогодні стоїть в Русові, хоч поруч неї сьогоднішні господарі побудували гарний, просторий будинок. На пам'ятнику першого емігранта на високому горбі стоїть камінний хрест, який поступово зсувається вниз.

Сюжети до своїх новел батько брав із життя. В оповіданні „Воєнні шкоди" все, про що йде розповідь, відповідає дійсності. Війт Вахнюк, корчмар Кальман, радний Корч і Свіц — це особи, які так і називалися; вони давно вже повмирали, але пам'ять про них збереглася дотепер у Русові.

1930 року в західних областях України горіли поміщицькі маєтки і будинки колоністів, як протест проти існуючого режиму. Почалася пацифікація, над українським населенням знущалися озброєні жандарми і улани на конях. Батько два дні бачив пожежу графського маєтку Абрагамовича у селі Підвисокому (горіли скирди з хлібом та будинки) і все те представив у своїх останніх оповіданнях „Червоний вексель" і „Гріх."

Багато цікавого розповідають про Стефаника його земляки. Шанували його сусіди близькі і далекі, радо запрошували чи то на весілля, чи на хрещення дітей. Вже

ввійшло в традицію, що батька запрошували на весілля дуже врочисто. В суботу увечері молодий чи молода з музикою і своїми найближчими приходять до дому Стефаника:

— Просили вас батько і мати, щоб ви прийшли до нас на весілля.

Батько дякує молодим, цілує їх, просить сідати і розпитує про здоров'я батьків. Частує яблуками або солодким печивом. Надвечір, в неділю, впрягають коні й батько їде на весілля. Присутні радо вітають його. Батько цілується з усіма найстаршими і сідає за стіл. Стефаник був життєрадісною людиною, дотепним і гострим на язик; як когось охарактеризує, то завжди правдиво.

П'ють горілку, їдять холодець і печене м'ясо. Батько розмовляє з старшими, розпитує про здоров'я, про дітей, про сільські новини.

— Хочете мати Україну, так тримайте її за пазухою, коло серця.

Посидить годину, і немає такої сили, щоб стримала його. Поговорив, побачив всіх, обдарував молодого чи молоду (не забуває й за музикантів) і їде додому. Лише на весіллі в дочки свого сусіда і приятеля Івана Дідуха був цілу ніч. Ще сьогодні розповідають русівські люди, що „посол" Стефаник був найдовше на весіллі в Івана.

До 1930 р. Стефаник почував себе ще досить здоровим і сильним, швидко ходив, говорив виразно і коротко. Любив біля хати чистоту і порядок, вимагав, щоб коні і корова були вчасно нагодовані. У всіх господарських роботах, чи то в городі, чи в полі, чи біля хати, як не було щось добре і вчасно зроблене, то сердився і гнівався.

Харчувався невибагливо: рано пив чашку справжньої кави без хліба, на обід — шматок солонини з чорним хлібом і часником, бульба, м'ясо з капустою і борщ, вареники чи щось інше. Надзвичайно любив гриби з Русівського лісу; в літню пору майже щодня їв цю страву. Гриби мусили бути так приготовлені, як варила колись його мама, з часником і олією. Не любив солодкого печива, а за кілька років перед смертю їв з апетитом печені яблука з рижом і цукром і солодкі фруктові супи.

Свої розбурхані нерви успокоював інколи спиртними напитками і в піднесеному настрою говорив: „А наша доля п'яна спить." Чув себе щасливим: „Я не сам, зі мною ціла Україна." Батькова фотографія з тих часів показує,

наскільки він похудів, їв мало, пив багато води, очі були мутні, руки тряслися. Львівські лікарі категорично заборонили йому пити, лише відомий лікар Іван Куровець, приятель Стефаника з молодих років, був іншої думки.

— Василю, пий, поки можеш, не зможеш — сам перестанеш.

Батько не вмів берегти свого здоров'я, і це привело до трагічного випадку — паралічу правої частини тіла, який наступив 8 січня 1930 р.

По хворобі батько змінився, тяжко пересувався з палицею, сам з себе був невдоволений, найчастіше пересиджував на стільчику. Писати правою рукою вже не міг, свої листи диктував, зазначаючи, що підписується власноручно. Розум мав тверезий, блискучий, це видно із написаних перед смертю трьох новел „Гріх", „У нас все свято" і „Червоний вексель."

Матеріальні справи батька були завжди невпорядковані. Тих пару гектарів землі, одержаних в спадщину після смерті батька, не могли задовольнити потреб батька, особливо в грошах. От почалися борги і позики в різних банках і в приватних людей, вони, з деякими перервами, тривали до самої смерті. Авторські гонорари за видання творів Стефаника на Радянській Україні значно полегшували важкий фінансовий стан письменника.

Хвороба хоч ніби притихла, але залишила свої страшні наслідки. Батька мучить підвищене тиснення крові, ранком, коли встає, забуває говорити слова. Лікарі зазначують: треба найбільшого спокою і перестати курити.

— Ви хочете від мене все забрати, нащо мені жити, — кидає репліку лікарям.

Від 1930 року лікував батька Іван Подюк, молодий і енергійний лікар, односельчанин Марка Черемшини, який мав у Снятинському повіті добру славу. І хворий, і лікар в час медичного огляду часто жартували і сміялися. Здоров'я все далі погіршувалося. Добігали останні хвилини життя батька. 7 грудня 1936 р. три сини Стефаника втратили батька, а українська література — видатного новеліста.

Русів, березень 1965 року

Василь Стефаник

Камінний хрест

I

Відколи Івана Дідуха запам'ятали в селі ґаздою, відтоді він мав усе лише одного коня і малий візок із дубовим дишлем. Коня запрягав у підруку, сам себе в борозну; на коня мав ремінну шлею і нашильник, а на себе Іван накладав малу мотузяну шлею. Нашильника не потребував, бо лівою рукою спирав, може, ліпше, як нашильником.

То як тягнули снопи з поля або гній у поле, то однако і на коні, і на Івані жили виступали, однако їм обом під гору посторонки моцувалися, як струнви, і однако з гори волочилися по землі. Догори ліз кінь як по леду, а Івана як коли би хто буком по чолі тріснув, така велика жила напухала йому на чолі. Згори кінь виглядав, як би Іван його повісив на нашильнику за якусь велику провину, а ліва рука Івана обвивалася сітею синіх жил як ланцюгом із синьої сталі.

Не раз ранком, іще перед сходом сонця, їхав Іван у поле пільною доріжкою. Шлеї не мав на собі, лише йшов із правого боку і тримав дишель як би під пахою. І кінь, і Іван держалися крепко, бо оба відпочали через ніч. То як їм траплялося сходити з горба, то бігли. Бігли вдолину і лишали за собою сліди коліс, копит і широчезних п'ят Іванових. Придорожнє зілля і бадилля гойдалося, вихолітувалося на всі боки за возом і скидало росу на ті сліди. Але часом серед найбільшого розгону, на самій середині гори Іван починав налягати на ногу і спирав коня. Сідав коло дороги, брав ногу в руки і слинив, аби найти те місце, де бодяк забився.

— Та цу ногу сапов шкребчи, не ти її слинов промивай, — говорив Іван ісперeсердя.

— Діду Іване, а батюгов того борозного, най біжить, коли овес поїдає . . .

Це хтось так брав на сміх Івана, що видів його патороч зі свого поля. Але Іван здавна привик до таких сміхованців і спокійно тягнув бодяк дальше. Як не міг бо-

дяка витягнути, то кулаком його вгонив далі в ногу і, встаючи, казав:

— Не біси, вігниєш та й сам віпадеш, а я не маю чєсу з тобов панькатиси . . .

А ще Івана кликали в селі Переломаним. Мав у поясі хибу, бо все ходив схилений, як би два залізні краки стягали тулуб до ніг. То його вітер підвіяв.

Як прийшов із войська додому, то не застав ні тата, ані мами, лише хатчину завалену. А всього маєтку лишив йому тато букату горба щонайвищого і щонайгіршого над усе сільське поле. На тім горбі копали жінки пісок, і зівав він ярами та печерами під небеса, як страшний велетень. Ніхто не орав його і не сіяв, і межі ніякої на нім не було. Лиш один Іван узявся свою пайку копати і сіяти. Оба з конем довозили гною під горб, а сам уже Іван носив його мішком наверх. Часом на долішні ниви спадав із горба його голосний крик:

— Е-ех, мой, як тобов грєну, та й по нитці розлетишси, який же-с тєжкий!

Але, відай, ніколи не гримнув, бо шкодував міха, і поволі його спускав із плечей на землю. А раз вечором оповідав жінці і дітям таку пригоду:

— Сонце пражить, але не пражить, аж вогнем сипле, а я колінкую з гноєм наверх, аж шкіра з колін обскакує. Піт із-за кожного волоска просік, та й так ми солоно в роті, аж гірко. Ледви я добивси на гору. А на горі такий вітрець дунув на мене, але такий легонький, що аж! А підіть же, як мене за мінуту в попереці зачєло ножами шпикати — гадав-сми, що минуси!

Від цієї пригоди Іван ходив усе зібганий у поясі, а люди прозивали його Переломаний.

Але хоч той горб його переломив, то політки давав добрі. Іван бив палі, бив кілля, виносив на нього тверді кицки трави і обкладав свою частку довкола, аби осінні і весняні дощі не сполікували гною і не заносили його в яруги. Вік свій збув на тім горбі.

Чим старівся, тим тяжче було йому, поломаному, сходити з горба.

— Такий песій горб, що стрімголов удолину тручєє!

Не раз, як заходяче сонце застало Івана наверху, то несло його тінь із горбом разом далеко на ниви. По тих

нивах залягала тінь Іванова, як велетня, схиленого в поясі. Іван тоді показував пальцем на свою тінь і говорив горбові:

— Ото-с ні, небоже, зібгав у дугу! Але доки ні ноги носє, то мус родити хліб!

На інших нивах, що Іван собі купив за гроші, принесені з войська, робили сини і жінка. Іван найбільше коло горба заходився.

Ще Івана знали в селі з того, що до церкви ходив лиш раз у рік, на Великдень, і що курей зіцірував. То так він їх научував, що жадна не важилася поступити на подвір'я і порпати гній. Котра раз лапкою драпнула, то вже згинула від лопати або від бука. Хоч би Іваниха хрестом стелилася, то не помогло.

Та й хіба ще то, що Іван ніколи не їв коло стола. Все на лаві.

— Був-сми наймитом, а потім вібув-сми десіть рік у воську, та я стола не знав, та й коло стола мені їда не йде до трунку.

Отакий був Іван, дивний і з натурою, і з роботою.

II

Гостей у Івана повна хата, ґазди і ґаздині. Іван спродав усе, що мав, бо сини з жінкою наважилися до Канади, а старий мусив укінці податися.

Спросив Іван ціле село.

Стояв перед гостями, тримав порцію горівки у правій руці і, видко, каменів, бо слова не годен був заговорити.

— Дєкую вам файно, ґазди і ґаздині, що-сте ні мали за ґазду, а мою за ґаздиню...

Не договорював і не пив до нікого, лиш тупо глядів навперед себе і хитав головою, як би молитву говорив і на кожне її слово головою потакував.

То як часом якась долішня хвиля викарбутить великий камінь із води і покладе його на беріг, то той камінь стоїть на березі тяжкий і бездушний. Сонце лупає з нього черепочки давнього намулу і малює по нім маленькі фосфоричні звізди. Блимає той камінь мертвими блисками, відбитими від сходу і заходу сонця, і кам'яними очима своїми глядить на живу воду і сумує, що не гнітить його тягар води, як гнітив від віків. Глядить із берега на воду, як на утрачене щастя.

Отак Іван дивився на людей, як той камінь на воду. Потряс сивим волоссям, як гривою, кованою зі сталевих ниток, і договорював:

— Та дєкую вам красно, та най вам Бог дасть, що собі в Него жєдаєте. Дай вам Боже здоров'є, діду Міхайле...

Подав Михайлові порцію і цілувалися в руки.

— Куме Іване, дай вам Боже прожити ще на цім світі, та най Господь милосердний щасливо запровадить вас на місце та й допоможе ласков своєв наново ґаздою стати!

— Коби Бог позволив... Ґазди, а проше, а доцєгніть же... Гадав-сми, що вас за стів пообсаджую, як прийдете на весілє синове, але інакше зробилоси. То вже таке настало, що за що наші діди та й тати не знали, то ми мусимо знати. Господа воля! А законтентуйте ж си, ґазди, та й вібачєйте за решту.

Взяв порцію горівки та й підійшов д жінкам, що сиділи на другім кінці стола від постелі.

— Тимофіхо, кумо, я хочу до вас напитиси. Дивюси на вас, та й ми, як якись казав, молоді літа нагадуютьси. Де, де, де-е? Ото-сте були хлопєнна дівка, годна-сте були! То сми за вами не одні нічку збавив, то-сте в данці ходили, як сновавка — так рівно; Ба, де, кумо, тоті роки наші! Ану-ко пережийте та й вібачайте, що-м на старість данець нагадав. А проше . . .

Глянув на свою стару, що плакала між жінками, і виймив із пазухи хустину.

— Стара, ня, на-ко тобі платину та файно обітриси, аби я тут ніяких плачів не видів! Гостий собі пилнуй, а плакати ще доста чєсу, ще так си наплачеш, що очі ти витечуть.

Відійшов до ґаздів і крутив головою.

— Щось би-м сказав, та най мовчу, най шіную образи в хаті і вас яко грешних. Але рівно не дай Боже нікому доброму на жіночий розум перейти! Аді, видите, як плаче, та на кого, на мене? На мене, ґаздине моя? То я тебе вікорінував на старість із твої хати? Мовчи, не хлипай, бо ти сиві кіски зараз обмичу, та й підеш у ту Гамерику, як жидівка.

— Куме Іване, а лишіть же ви собі жінку, таже вона вам не воріг, та й дітем своїм не воріг, та її банно за родом та й за своїм селом.

— Тимофіхо, як не знаєте, то не говоріть анідзелень! То її банно, а я туда з віскоком іду?!

Заскреготав зубами, як жорнами, погрозив жінці кулаком, як довбнею, і бився в груди.

— Озміть та вгатіть ми сокиру отут у печінку, та, може, той жовч пукне, бо не вітримаю! Люди, такий туск. такий туск, що не памнєтаю, що си зо мнов робить!

III

А проше, ґазди, а озміть же без царамоної та будьте вібачні, бо ми вже подорожні. Та й мені, старому, не дивуйтеси, що трохи втираю на жінку, але то не задурно, ой, не задурно. Цего би ніколи не було, якби не вона з синами. Сини, уважєєте, письменні, так як дістали якесь письмо до рук, як дістали якусь напу, та як підійшли під стару, та й пилили, пилили, аж перерубали. Два роки нічо в хаті не говорилоси, лиш Канада та й Канада. А як ні дотиснули, як-єм видів, що однако ні муть отут на старість гризти, як не піду, та й єм продав, щодо крішки. Сини не хотє бути наймитами післі мої голови та й кажуть: „Ти наш тато, та й заведи нас до землі, та дай нам хліба, бо як нас розділиш, та й не буде з чим киватиси". Най ім Бог помагає їсти тот хліб, а мені однако гинути. Але, ґазди, де мені, переломаному, до ходів? Я зробок — ціле тіло мозиль, кості дрихлаві, що заки їх рано зведеш докупи, то десіть раз йойкнеш!

— То вже, Іване, пропало, а ви собі туск до голови не припускайте. А може, як нам дорогу покажете, та й усі за вами підемо. За цим краєм не варт собі туск до серця брати! Ца земля не годна кілько народа здержіти та й кількі біді вітримати. Мужик не годен, і вона не годна, обоє вже не годні. І саранчі нема, і пшениці нема. А податки накипають: що-с платив лева, то тепер п'єть, що-с їв солонину, то тепер барабулю. Ой, ззолили нас, так нас ймили в руки, що з тих рук ніхто нас не годен вірвати, хіба лиш тікати. Але колись на ці землі буде покаяніє, бо нарід поріжеси! Не маєте ви за чим банувати!..

— Дєкую вам за це слово, але єго не приймаю. Певне, що нарід поріжеси. А тож Бог не гніваєси на таких, що землю на гиндель пускають? Тепер нікому не треба землі, лиш викслів та банків. Тепер молоді ґазди мудрі настали, такі фаєрмани, що за землев не згоріли. А ди-

віть-ко си на ту стару скрипку, та пускати її на гиндель?! Таже то дуплава верба, кини пальцем, та й маком сєде! Та гадаєте, що вона зайде на місце? От, перевернеси десь у окіп та й пси розтєгнуть, а нас поженуть далі і подивитиси не дадуть! Відки таким дітем має Бог благословити? Стара, а суди ж!

Прийшла Іваниха, старенька і сухонька.

— Катерино, що ти собі, небого, у свої голові гадаєш? Де ті покладу в могилу? Ци риба ті має з'їсти? Та тут порєдні рибі нема що на один зуб узєти. Аді!

І натягав шкіру на жінчиній руці і показував людям.

— Лиш шкіра та кості. Куда цему, ґазди, йти з печі? Була-с порєдна ґаздиня, тєжко-с працувала, не гайнувала-с, але на старість у далеку дорогу вібраласи. Аді, видиш, де твоя дорога та й твоя Канада? Отам!

І показав їй через вікно могилу.

— Не хотіла-с іти на цу Канаду, то підемо світами і розвіємоси на старість, як лист по полі. Бог знає, як з нами буде . . . а я хочу з тобов перед цими нашими людьми віпрощитиси. Так, як слюб-сми перед ними брали, та так хочу перед ними віпрощитиси з тобов на смерть. Може, тебе так кинуть у море, що я не буду видіти, а може, мене кинуть, що ти не меш видіти, та прости ми, стара, що-м ти не раз догорив, що-м, може, ті коли скривдив, прости мені і перший раз, і другий раз, і третій раз.

Цілувалися. Стара впала Іванові на руки, а він казав:

— А то ті, небого, в далеку могилу везу . . .

Але сих слів уже ніхто не чув, бо від жіночого стола назбіг плач, як вітер, що з-поміж острих мечів повіяв та всі голови мужиків на груди похилив.

IV

— А тепер ступай собі, стара, межи ґаздині та пильнуй аби кожду своє дійшло, та напийси раз, аби-м ті на віку видів п'єну.

— А вас, ґазди, я ще маю на два ґатунки просити. Десь, може, сини пустє в село на пошту, що нас із старов уже нема. Та би-м просив вас, аби-сте за нас наймили служебку та й аби-сте си так, як сегодні, зійшли на обідець та віказали очинаш за нас. Може, Пан-Бог менше гріха припише. Я гроші лишу Яковові, бо він молодий та й слушний чоловік та не сховає дідів ґрейцір.

— Наймемо, наймемо і очинаш за вас вікажемо . . .

Іван задумався. На його тварі малювався якийсь стид.

— Ви старому не дивуйтеси та й не смійтеси з діда. Мені самому гей устид вам це казати, але здає ми си, що би-м гріх мав, якби-м цего вам не сказав. Ви знаєте, що я собі на своїм горбі хресток камінний поклав. Гірко-м го віз і гірко-м го наверх вісаджував, але-м поклав. Такий тєжкий, що горб го не скине, мусить го на собі тримати так, як мене тримав. Хотів-єм кілько памнєтки по собі лишити.

Стулив долоні в трубу і притискав до губів.

— Так баную за тим горбом, як дитина за цицков. Я на нім вік свій спендив і окалічів-єм. Коби-м міг, та й би-м го в пазуху сховав, та й взєв з собов у світ. Банно ми за найменшов крішков у селі, за найменшов дитинов, але за тим горбом таки ніколи не перебаную.

Очі замиготіли великим жалем, а лице задрожало, як чорна рілля під сонцем дрожить.

— Оцеї ночі лежу в стодолі, та думаю, та думаю: Господи милосердний, ба що-м так глібоко зогрішив, що женеш ні за світові води? Я ціле житє лиш роб,та й роб, та й роб! Не раз, як днинка кінчиласи, а я впаду на ниву та й ревно молюси до Бога: Господи, не покинь ні ніколи чорним кавалком хліба, а я буду все працувати, хіба бих не міг ні руков, ні ногов кинути . . .

— Потім мене такий туск напав, що-м чиколонки гриз і чупер собі микав, качєв-єм си по соломі, як худобина. Та й нечисте цукнулоси до мене!! Не знаю і як, і коли вчинив-єм си під грушков з воловодом. За малу филю був би-м си затєг. Але Господь милосердний знає, що робить. Нагадав-єм собі за свій хрест та й мене геть відійшло. Їй, як не побіжу, як не побіжу на свій горб! За годинку вже-м сидів під хрестом. Посидів, посидів довгенько — та й якось ми легше стало.

— Аді, стою перед вами і говорю з вами, а тот горб не віходить ми з голови. Таки го виджу та й виджу, та й умирати буду та й буду го видіти. Все забуду, а його не забуду. Співанки-м знав — та й на нім забув-єм, силу-м мав — та й на нім лишив-єм.

Одна сльоза котилася по лиці, як перла по скалі.

— Та я вас просю, ґазди, аби ви, як мете на світу неділю поле світити, аби ви ніколи мого горба не минали. Будь котрий молодий най вібіжить та най покропить

хрест свіченов водицев, бо знаєте, що ксьондз на гору не піде. Просю я вас за це дуже грешно, аби-сте мені мого хреста ніколи не минали. Буду за вас Бога на тім світі просити, лиш зробіть дідові єго волю.

Як коли би хотів рядном простелитися, як коли би добрими, сивими очима хотів навіки закопати в серцях гостей свою просьбу.

— Іване, куме, а лишіть же ви туск на боці, геть єго відкиньте. Ми вас усе будемо нагадувати, раз назавше. Були-сте порєдний чоловік, не лізли-сте натарапом на нікого, нікому-сте не переорали, ані не пересіяли, чужого зеренця-сте не порунтали. Ой, ні! Муть вас люди нагадувати та й хреста вашого на світу неділю не минуть.

Отак Михайло розводив Івана.

V

—Вже-м вам, панове ґазди, все сказав, а тепер хто ні любить, та тот буде пити зо мнов. Сонечко вже над могилов, а ви ще порцію горівки зо мнов не віпили. Заки-м ще в свої хаті і маю гості за своїм столом, то буду з ними пити, а хто ні навидить, той буде також.

Почалася пиятика, та пиятика, що робить із мужиків подурілих хлопців. Незабавки п'яний уже Іван казав закликати музику, аби грав молодіжі, що заступила ціле подвір'я.

— Мой, маєте так данцувати, аби земля дудніла, аби одної травички на току не лишилоси!

В хаті всі пили, всі говорили, а ніхто не слухав. Бесіда йшла сама для себе, бо треба її було конче сказати, мусили сказати, хоч би на вітер.

— Як-єм го віпуцував, то був віпуцований, котре чорний, то як сріблом посипав по чорну, а котре білий, то як маслом сніг помастив. Коні були в мене в ордунку, цісар міг сідати! Але-м гроший мав, ой, мав, мав!

— Коби-м учинився серед такої пустині — лиш я та Бог аби був! Аби-м ходив, як дика звір, лиш кобих не видів ні тих жидів, ні панів, ні ксьондзів. Отогди би називалоси, що-м пан! А ца земля най западаєси, най си і зараз западе, то-м не згорів. За чим? Били та катували наших татів, та в ярем запрєгали, нам уже кусня хліба не дають прожерти . . . Е, коби-то так по-мому . . .

— Ще не находивси такий секвертант, аби що з него стєг за податок, ой, ні! Був чєх, був німець, був поляк —

г..., пробачєйте, взєли. Але як настав мадзур, та й найшов кожушину аж під вишнев. Кажу вам, мадзур біда, очі печи та й гріхи за него нема...

Всякої бесіди було богато, але вона розліталася в найріжніші сторони, як надгнилі дерева в старім лісі.

В шум, гамір, і зойки, і в жалісну веселість скрипки врізувався спів Івана і старого Михайла. Той спів, що його не раз чути на весіллях, як старі хлопи доберуть охоти і заведуть стародавніх співанок. Слова співу йдуть через старе горло з перешкодами, як коли би не лиш на руках у них, але і в горлі мозилі понаростали. Ідуть слова тих співанок, як жовте осіннє листя, що ним вітер гонить по замерлій землі, а воно раз на раз зупиняється на кожнім ярочку і дрожить подертими берегами, як перед смертю.

Іван та й Михайло отак співали за молодії літа, що їх на кедровім мості здогонили, а вони вже не хотіли назад вернутися до них навіть у гості.

Як де підтягали вгору яку ноту, то стискалися за руки, але так кріпко, аж сустави хрупотіли, а як подибували дуже жалісливе місце, то нахилювалися до себе і тулили чоло до чола і сумували. Ловилися за шию, цілувалися, били кулаками в груди і в стіл і такої собі своїм заржавілим голосом туги завдавали, що врешті не могли жадного слова вимовити, лиш: „Ой Іванку брате!", „Ой Міхайле, приятелю!"

VI

— Дєдю, чуєте, то вже чєс віходити до колії, а ви розспівалиси як за добро-миру.

Іван витріщив очі, але так дивно, що син побілів і подався назад, та й поклав голову в долоні і довго щось собі нагадував. Устав із-за стола, підійшов до жінки і взяв її за рукав.

— Стара, гай, машір — інц, цвай, драй! Ходи, уберемоси по-панцьки та й підемо панувати.

Вийшли обоє.

Як уходили назад до хати, то ціла хата заридала. Як би хмара плачу, що нависла над селом, прірвалася, як би горе людське дунайську загату розірвало — такий був плач. Жінки заломили руки і так сплетені держали над старою Іванихою, аби щось ізгори не впало і її на місці

не роздавило. А Михайло ймив Івана за барки, і шалено термосив ним, і верещав як стеклий.

— Мой, як-єс ґазда, то фурни того катранє з себе, бо ті віполичкую як курву!

Але Іван не дивився в той бік. Ймив стару за шию і пустився з нею в танець.

— Польки мені грай, по-панцьки, мам гроші!

Люди задеревіли, а Іван термосив жінкою, як би не мав уже гадки пустити її живу з рук.

Вбігли сини і силоміць винесли обоїх із хати.

На подвір'ю Іван танцював дальше якоїсь польки, а Іваниха обчепилася руками порога і приповідала:

— Ото-сми ті віходила, ото-сми ті вігризла оцими ногами!

І все рукою показувала в повітрю, як глибоко вона той поріг виходила.

VII

Плоти попри дороги тріщали і падали — всі люди випроваджували Івана. Він ішов зі старою, згорблений, в цайговім, сивім одінню і щохвиля танцював польки.

Аж як усі зупилилися перед хрестом, що Іван його поклав на горбі, то він трохи прочуняв і показував старій хрест:

— Видиш, стара, наш хрестик? Там є відбито і твоє намено. Не біси, є і моє, і твоє . . .

ПУСТЕЛЯ СЕРЦЯ

Якщо ти відгужуєшся від усього й від усіх; якщо нудьга нападає на тебе й огірчення тебе знесилює; якщо твоя душа вивітрилась, як суха земля, що не запліднює більш насіння і не дає квітів, — не обвинувагуй нікого за ту самітність, що в ній живеш.

Вона тільки образ пустелі, що ти її створив у своєму серці. Замість вежі ти викопав собі яму, де, при загальній байдужості, ховаєш своє серце своїми власними збіднілими руками.

А тому, що Христос завжди домагався, щоб люди любили один одного, мов ті брати, і тому, що твоя постійна відмова була Йому образою й порушенням Його великого закону, ти будеш завтра самітний і перед ним.

Н. Сальванескі.

Іван Боднарчук

У дорогу до Стефаника

(Пам'яті великого майстра новелі Василя Стефаника)

Багато доріг вело до його воріт, одна із них і нас звабила. В поранковий день, у неділю, зібрались ми тут за цвинтарем, біля кіпця. За пазухою в нас Синя книжечка, Камінний хрест і Земля.

— Хто знає дорогу?

За мурами цегольні виварювалось сонце, а як ми рушили, то воно піднялось — простягло свої рожеві вії на небо й поля, обсипало золотою лускою зелені поли білого дня. Сонце. Це щось більше від сонця, величніше! Величніше від усіх сонць, які колинебудь світили, горіли, пекли, квітли рожами та осипались із своїх пелюсток над нашою долею — порепаною покутською землею. Тут воно пекло і було дошкульне, особливо на лані, коли виварювало з людей поти й не з'являлась хмаринка на небі, щоб своїм рукавом заслонити сонце і втерти спітнілі чола дівчат на буряках цукрових. Змовлявся цілий гурт у дорогу — вирушило нас троє: Роман і ми з Юрком. З топірцями і, мов дівчата, з букетами пільних квітів. Впираємось чолами у низьке над обрієм сонце. Вже виходили з цісарської дороги на пільну доріжку, коли оглянулись, а за нами ціла зграя наших молодших братіків і сестричок: босі, зарошені, з голими животиками... Зупинились ми.

— Гей, а ви куди? Ану завертайтесь!..

Ми стали страшити їх хмарами, громами, собаками, поліцаями... Стоять вони табунцем над придорожнім рівцем, а потім, як розплачуться, як затрублять, заголосять різними голосами!.. Відпроваджуємо їх до самих плотів, частуємо коржем, що взяли собі в дорогу, і зникаємо на стежках за городами.

Виходимо на пільну доріжку в полинах. Золотою патерицею за нами сонце, а з села мідяна луна дзвонів. Наповняється душа звуками, кольорами, росте і м'якне — груди розпирає, підсувається під горло. Слівця, слівця, щоб висловитись, бо не витримаю...

О, як буйно зазеленіла нива, що волочив її Максим, голосячи за синами! Сини піднесли на шаблях землю і впали за неї, а батько оре цю землю, піснями волочить, сльозами й потом посіває, щоб вона жила, зеленіла й ро-

дила. Злетілись на цю ниву жайворонки сливе з усіх піль, крильцями сверлять небо, оспівуючи весну. А „вийди, Максиме, порадуйся врожаєм, не рви даремно свій чупер, жайворонків не проганяй;" . . Заслухані в ці небесні пісні, рецитуємо за Максимом: . . . „Ти, Мати Божа, з своїм сином посередині, а коло тебе Андрій та Іван по боках . . . Ти дала сина одного, а я двох."

Із чим же ми прийдемо до Стефаника? Прийдемо до нього обідрані, босі німі, без слова. Стоятимемо перед ним вдивляючись у його образ; у кожну зморщку на обличчі та й заголосимо на слово не здобудемось . . . Важкий біль — мовчання.

Ген, ген біліється на горбі кам'яний хрест, підемо, станемо навколішки під ним, помолимось, може обдарить нас Господь гарнішими думками, висловимось і буде нам легше. Із цього горба Іван Дідух дивився в синє вікно океану на далеку Канаду. Цей горб переломив його, висотав із нього літа і силу, випровадив його на чужину, в чужий край — Канаду. Підходимо до хреста, клякаємо, а на хресті замість вінка — кінська шлея . . . От, от і натрапимо на слово.

— Гей, дядьку! Як далеко ще до Русова?

— Ге-ге! Де ваш Русів, хлопці? Ви навіть не в той бік ідете. Що вас звабило на ці манівці? Вертайтесь, небожета, на цісарську дорогу! . .

Збивають нас з дороги образи. Ген в долині на зеленому лузі вибілюються простерті полотна неба. Іде весілля. Пахучими обніжками збігаємо на луг. Ні, це не полотна, це річка. А де ж весілля? Сидимо на березі річки, задивлені в її холодні брижі. Де Трійця, де Прут, а нам здається, що це таки тут — Гриць Летючий утопив свою дочку Доцьку. Чи не вийде русалкою на берег оповісти нам про цю новину? Звідки б нам побачити це? Десь була заблукала в цю долину ніч — страшна ніч. Вона обійшла всі краї і важкою покутою впала на покутські землі. Заростає плесо квітами, хвилює білими конваліями. Ми припадаємо обличчями до трави й качаємося з болю. Почування груди розпирають, а слова — дасть Біг. Холодними росами лягла ніч на зелені поля, закосичившись місяцем. Біжить з горба Гриць Летючий з маленькою донечкою — Доцькою на руках. Воно рученятами обвинулось батькової шиї, приклавшись не митою голівкою до грудей. Бігла й Гандзуня, придержуючись батькової поли,

але не додержавши кроку, десь загубилась. Сповзає чорна тінь на зрошені поля, пише якусь новину на білих полотнах ночі. Уміти прочитати. Гриць прибіг на берег річки — холод плеса зморозив його душу. Скрегочучи зубами, силою відірвав тендітне тільце від своїх грудей і жбурнув ним у прозоре плесо. Дитячий писк перетяв білу ніч на дві половини — на ясну і темну. Закричала наполохана нічна птаха у лозах. Побіг місяць у брід річки й заслонив своє біле обличчя рукавом гранатових хмар. Закружляли на плесі срібні кружочки, що поспадали із голів святих. Упав на поля світляний хрест. Прибігла Гандзуня, заголосила: „А де ж це ви, дєдику, Доцьку поділи?! Сестричко, моя сестричко!..” Батько схопив Гандзуню за кісочку і приволік до берега. — „Ой, батеньку, ой рідненький.

Не топіть!.. Я піду в найми, людські діти бавити, я догляну вашу старість...

Вирвавшись із батькових рук пірнула в лози. — „Гандзуню, Гандзуню! А на-ко тобі, дитино, бучок, щоб від собак відогнатись! — Відгомоном з яру котився полем роздертий болем голос. Батько пішов босий в холодний брід річки, переступаючи світляний хрест. Між білими конваліями випливли чорні коси. Чи не вийдуть на берег потопильники? Вертаймося!

— Цікаво було бачити, який обрій заглядає у вікна Стефаникового помешкання, на яке вікно спирається він, схиляючи від страхіть своє чоло: чим відживляється, що так сильно і страшно пише?!.. Нам невимовно стало жаль його і страшно було наближатись до нього. Але хіба не підемо. З чим нам до нього? Немало в нього горя і без нашого. Але може порадив би, як нам висловитись. Як здобутись на слово, щоб крізь нього просочився ввесь тягар із серця, щоб легше стало на душі!

Вертаймось, утікаймо, бо буде туча! Черкнулись за ліском гранатові хмари і озвались громом. Зашуміли лози і прилягли до землі німі, сонце впало в каламутні хвилі, небо хлинуло льодом на зелені трави.

Ми поскидали зів'ялі квіти на воду, квіти ожили і попливли, а за ними білі конвалії і наші думки, десь аж до його воріт, туди, де збіглись чорні горби, гроби людського горя — обтичені білими хрестами і чорною покутою, на нашій покутській землі.

З. Дончук

ТЕРМІТИ

Загальні збори К.Н.С. розпочались з двогодинним запізненням. Однак, все в залі підкреслювало, що тут засідають бідняки, сучасні володарі села, рушійна сила совєтської влади. Протестуючих чи бунтівливих селян давно посадили в тюрму або загнали до білих медведів, а боягузи мовчать та покірно слухають.

Голова КНС стояв за накритим червоним кумачем столом і перераховував здобутки пролетарської революції:

— Двадцять вісім господарств розкуркулено! — рубанув він повітря кулаком, — попа вигнали! — з притиском підкреслив, — хрести з церкви зняли, дзвони подарували державі на індустріалізацію, — задоволено посміхнувся, — кам'яні пам'ятники з цвинтаря забрали на будову пролетарської культури — літнього театру в поповому парку. Два ставки куркульських висушили і приготовали площу під коксогиз! Державною позикою охопили всіх хто не належить до комнезаму. Чи правильно ми господарюємо? — і обвів задоволеним поглядом бідняків що прибули на збори.

В залі мертва тиша. Люди похнюпивши носи стримували дихання. — Правильно! — вигукнув хтось пискливим жіночим голосом з самого заду. І знову запала тиша, тільки ґніт в мисці з лоєм потріскував, бо гасу не було. — Товариші! — звівся на ноги за столом представник з міста. — Ваше село на красній дощці в районі стоїть на першому місці. За вами забезпечено переходовий прапор! Чому ж так сумно сидите, хто хоче висловитись?

— Я прошу слова! — знову почувся той же пискливий жіночий голос десь з темного кутка залі.

— Хто це така? — звернувся пошепки представник міста до голови КНС.

— Панько, це наш Панько. Він трохи дивакуватий, але людина добра серцем, послушна і часом щось цікаве втне, — відповів голова КНС.

— Говоріть! — кинув дозволом представник, щоб пожвавити збори, бо не знайшлося більше бажаючих виступити.

— Я оце недавно був у місті, — розпочав Панько наблизившись до трибуни. В залі зразу пожвавішало. Всі насторожно звели на Панька погляди, обличчя в бідняків посвітлішало.

— Дибаю я собі та дибаю, продовжував Панько, — розглядаюся, прислуховуюсь, коли чую . . пахне, понюхав уважніше і виразно розпізнав що тхне димом.

— А хіба дим тхне? — кепкуючи зауважив представник з міста, щоб потішитись з блазня.

— Дивлячись, який дим. Наприклад, той дим, що я чув, то з початку пахнув, а потім, згодом жахливо завоняв.

— Ну, кажи далі, і що ж то за дим такий був? — регочучись заохочував представник.

— Отже, про це й ходить. І я собі думав, що то за дим. Іду далі, принюхуючись, а дим мов у псярні, все остріше, все крутіше лоскоче в носі. Нарешті бачу — горить! Підійшов ближче — палять. І знаєте що?

— Сміття! — не стримався спостережливий голова КНС.

— Та ще й яке сміття, — ствердив Панько. — Палять царський режим, „унічтожают" архіви та бібліотеки царської деспотії. Наблизився до ватри, до червоноармійців і чемно привітався: Драстуйте, кажу. А вони мені по революційному — Пошол вон! А мені навіть приємно стало. Чого це ви, кажу контрреволюцію „унічтожаєте" а подивитись не ізволите. Коли, у 16-му столітті Лютера палили, то всіх людей запрошували дивитися, а ви чого ховаєтесь, — присоромив їх.

— Ну, то підкидай у вогонь розкидані книжки, зволив мені один товариш. І я почав ретельно підворушувати старі книжки, щоб швидше позбутися царських впливів. Раптом мені до рук потрапила книжка, без обкладинки, але з гарним тонким папером, на цирарки. Я й попросив дозволу привласнити на курево. Товариші дозволили. А оце дома читаю і аж в очах темніє з страху, скільки то на світі погані водиться.

— Якої погані, що ти там вчитав?

—Терміти!

— Терміти? А що то за така страшна звірина, що ти аж злякався? — цікавився далі представник ховаючи лукаву посмішку.

— Це такі дрібненькі комахи. Живуть вони комуною, так би мовити однією гармонійною родиною. Разом будують, разом заготовляють харчі, разом обідають і разом сплять. Словом, все в них в одному казані, щоб було доцільніше, ощадніше і вигідніше. В них нічого немає свого, все наше, і хати, і земля, і харчі, жінки та діти, — дурновато посміхнувся Панько.

В залі зробилося так тихо, що чулося дихання. Всі заніміло дивилися на пришелепуватого Панька.

— Ну, і що ж далі? — глухо прохрипів представник. Йому ця байка трохи дошкуляла.

— А далі ці комахи, зміцнивши свою родину, безтурботно проживши заготовані харчі, переконавшись, що всі запаси вичерпані у власній коморі зненацька кидаються на розшуки, нападають на дерев'яні будови міста чи села і своїми гострими зубами за годину до щенту перетрублять одну будову, потім кидаються на другу, третю, п'яту, десяту... За кілька тижнів в селі чи в містечку не залишається жодної дерев'яної будови. Тільки купи терлиці, порохні. Люди огорнені жахом залишаються жебраками, — закінчив Панько і витер рукавом носа.

— Контра! — гримнув на всю залю розчервонілий представник. — Арештувати!

— Та це ж пришелепуватий Панько! — Він завжди таке, щось дивне городить, — заступився голова КНС не второпавши сказаного Паньком.

— Ви ж самі просили розповісти вам про термітів. Це ж так написано в книжці, — добродушно посміхаючись відповів Панько. — Хіба я винен що в світі завелася така погань, — додав звертаючись до бідняків, що розгублено дивилися на нього з лавок.

— Геть звідсілля! — гукнув посадник.

— То я й піду, а мені що! — повернувся, натягнув на стрижену голову картуза і неквапливо вийшов.

Боягуз вмирає багато разів раніше, як справді вмерти. Смілива людина вмирає лише раз. — Монті.

* * *

Нагода вчинити щось героїчне може не прийти ніколи. Але я можу вчинити моє життя героїчним, роблячи вірно й щоденно якнайбільш зусиль виконати кожний обов'язок, який припав на мене. — Фр. Віллім Дойле.

МИКОЛА ВОРОНИЙ

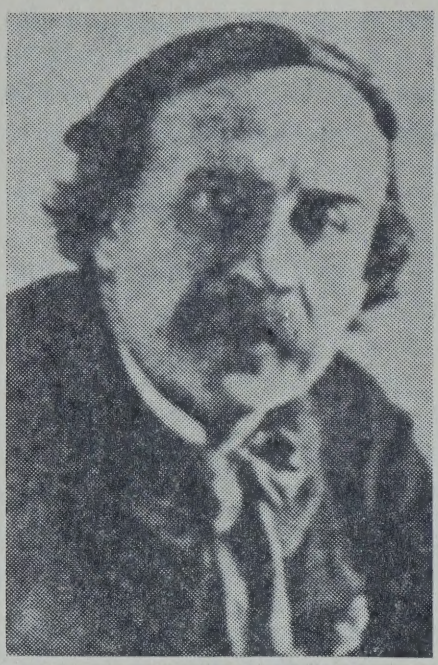

Микола Вороний

Поет, театрознавець, перекладач, народжений 1871 р., на Катеринославщині. Університетські студії побирав у Відні і Львові. Працював у львівських редакціях, опісля режисером театру в Тернополі. Товаришував з Тобілевичем, Лепким, Франком. В 1897 р. покинув Галичину і поступив до трупи М. Кропивницького, а через рік перейшов до Саксаганського. Опісля проживав у Варшаві. 1926 повернувся на Україну. Помер 1942 року. Написав збірку „Ліричних поезій" (1911), „В сяйві мрій" (1913), „За Україну" (1921).

Зразу в його творах був слідний український романтизм, з переходом у патріотично - громадський реалізм. Згодом його поезія збагачується питаннями світових філософічних проблем.

Вороний мистець мови й форми, він багатий чуттям, живий, вразливий на життя людини і явища природи — справжній поет.

***

Микола Вороний

МАНДРІВНІ ЕЛЕҐІЇ

Знов стелиться передо мною шлях
Через терни, байраки, дике поле...
Куди ж по всіх зневірях та жалях
Знов заженеш мене, лихая доле?
Чи вжеж у мандрах по чужих краях
Ще мало мук зазнало серце кволе?
Дарма, дарма... Як Марко той Проклятий,
Я мушу все блукати і блукати.

Та не провина, тяжча од усіх,
Мене гнітить, мов торба за плечима,
Жене на шлях, позбавлений утіх —
Мене провадить сила невидима.
Вона страшна, як первородний гріх,
Знадна, як рай, що зник перед очима!..
В душі лишилась згадка того раю, —
Чи ж не його тепер я скрізь шукаю?

І ось тій силі невідомій я
Коритися без оборони мушу,
Самотність, вірна подруга моя,
Іде за мною вслід, куди не рушу,
І мов холодна, темна течія
Вливається і студить мою душу...
Ні радощів, ні щастя, ні кохання,
Одно мені судилося блукання!

Чи знайду я спочинок за життя
А чи тоді, як ляжу в домовину, —
Там, в царстві тіней, снів і забуття,
Куди з старим Хароном я полину.
Відкіль немає більше вороття,
Де ніч — за день і вічність — за хвилину?
Запав туман... І в тиші урочистій
Я бачу шлях у далині імлистій.

Бери ж костур, мандрівцю, і рушай.
Прощай, похмурий, непривітний краю!
Кажу тобі в останнє це „прощай",
Бо повернутись знову не бажаю.
Свій жаль, тяжкий, зневагу і одчай,
Що ти завдав, в собі я заховаю
І, бредучи од хати і до хати,
Піду у світ порадоньки шукати.

VAE VICTIS

Я знемігся, згорів... Моє серце на попіл зотліло,
Мою душу самотну пожерла гадюка-нудьга,
І безсилий хилюсь я, хоч ще молоде моє тіло...
Я знемігся, згорів... Мов серце на попіл зотліло, —
В нім погасла снага.

КРАЮ МІЙ РІДНИЙ...

Краю мій рідний, занедбаний краю,
Де ж те сподіване щастя твоє?
Крається серце од болю, одчаю,
Як тільки долю твою нагадаю —
Горе моє!...
Люду мій бідний, окрадений люду!
Що у твоїх я бачив очах,
То вже й до віку свого не забуду;
Де б я не був, всюди бачить буду —
Голод і жах.

ДО МОРЯ

Чолом тобі, синє, широкеє море!
Незглибна безодня, безмежний просторе,

Могутняя сило — чолом!
Дивлюсь я на тебе і не надивлюся,
Думками скоряюсь, душею молюся,
Співаю величний псалом.
Міцне, необорне!... Ні грому, ні хмари
Не страшно тобі, не боїшся ти кари, —
Само собі вищий закон!
Звабливе, розкішне!... В тобі й раювання,
І мрія солодка, і втіха кохання,
І любий та лагідний сон...
Прийшов я до тебе змарнілий та бідний,
Проте ж не чужий, але близький та рідний,
Тобі бо віддавна я свій.
Ось я з тобою душею зливаюсь,
В просторі блакитнім на хвилях гойдаюсь,
Втопаю в безодні твоїй!...
Як ти неосяжне, хистке, таємниче,
Як ти чарівливе, як ти бунтівниче,
Така ж і душа у співця;
Тому і до тебе вона так прихильна,
Що пут і кайданів не зносить і, вільна
Бурхає, як ти, без кінця.

Життя деяких Святих — це наче горіючі свічі чи вічні лямпи в церкві — і неодин читач їх життя засвічує до них недогарок своєї душі, щоб запалати такою ж, як вони, любов'ю та таким же зусиллям. — А. Столц.

* * *

Треба підкласти вогню, щоб зігрілися бодай ті, що близько проходять. Тільки так може душа знову запалати. Треба мати надію, багато надії, завжди жити з надією. Тільки з надією може душа співати.

Н. Сальванескі.

* * *

Не бійся йти далі, бо на цьому шляху твоє призначення. Не бійся шукати, бо напевне щось знайдеш, заки ще є світло. Не бійся впасти, бо напевне тебе хтось підійме, як тільки поклигеш. Не бійся заблудитися, бо Бог віднайде тебе, як тільки прийде твій час.

Н. Сальванескі.

* * *

Блаженні ті, що хоч втомлені, йдуть усе далі, бо коли дійдуть, тим більша буде їх радість.

Св. Письмо.

ЛЕСЬ МАРТОВИЧ

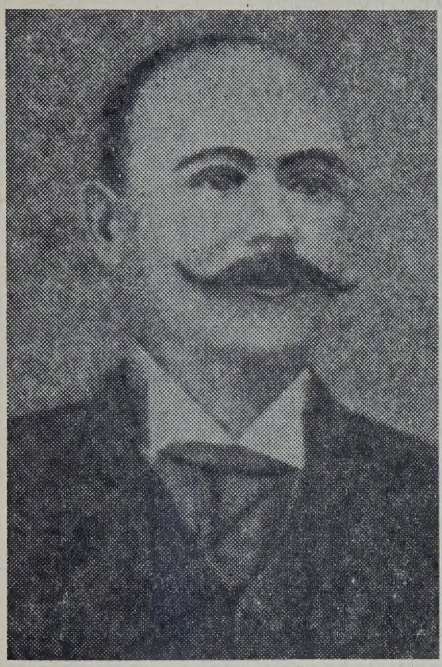

Лесь Мартович

Лесь Мартович народився 12 лютого 1871 р. в с. Торговиця Пільна, Городенківського повіту (тепер Станіславської области), в сім'ї сільського писаря.

Учився в Коломийській ґімназії разом з Василем Стефаником, але за участь у таємному гуртку був виключений і перейшов до Дрогобицької ґімназії, яку закінчив у 1892 р.

Перше своє оповідання „Нечитальник" Лесь Мартович видав у 1889 р.

Працював по різних адвокатських канцеляріях в містечках Галичини. В 1898 р. переїхав до Львова, редаґував газету „Громадський голос", згодом виїхав у містечко Городок, де працював помічником адвоката.

В 1900 р. у Львові вийшла перша збірка його оповідань „Нечитальник", в 1903 р. — друга збірка „Хитрий Панько", а 1905 р. — третя — „Стрибожий дарунок і інші оповідання". Найвизначніший його твір — сатирична повість „Забобон" (1911 р.).

Помер Лесь Мартович в с. Погариську, біля Рави-Руської, 11 січня 1916 року.

***

ІВАН РИЛО

На для слави, але для людей.

Я вже зроду такий удався, що ніколи не вірив ні в жадні відьми, ні в чарівниці, ні в опирі. А відколи пізнав Івана Рила, відтоді починаю вірити. Ви лиш послухайте, що то за штукар той Іван Рило: він умів в усяку твар перекидатися. Дивитеся на нього, так він чоловік, як і другий; аж нараз гоп — і стане вам або свинею, або псом, або зайцем, або чим. Це я не вірив би другому ніколи, але видів сам не свої очі.

Був раз Іван Рило там, де роздавали. Посходилися люди, балакають та й ждуть, поки будуть роздавати. Та й Іван Рило поміж ними став і собі ж балакає. Такий вам чоловік, як би перший-ліпший. Аж починають роздавати. А наш Іван Рило, як тільки це помітив, то зараз же випря-

мився, наче та тополя, став грубий та розкішний, — ну, просто в годованого кабана перекинувся, ось-ось не рохкає. Та й грубим голосом гукає, наче віл:

— Проступіться!

Розтручує людей та й пхається поперед усіх, щоб йому першому дали. Другі люди його спиняють, уговкують:[1]

— Не пхайся, — кажуть, — Іване Рило, зроби й другому місце.

— Ага! — огризається Іван Рило, достоту наче той пес, ще й зубами кланцне, — чому мені другий не робить місця, але я маю кождому робити?!

Але був раз Іван Рило там, де треба було давати для загального добра. Люди одні стоять, другі сидять та й, балакають, дожидають, коли прийде на них черга давати. Та й Іван Рило межи ними. Стоїть у гурті поміж людьми такий, як би перший-ліпший чоловік, і собі балакає. Аж прийшов час, що треба давати. Люди витягають мошонки, лічать гроші й дають, де треба. А наш Іван Рило хить, звився в клубочок, став такий маленький, як котик; присів хвостик та й варкає. Відтак хильцем, — назад і все назад та й став собі ззаду поза людьми. Другі його всовіщають:

— Приступися, — кажуть, — Іване Рило, наперед, дай і ти що!

Іван же Рило помаленьку сунеться задом до дверей та й бринить, наче та мушка під осінь:

— Пустіть мене, люди добрі, я не маю. Мені ніхто нічого не дає, та й я не маю другому що дати.

Недавно зчинився по селах заколот. Неначе в тім вулію, що димом зайде, — такий рух по селах наставав. В'яжуться люди в товариства, беруть газети, голосують на послів, роблять віча.[2] Та й Івана Рила беруть поміж себе. А він ходить, неначе та блудна вівця. Що до нього говорять, то він одним вухом вислухає, а другим пустить. Що йому кажуть робити, він не зробить, що його запитають, він не знає. Обступлять його бувало його сусіди та й приятелі, просять його та й кажуть:

— Читай, Іване Рило, газету!

А Іван Рило спустить вуха, загне хвіст під себе та й:

— Моя хата, — каже, — з краю. То не в нас.

— Упишися, Іване Рило, у наше товариство!

— Я, бачите, я — не те! — лепотить Іван Рило.

— Будь ласка, Іване, дай який феник[3] до нашої спілки.

— Я не те...

— Ходи, Іване, голосуй ураз із нами.

— Я не те, та й я не те...

---

[1] Уговкувати — вгамóмувати.

[2] Віче — збори.

[3] Феник — гріш.

А як тільки люди проступляться, тоді Іван Рило піднесе хвіст, насторожить вуха, збицкається[4] та й летить просто до отця Кабановича, а потому до пана Деришкірського.

Отець Кабанович зараз же й читає Іванові Рилові, як із книжки:

— Чуєш, Іване Рило, вийшло таке право, що маєш собі взяти дев'ять метрик і ще одну метрику. На кожду метрику треба тобі штемпля[5] по 3 леви й по 42 і півкрейцара.

Іван Рило розв'язує мошонку, витягає гроші, платить. Лишилося йому ще 3 крейцарі, а він і ті дав на свічку.

Але приходить Іван Рило до пана Деришкірського, несе шапку ще від вулиці в руках. Виходить проти нього пан Деришкірський, та й вітаються оба. Іван Рило цілує пана Деришкірського в руку і в коліна, а пан Деришкірський Івана Рила в голову і в писок; лиш не цілує, але б'є, аж лоскіт іде. Паде Іван Рило на коліна, а пан Деришкірський йому кості мне.

— Слухай, худобино! — верещить пан Деришкірський, — маєш дати на мене голос!

— Слухаю, вельможний пане! — пищить Іван, — дай вам Боже панування!!

Іде та й голосує.

Та це все ще байка, це хоч дуже людям не шкодить. А ось Іван Рило має одну таку прикмету, що вам волос дубом стане, слухаючи про неї. Іван Рило вміє в людей ускакувати. Отак стоїть який чоловік, а коло нього Іван Рило. Нараз Іван скочить, і лишається тільки сам чоловік, а Івана Рила вже коло нього нема, бо, бачите, вскочив у нього. Поверхи по тім чоловікові не пізнати: який був, такий і є, але говоріть до нього слово, так і пізнаєте, що Іван Рило у нім сидить, бо зараз зробить із нього або свиню, або зайця, або іншу яку скотину. Та вскакує Іван Рило у людей тоді, коли ніхто не видить: уночі або коли. Та й нещасливий же такий чоловік, що в нього Іван Рило ускочить!

Здибаються раз на ярмарку два давні знайомі, Петро та й Семен. От Петро питає Семена:

— А що, як вам живеться? Сходитеся ще й тепер до читальні? Читаєте газети?

А Семен зирк набік, затрясся, як зів'ялий листок на вітрі, та й ледве чутно шепче:

— Потихонько, бо онде отець Кабанович стоять!

— Та що, що стоїть? — каже Петро. — Він собі стоїть, а ми собі стоїмо.

— Ну, знаєте, — лепотить Семен, — він усе ж священна особа, а ми прості люди: страшно!

Петро хотів йому щось на те вповісти, але Семен чмихнув і слід за ним застиг. Петро зчудувався: „Ігі! —

---

4 Збицкатися — згедзитися.

5 Штемпель — гербова марка.

міркує, — а цьому що сталося?" А що ж би сталося? Іван Рило ускочив у нього та й зробив із нього зайця.

Або здибався раз Грицько з Ахтемієм; привіталися та й Грицько зачинає до Ахтемія:

— А що, куме Ахтемію, вибори за плечима, треба щось гадати.

А Ахтемій ні звідси ні звідти і мов з пістоля відрізав:

— Наплювати мені на ваші вибори! Ви мені заплатите? Не хочу я вже з вами вести товариство, я собі таких найшов, що мені за кожде слово гроші дають!!

Та й щез. А Грицько тільки сплюнув:

— А цьому що за Божа воля?

А що ж, як не Іван Рило, що в нього вскочив та й свиню з чоловіка зробив.

Цими часами Іван Рило дуже бушує помежи народ. І ходить він помежи люди як день, так ніч та все міркує, в кого би вскочити. Особливо в часи виборів він має велику міць. Стережіться, добрі люди, Івана Рила, бо він, як та мушка в око впаде, так він у чоловіка вскакує.

Яр Славутич

Я зустрінув тебе у блакитнім гаю.
Ти зривала у кошик малину.
Вітрець колихав білу сукню твою,
Обіймаючи стан тополиний.

Чудодійно горів кароокий вогонь,
І коси променилась корона.
Я малину прийняв із рожевих долонь —
І палав, як малина червона.

Рвійне серце моє вилітало з грудей
І ридало, й раділо тривало.
Дві перлини жагучих, німовних очей
Владним жаром його переймало.

Кароокі зірки, гойте душу мою,
Не згасайте, світіть на малину.
Я стрічатиму вас у блакитнім гаю
Все життя — до кінця, до загину!

ВАСИЛЬ СИМОНЕНКО
(1935—1963)

Василь Симоненко

МОНАРХИ

Диктатори, королі, імператори,
Мліючи в димі хвальби,
Роззявляли пащі, мов кратери,
І гукали:
— Ми — символ доби!

— Хто не з нами, той проти Бога!
— Хто не з нами, той проти всіх!
І сипались лаври убогі
До куцих кривавих ніг.

Нікчемна, продажна челядь,
Банда кривляк для втіх,
Щоб мати що повечерять,
Годувала холуйством їх.

Ідоли обслинені, обціловані,
Ішли величаві в своїй ході . . .
А поруч вставали не короновані —
Справжні монархи і вожді.

Вставали Коперники і Джорджоне,
Шевченко підводив могутнє чоло,
І біля їхнього вічного трону
Лакузи жодного не було.

Бо щире високе небо
Не підмалюєш квачем,
Бо величі справжній не треба
Спиратись на плечі нікчем.

(„День поезії", Київ, 1963)

Василь Симоненко

ЛЕБЕДІ МАТЕРИНСТВА

Мріють крилами з туману лебеді рожеві,
Сиплють ногі у лимани зорі сургугеві.

Заглядає в шибу казка сивими огима,
Материнська добра ласка в неї за плегима.

Ой біжи, біжи, досадо, не вертай до хати,
Не пущу тебе колиску синову гойдати.

Припливайте до колиски, лебеді, як мрії,
Опустіться, тихі зорі, синові під вії.

Темряву тривожили криками півні,
Танцювали лебеді в хаті на стіні,

Лопотіли крилами і рожевим пір'ям,
Лоскотали марево золотим сузір'ям.

Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу,
Виростуть з тобою приспані тривоги.

У хмільні смеркання мавки горноброві,
Ждатимуть твоєї ніжності й любові.

Будуть тебе кликать у сади зелені
Хлопців горногубих диво-нарегені.

Можеш вибирати друзів і дружину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Можна вибрать друга і по духу брата,
Та не можна рідну матір вибирати.

За тобою завше будуть мандрувати
Огі материнські і білява хата.

І якщо впадеш ти на гужому полі,
Прийдуть з України верби і тополі,

Стануть над тобою, листям затріпогуть,
Тугою прощання душу залоскогуть.

Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

ВОЛОДИМИР СВІДЗИНСЬКИЙ

В цьому році припадає тридцятиліття з дня смерти поета Володимира Свідзинського. Це був оригінальний і непересічний поет, який занадто чесно ставився до своєї творчости, щоб служити нею сталінському режимові. Тому він волів був не друкуватись, писати тільки для заспокоєння внутрішньої потреби. До недавна він був маловідомий ширшим колам читачів в Україні, щойно в 1968 році його поезії увійшли до збірки „Поезія 1968".

В довідці про Володимира Свідзинського поет В. Коротич, між іншим, пише: „Він по-іншому, ніж багато його сучасників, відчував свою владу над світом та спроможність перетворити цей світ. Свідзинський дуже оберігав життя і дуже ніжно розмовляв з живими навіть тоді, коли освідчуватись у коханні модно було криком".

Поезія Свідзинського — це великий контраст до доби, в якій він жив і творив. Утікаючи від страшної дійсності, він шукає забуття серед природи, яка ніколи його не зраджувала.

Три його оригінальні збірки, як згадує Коротич, ждуть друку.

***

Володимир Свідзинський

* * *

Сизий голубе вечора,
Ой же ти, сизий голубе!
Злети на гніздо своє,
На гніздо, на темне гніздище,
Злети ж ти іздалеку,
З мого ясенового краю.

Сизий голубе вечора!
Чи там зорі ще несмучені,
Тихі води нестурбовані?
Чи цвіте сонце, тюльпан-сонце,
Розклоняючи дуги-віти
По полявинах та по галявах?

Сизий голубе вечора!
Бризни на мене із сон-трави:
Край тюльпан-сонця побути,
Злобливий сум смирити,
Край тюльпан-сонця, сиз-вечоре,
У землі моїй шум-ясеновій.

1932

* * *

В колі світла електричного
Сніг вечірній рівно падає,

Убіляє хутро дівчини,
Що читає оголошення.

Навкруги, по темних вулицях,
Бистрі сани трусять брязкотом.
Пролетіла сніжка напруго
І розбилась під штахетами.

Я іду, дивлюся, слухаю.
Стільки літ я свідок світові,
А мене дивує молодість,
Сніг і будочка над урвищем.

Добрий вечір, тихе дерево!
Чи ти відаєш, що сніг іде,
Що земля лежить убілена,
Рівно платами вповивана?

Тихе дерево не думає,
Ані бряскоту не слухає.
Знов об'ява й знову дівчина
В крузі світла електричного.

Чи я збився і назад вернувсь,
Чи то місто зачакловане,
Як на релях, як на конику,
Непомітно обернулося?

1935

* * *

Забувши давнє, Тясмин тихо спить
Між берегів, що їх любила слава.
Високий цвіт здіймається на плавах,
Як сонний лев, важка гора лежить.

Край вітряків, край мовчазних могил
Незнана предкам гуркотить машина;
Козирить кінь чутливими ушима,
І стомлено ступає древній віл.

Як буйно розливається пашня!
І соняшник підняв яскраву грінку;
Мов дівчина, із рук палкого дня
Пручається веселий вітер дзвінко...

Не лічить літо сонячних годин,
Нечутно дні спливаються в сторіччя.
Цвіте безпечно давнє узграниччя,
Нових людей плекає Чигирин.

1937

Як м'яко вечір тіні стеле!
Зчарований, дивлюсь туди,
Де колихають темну зелень
Дощем побризкані сади.

За ними поле половіє,
Там мак цвіте, стежинка в нім...
Чому ж не йдеш, моя леліє?
Твій подих в вітрі запашнім.

Я забуваю: в цій годині
Далека ти. Не в цім краю
Твій погляд, милий, темно-синій,
Світив на молодість мою.

Вечірнє небо навіває
Незбутніх мрій, дівочих дум...
Я забуваю — все минає,
Як блиск роси, як вітру шум.

1922

* * *

Діл зникав у темряві вечірній.
Іній густо одягав сади.
Від криниці по тропі нагірній
Ти ішла з коновкою води.

Я сказав тобі слова привіту.
Темний був твій погляд і німий.
Лиш світився променем розбитим
У коновці місяць молодий.

1926

* * *

Я пам'ятаю по дощі
Розволохатяні кущі,
І сріберний одлеглий грім,
І за рікою сизий дим
Понад волоттям луговим.

Ліщини памолодь шумку
Я обережно розгорнув,
І в свіжу тінь її зорнув,
І на притоптанім піску
Угледів нори диких пчіл
І трепети довгастих крил.

Той день у спогаді моїм —
Немов одірваний листок.
Ударив летом голубим
Дитинства сонний колосок,
Зронив свій образ, як росу,
І зник у віддалях часу,
Як сріберний, одлеглий грім.

ТВОРЧІСТЬ ПОЕТА-БАЙКАРЯ ЄВГЕНА ГРЕБІНКИ

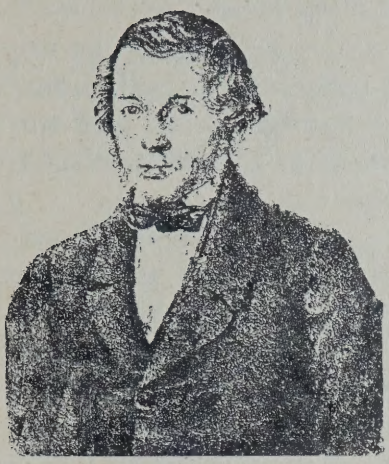

Народився Євген Гребінка 12-го грудня, 1812 року на Полтавщині в поміщицькій сім'ї. Гребінка раз-у-раз почував на собі чари мальовничої природи полтавської та мови й звичаїв того народу, що тую Полтавщину залюднює. Звідти, з полтавських степів, та ще хіба з Ніженського Ліцею, де майже одночасно з Гоголем учився й Гребінка, виніс поет знання українського побуту, мови та замилування українською мовою і історією. Цього й вистачало на те, щоб скласти книжечку приказок (тобто байок) та ще написати кілька творів. Але потім переїхавши до Петербургу, Гребінка з часом і покинув писати українською „мужицькою" мовою, бо й критика тодішня, звичайно російська, не хвалила його за те. Та вся заслуга Гребінки перед культурою світу — то його українські писання, а серед них — то його „приказки".

ГРЕБІНЧИНІ ПРИКАЗКИ

Гребінчині приказки торкаються дуже численних болячок тодішнього соціяльно-політичного життя; дармоїдства тодішнього панства, що його кріпаки годували; пустопорожности та верхоглядства, мстивости та надмірного вихваляння.

То, сказано, пани — щоб день-у-день гуляли
А ми, неграмотні — щоб хліба заробляли

так влучно характеризує він взаємовідносини між панством та селянством. І радить:

Охриме, не зробись сміховищем села,
Покинь, кажу, панів водиться з ними годі.

І навіть звичайне, ласкаве відношення не може жадної користи дати, а призведе до тяжкого непорозуміння.

Отже, як бачимо, Гребінка висловлюється проти жорстокого, злого панства, що може гнітити селянина, завдавати йому шкоди. Натомість він радить людяне справедливе відношення („Злий кінь"), бо тільки при такому відношенін може бути якась спільна праця. І коли ми мораль

байки „Злий кінь" продумаємо до кінця, то ми зрозуміємо її так, ніби автор все ж таки переконаний у тому, що кінь возитиме на собі когось, що він комусь служитиме, тобто що зовсім скинути владу панства не здолає.

До таких висновків приходить письменник, що не може рішуче відмовитися від своєї клясової позиції, і знаходить на це тільки одну пораду — примусити ще тоді могутнє панство шанувати в підвладному йому народові людську гідність („Вовк і Огонь").

І от, бажаючи, щоб слова його таки дійшли до людського серця, Гребінка підкреслює одну вимогу — бути морально чистим, тобто вести таке життя, щоб воно не йшло на шкоду людям і щоб не ставало в розлад з власним сумлінням людини. Як той лебідь, що його намірялися перемастити гуси в свій сірий колір, а він і залишився блискучо-білим, так і людина повинна повсякчас і найперше берегти цей ясний колір чесноти, хоч би й намірявся хто його заплямувати. Неправедні судді та хабарники, багатирі і скуп'яги видимо забувають про цю моральну чесноту, тим то і висміює їх Гребінка у своїх приказках („Ведмежий суд", „Рибалка"). Ставлячи цю вимогу, Гребінка намагався змінити існуючий соціяльно-політичний лад лише способом моралі.

Та живуть і досі в нашій літературі ці приказки не тільки завдяки цим ідеям ліберального пана, який не порушує основ кріпацької держави, а й завдяки мистецькій формі. Чимало сюжетів позичив Гребінка для своїх приказок, але ж усіх він наблизив до українського побуту, і в цьому найбільша заслуга Гребінчина. Ось, наприклад картина ранньої зими:

Минулися гречанії жнива;
Семен натяг кожух на плечі;
Тепло пройшло, дітвора лізе к печі.
Замерзло поле скрізь; рілля, стерня, трава
Сніжечком біленьким припали.

Дієві особи Гребінчиних приказок теж надзвичайно нагадують українських селян: і одежа, і маніра говорити, і погляди, і звичаї — все це взяв Гребінка зі своєї Полтавщини. Разом із тим, всі ці образи дуже реальні, це зовсім живі люди, з їхнього живого оточення взяті і яскравими фарбами змальовані. Ще ж і безмежним багатством своєї мови, що так і виблискує силою образових глибоко на-

родніх слів, Грибінчині приказки стануть за найкоштовнішу перлину в нашій літературній скарбниці.

Звернімо увагу на мову Грибінчиних приказок на підставі цих уривків:

1. По небу вітерок дмухнув —
Як ворон, небо почорніло;
Шварнула блискавка — грім грюкнув і загув, із хмар
Як з лотоків водою зашуміло.

2. ...народу якого там зібралось
Як об Іллі в Ромні —
Буцім там місто починалось.
Де ні взялися міняйли й шинкарі,
І підняли між себе галас,
Чумак із сіллю став, із дьогтем дьогтярі,
І красти бублики шатнули школярі;
Сластьони шкварились, сидухи цокотіли,
Про Лазаря старці під кобзу голосили;
„Холодний квас" москаль між народом гукав.

3. Аж ось — лулусь щось під ногами.

4. На Божий світ сусіль — як пить дало.

5. Тай пуць на шию барану.

6. Аж ось, не знаю я того,
як сірий вовк тут опинився.
Обмерз, забовтався; мабуть три дні не їв;
Дрижить, як мокрий хорт, зубами знай цокоче.

Іван М. Чинченко

Яр Славутич

Зима — різьбар. Як брили мармурові,
Лежить навколо синюватий сніг.
Вона ж, ясний зоставивши нічліг,
Різьбить шедеври срібляній діброві.

Поглянь навкруг: мисткині білобровій
Покірно здався хуртовини біг;
Рогатий олень пущі на поріг
Веде мережку в ранішній обнові.

Тут не ходив задуманий Роден,
Не жив Торвальдсен, — від початку світу
Панує простір, вічністю надхнен.

І з року в рік на тундру красовиту
Кладе велично свій суворий чар
Зима — найкращий всесвіту різьбар.

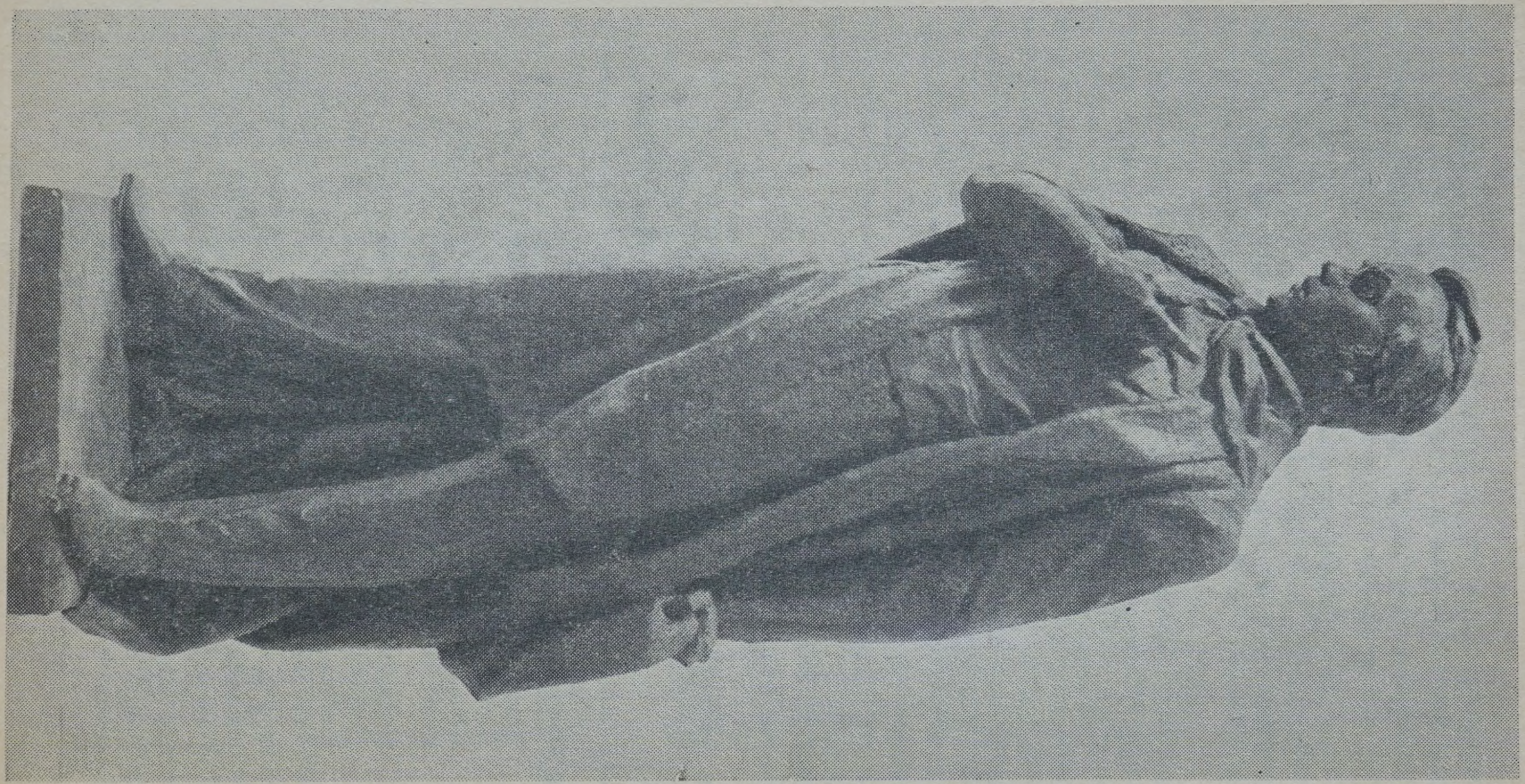

Проєкт пам'ятника Т. Шевченкові в Буенос Айрес, Арґентина — скульптор Л. Молодожанин

М. І. Мандрика

ДО 110-х РОКОВИН СМЕРТИ Т. ШЕВЧЕНКА

Трагічний роман кн. Варвари і Шевченка

Коло трьох місяців, в кінці 1843 і на початку 1844, провів Т. Шевченко в Яготині на Полтавщині, в гостях у князя Миколи Рєпніна. Це гостювання було світлою зіркою в житті нашого великого поета і зробило, за словами проф. Л. Білецького, навіть перелом в його творчості. Донька Рєпніна княжна Варвара, високо освічена й багато обдарована від природи дівчина, захопилася творчістю Шевченка, пізнала в ньому генія, полюбила його національно-визвольний патос, а в той же час покохала його нестримним дівочим коханням. Хоча Шевченко не відповів їй таким же почуттям, він глибоко шанував її й прислухався до її думок і порад. Шевченко був тоді молодим, 29 років, і часом марнував свій час в легковажному товаристві. Така поведінка Шевченка дуже боляче вражала Варвару, і вона старалася здержати його від цього. Це викликало між ними певного роду приятельські конфлікти, в результаті яких Шевченко звернув більше уваги на зміст і напрямок своєї творчости; як каже проф. Л. Білецький: відійшов у вічний спомин розчароваинй ідеалізм „Шевченка, а на арену української дійсности виступив ідеаліст-революціонер, свідомий борець за правду і свободу України". (Див. „Т. Шевченко. **Кобзар.** Вид. Тризуб", т. 2, 1952 р., стор. 76). І справді, після Яготинського гостювання з'явилися твори Шевченка такого великого національно-революційного надхнення, як „Сон", „Кавказ", „І мертвим і живим" і ін.

Шляхотний роман кн. Варвари й Шевченка скоро розірвався, в певній мірі заходами їх приятеля О. Капніста, який відмовляв Шевченка і навіть вивіз його з Яготина. Серце Варвари розбилося на все життя. В своєму оповіданні й листах до свого духовного наставника Ш. Ейнара, який тоді перебував в Швайцарії, вона признавалася, що вона так палко кохала Шевченка, що була готова прийняти беззастережно його кохання. Зосталася вона дівчиною до глибокої старости.

Частина проєкту пам'ятника Т. Шевченкові в Буенос Айрес — плоскорізьба під назв. „Гомоніла Україна" („Гайдамаки").

На цім тлі й на переживаннях Т. Шевченка перед смертю (його слова, 19 лютого 1861 р. до Ф. Черненка) написана мною оця поезія:

УТРАЧЕНИЙ РАЙ

(Кн. Варвара і Шевченко)

Варвара

Коли б хоч крок зробив, я б оп'яніла
І все тобі, себе всю віддала,
Бо не любить тебе була не сила...
Яка ж щаслива я тоді була!
А ти, мій любий, найдорожчий геній,
Без краю ніжний, милий мій поет,
Чому ж не пригорнувся ти до мене?
Чом не зломав облудний етикет?!

Ми розійшлись, ніби як брат з сестрою...
Яке холодне слово те — сестра!
Ти затужив, та пізно вже за мною,
Коли між нами стала літ гора.

Згорів ти у неволі на засланні;
Слабий вже тілом, змучений у-край,
Шукати став утрачене кохання,
Як свій веселий, загублений рай.

Умер ти рано, з серцем, повним жалю,
А я сама зосталася одна...
Чому ж не взяв?... Тебе ж я так кохала,
Коли цвіла твоя й моя весна!

Шевченко (19 лютого 1861)

„Такий слабий я, друже... Що... Нема?
Нема указу царського про волю?
Умру, не діжду вже"...
Згадалася княжна...
Згадалися свої слова про долю:
„Чом ти не такая,
Як доля чужая"...
„Чия вина? Капніста, чи моя?
Чому не впав в її уста гарячі,
Благаючі уста: Бери! Твоя!"?
А я ніби не чув, ніби не бачив...
„Капніст! Капніст! Нащо ти розірвав
Солодкий струм, що ніс мене до щастя
І серце чарував
Кохання чистого причастям!...

„Капніст! Капніст! Нащо ти розірвав
Ні, то не ти, я сам... Тяжкий у серці гнів
Палав в мені, ніхто не бачив...
Я бавився, співав... а мізок мій горів,
Кричав мій дух: „Рятуй, рятуй незрячих!"
Борись за них проти царів!
Рятуй убогу Україну!
Огненним словом бий її катів!
Рятуй її від смерти, від загину!"

Тепер пора і відпочить
В своїй хатинонці, як люди
З дружиною коханою пожить...

А дружини нема...
і не буде.

Яр Славутич

Українським наснажена зором
Саскатунами синьо-хмільна,
Гомонить неосяжним простором
Едмонтонська моя сторона.

Я не гостем блукаю балками.
Цей безкрай, яриною лункий,
Підняли золотими руками
Українські мої земляки.

І поля, і дерева, й оселі
Промовляють мені: „Ми твої!
Твої прадіди, в горі веселі,
Розорали пустельні краї..."

Б'ють зеленим пожаром ялини,
І киплять соковиті паплі.
Сорок восьмі мої роковини
Я стрічаю — на рідній землі!

Алберта, 1966

* * *

Брунатний захід
Дзвенить, як мідь,
І б'ється пахіт
У небозвідь.

Полощуть ниви
Небесний пруг.
Рвачкий, щасливий
Безкрай навкруг!

Спинись, мандрівче,
Не безмір глянь:
Стебло поривче
Спахає п'янь.

Не йди, врожайний
Озорюй час
І слав Ріджайни
Земний Парнас!

Яр Славутич

Поезія Михайла Ореста

Творчість Михайла Ореста, еміґраційного поета, зібрана в чотирьох книгах — „Луни літ" (1944),, „Душа і доля" (1946), „Держава слова" (1952), „Гість і господа" (1952)*, — чітко окреслений поетичний образ, що його ми змалювали б такими словами, взятими з творів самого поета.

Чорні хвилі потужного зла заливають спустошені душі людей, отруєних злобою і ненавистю. По містах і селах нуртує лють загарбників і вибухає відчай поневолених. Мертве коло, несвітський жах, убійчий буревій! Але свічею бідною горить молитва для сяйва і віри. Самітній мандрівник, лицар Ґраля, залишає ганьбу і глум і виїжджає — ген до виднокола — в ясну, цілющу і бездумну путь. Перед ним простелилася святкова даль, що кличе в безіменне і безкрає. Ласкаво бренить голос літа, йому відлунюють пречистих лук престольні аромати. Величавий ліс, гоїтель душі, нахиляє ріг незнищенної щедроти. І хмільно лунає слово поета. Віват, походи добра! Смерть мертва. І всесвіт — життя!

Така ориґінальна поезія Михайла Ореста. Бита бурунами потали, безсмертно-живуща, вона плекає чисті помисли і з гнітучої туги народжує святкову радість. Луни скорботних літ накладають на душу й долю поета незносний тягар. Але М. Орест нездоланний. Слово — його наснага, власна господа й могутня держава. Не випадково одна з його книг називається „Держава слова."

Хоч яка багатогранна поетична творчість М. Ореста, зводиться вона, на наш погляд, до трьох основних тем, над якими й хочемо детальніше зупинитися.

Перша основна тема у творчості М. Ореста — боротьба добра зі злом. Тема вічна — як світ, але розв'язана ориґінально. Наш світ „є виталищем доброго й злого" (ДС, 87), — констатує поет, — „владарем світу є зло" (ДД, 58). Здавалося б, що наше майбутнє безнадійне, що наш обов'язок — коритися владарному злу, що наша доля — резиґнація. Проте поет рішуче виступає проти таких і подібних думок. Передусім, він виявляє „божествен-

* Далі назви цих книг подаємо у скороченні: ЛЛ, ДД, ДС, ГГ.

ну могутність" „у людині" (ДС, 48), роблячи її відповідальною за допущення зла до влади:

Правду жахливу збагнім: не потоп, не комета зловісна —
Злочин людини несе нашій землі катаклізм (ДС, 48).

Отже, не хтось інший, а ми самі є „життя будівничі", „зі зла і добра ми будуєм" (ДС, 49). Усе залежить від нас, як нам будувати наше життя. Одночасно не сміємо забувати, що для наших почуттів і дій є „міра етичного" (ДС, 87), яка існує споконвіку. Тому поет звертається до людини:

Стій, роздивися: котру в руки цеглину береш? (ДС, 49).

Самозрозуміло, цеглину для будови добра заохочує брати поет.

Як бачимо, поезія М. Ореста має виняткову актуальність для нашої сучасности, бо так мало доброго серед нас і так багато злого. Поет стоїть перед нами як учитель усього людства; він виховує нас для добрих дій, для перемоги добра над потужним злом, володарем світу.

Безпосередньо з першої випливає друга основна тема у творчості Михайла Ореста — прославлення природи, „гоїтеля душі" (ДД, 22). „Поля і ліс — душі моєї дім" (ЛЛ, 35), „душі дерев близька душа моя" (ЛЛ, 44), — визначає поет своє ставлення до земної природи. Отже, не споглядальне милування красою природи, а безпосереднє духове споріднення з нею. В. Державин, один із найкращих інтерпретаторів творчости М. Ореста, з приводу цього зауважує:

Не в злитті з природою, а в злитті з духом природи й надприроди полягає філософічне значення цього чистого — і чужого всякій релігійній догматиці — спірітуалізму („Лицар ідеалу", „Сучасна Україна", ч. 25, 23 грудня 1951).

Взаємнення з природою яскраво висловлене М. Орестом у багатьох поезіях. Образ озера для нього ідеал гармонії в житті:

Я озеро благосне снитиму
І в ньому довіку любитиму
Подобу омріяних днів (ЛЛ, 34).

Літо — поетова улюблена пора року. Коли „цвітуть на межах дрік і материнка", тоді для нього відкривається „радісна . . . нова сторінка в Євангелії літа золотім" (ЛЛ,

35). Та найулюбленішим об'єктом природи для поета є ліс, „гоїтель душі". Лісові присвячено багато поезій у кожній збірці, а в „Державі слова" є цілий цикл, „Дар деревам", у якому поет проповідує „дерев апостольство" (ДС, 55). Для прославлення „дерев святих" він прагне знайти „найурочистіші і найсвітліші" (ДС, 56) слова. Дуби для нього — „величність і краса", „праотці", що виконують „лагідні обряди" (ДС, 59). Каштани — „речей неявлених... посли" (ДС, 62), „людини горня суть" (ДС, 63). Найбільшого вшанування дістає липа, „дерево чистих вишин", яке поет нагороджує такими метафорами: „кротости пильна учителька", „жона між древ найлюбіша", „ароматів шатро", „вістунка небес" (ДС, 58).

Утікаючи від „згубного й підступного світу", від „душевбивця", до лісу, „гоїтеля душі", М. Орест так зливається з духом природи, що уявляє власну метаморфозу:

...довершиться несказанне чудо:
Я стану листям, міцно окує
Кора, як панцер, голову і груди
І в дубі серце скриється моє.

Ніколи більше в образі людини
Не буду я: почнеться інший круг
Мого життя; нові чуття і чини
Навіки просвітлять мій скорбний дух (ДД, 67).

Чому такий своєрідний пантеїзм? Відповідь знаходимо в поемі „Відхід лісів." У цьому незвичайно пластичному творі поет пригадує в'язницю і знущання над ним „катів понурих". Поет признається, що під час допиту

Вся, вся душа моя кричала проти
Того, що я людина...
...в катах понурих,
В мучителях своїх істот подібних
До себе бачити я мусів, з ними
Звання людини я ділити мав!
Ганьба убійча, люта! (ОС, 46).

Отже, ганьба бути людиною, над якою тяжить „частка вин найтяжчих, що спричинили сколих світотвору" (ДС, 45). А щоб змити ганьбу, треба йти в науку до дерев, до природи — втілення краси, добра й вічної істини. Хто полюбить красу природи, хто зіллється з її духом, той позбавиться зла і недобрих дій. За Орестом, природа — великий виховний чинник.

Національне і світове — третя тема, якій М. Орест присвячує багато уваги. Поштовхом до цього, можна думати, стала дискусія на конференціях Мистецького Українського Руху (МУР) у 1946-1947 р.р., коли в таборах переміщених осіб у Німеччині опинилося багато письменників і науковців.

Просторий цикл ARS POETIC в „Державі слова" — це добре продуманий правильник стилістичних законів поетичної мови. Слову, першоелементові літературного твору, надається величезного значення:

Смію поетам пораду, довічно нову, нагадати:
Люблять слова, щоб про них думали пильно співці;
Вжитися в слово належить, промкнутися в нього,
[збрататись
Тепло — і стане воно знаком твоєї душі. (ДС, 83).

Оскільки „слів є відмінна природа", поет повинен знайти „лад у многоті", природну відповідність:

Хвален мистець, що не губиться в тій многоті
[різноцінній,
Слів спізнавати єство — майстра повинність тверда
(там же).

Іншими словами кажучи: „Різного породу слів не смієш мішати у вірші, чуйний поете!" (ДС, 84). Отже, Орест пропагує систему дотриманого стилю й добірної лексики — так, як це робили київські неоклясики, безпосередні попередники поета. Він виступає проти манірности, й неприродности, проти минальних мод. Коли неоромантик Євген Маланюк у двадцятих роках здеклярував:

. . . не поет, хто лиш невпинно
Дзюркоче про добро і зло.
Поет — мотор! Поет — турбіна! („Вибрані поезії", 1943, стор. 19).

Орест виступив проти цього, зауваживши:

Є непохвально про зло і добро — величини потужні —
Мову вести віршову лепетом кволим струмка (ДС, 87).

Адже „машина є винахід розуму: як же дух запліднити співців може, бездушна, вона?" (ДС, 88). Висновок поета:

Гиньте, кумири!
Захватів царство знайти має в духовім поет (ДС, 88).

Мистець мусить дбати про „високий артизм" і „значливість ідеї".

(ДС, 89'. Мудрість і майстерність — кредо справжнього мистця. Вони можуть бути свої, національні, але можуть прийти з іншого краю:

. . . майстерність і мудрість ненашого краю
Гідні того, щоби їх учнями стали мистці.
Людство єдине — говорить нам голос найвищої правди;
Ти є людина — і все, що сотворили в віках
Нації всі і племена, чужим хай не буде для тебе (там же).

Поет закликає не слухати тих, хто замикається в своїй шкаралупі, хто вариться у власному соку, себто зв'язаний „забобонами темних, приземних теорій" (там же). Він дає прямий дороговказ мистцеві:

Сміло вступай у віки, сміло в народи ввіходь
І з найдобірніших лоз многоґронний, вібруючий соком
В радості духу твого пильно збери урожай.
Гріх чужолюбстава? Облуда! Бо раз в несвоїм ти [шляхетне,
Гарне і гідне відчув, знай — і в тобі воно є (ДС, 89).

І далі:

Дві величини вирішують вибір в ненашому: мудрість
В світоглядовім кругу, смак — в естетичних речах (ДС, 90).

З вище сказаного бачимо, що М. Орест стоїть за універсальність українського письменства, його багатогранність. Українська культура — частина набутків усього світу; все найкраще у світовій культурі, створене нашими й ненашими мистцями, повинне бути нам близьке:

Національне — це значить: велике, духово достойне,
Вічне, значне . . . (там же).

Треба до цього додати, що час для М. Ореста не має вирішального значення:

. . . що пишеш ти в першім столітті чи то у двадцятім,
В суті і з себе само важить найменше . . . (ДС, 91).

Головне — мати „артизм і значливість" (там же), творити „осіяння добром" (ДС, 93), самозрозуміло, за допомогою „радісної магії слів" (ДС, 94).

Поетичне мистецтво М. Ореста, справді, виняткове в нашій сучасній літературі. Виріс поет із школи київських неоклясиків, але який же він відмінний від своїх учителів, наскільки він вищий від них! Спільність мистецьких на-

станов в обдарованих поетів вилонює з себе неповторну відмінність. Один перевірює себе на осягах іншого, йому відповідного. Спільні, але відмінні між собою неоклясики. Спільний з ними, але й відмінний від них М. Орест. Промкнімося в рядки:

Зерно у бурунах потали,
Я знав ганьбу і глум, і гніт.
І бурі лютости топтали
Шолом ума і серця щит.

Та віра, чудом розбуяла,
Мене вела у тьмі шукань —
І раптом очі осіяла
Повита в непорочну рань

Долина ждана і жадана,
Святна і радісно п'янка —
І знаю: дивний дар дістане
Моя натомлена рука (ДД, 9).

Це — не Рильський, не Зеров, не Филипович, не Ольжич, не Клен. Це — Орест у всій повноті свого високомистецького вислову, оригінальний і неповторний Орест, хоч він має багато спільного з вищеназваними.

Гармонійний звукопис, філіґраність кожного слова, поміркована пишномовність — великою мірою притаманні М. Орестові, чи не єдиному тепер авторитетові у найтонших нюансах української поетичної мови. Поетова лексика може служити вдячним матеріялом для широких досліджень єдности нашої мови щонайменше протягом останньої тисячі років. Із плевелів словесного вороху правіків вилущує поет снаговиті зерна, дбайливо засіває їх на сучасний ґрунт української мови, — і вони проростаючи цвітуть і розливають оту „блаженну прянь", без якої не може бути справжньої поезії.

Ми зупинилися тільки на трьох темах у багатогранній творчості М. Ореста, що включає в себе, до речі, й велику перекладацьку працю. Шість книг перекладів видав друком поет: С. Ґеорґе, „Вибрані поезії" (1952), П.М. Рільке, Г. фон Гофмансталь, М. Давтендай, „Вибір поезій" (1953), „Антологія німецької поезії" (1954), „Антологія французької поезії" (1954), Ш. Леконт де Ліль, „Поезії" (1956), „Море і мушля", антологія европейської поезії (1959). Крім того, за його редакцією вийшли з друку на еміґрації три книги Миколи Зерова.

Іриней Чабанрук

„КІЗОНЬКИ І МІСТОК"

Я прийшов до цієї громади обстежити школу. Зустрів мене господар.

— Голови нашого нема, він працює в муніципалі, тут усім я — сказав господар.

— Як ваша школа? — питаю.

— Наша школа, я б сказав, під кожним оглядом — гарна — сказав і завів мене в церкву. В церкві жінки мили лавки і про щось дуже весело оповідали собі, бо регіт їх нісся аж за браму. Як ми увійшли, то вони притихли, трохи насупились, святці на образах ніяковіли з дива і сорому, жінки не перестали хіхотатись під лавки. Господар обвів мене навколо престола, повів на хори, а потім у підвал.

— Хогу вам показати, яке то ми тут зробили кольосальне діло, ю ноу? Тут цеї залі не було. Наші батьки будували церкву і зробили найбільшу дурницю, яку тільки могли, збудувавши її на звигайному фундаменті по-старокрайовому. Церква без залі ніц не варт. Ю ноу, ми викопали цей салер, збудували залю і тепер маємо тут усе, що хогете; забави, весілля, бінґо, шавери та всякі-всякі інші підприємства.

— А де ж школа? Я школу хогу багити...

— І школа тут.

На гервоній куртині зависло дві дитягі голівки. Показались і сховались.

— То таке, знаєте: старих угителів ми відправили, бо вони не знать добре англійської мови і наших теперішніх дітей не розуміють, ю ноу. Ми взяли нову вгительку. Наша вгителька дуже гарна дівгина...

Він підійшов до сцени, підніс кінець, гервоної, мов запаска, куртини, в отворі ми побагили угительку з дітьми. Угителька справді гарна дівгина.

Діти сиділи за одним довгим столом, з-боку гойдалась пригеплена до куліс таблиця, угителька із словником, мов евангеліє, сиділа за столиком, покликаюги по одному угневі до столу. Діти, що, мов би ждали на свою гергу, придумали при столі цікаву забаву. Вони посилали з одного кінця стола у другий кінець кругленькі жолуді. Забавка ця була не без цілі, вона викликала в дітей ува-

гу і захоплення. Ті діти, що вже були коло вгительки, викрадались на вулицю: дітей у клясі маліло. На оранжевому кущику за вікном сиділа погідна осінь.

Угителька покликала до столу маленьку Елсі.

— Де ти гитаєш? — запитала. Елсі відкрила книжечку на сторінці з картинкою, на якій біля містка паслась кізонька.

— Читай! — сказала вгителька. Елсі пошкрябалась пальгиком за вухом, крутнула голівкою і благальний свій погляд зупинила на вгительці.

— Моя мама вміє це гитати — сказала.

— А ти не вмієш?

— Я вмію, але я забула, як гитати.

— То гитай за мною! — сказала вгителька. Елсі слово в слово гемненько гитала за вгителькою.

— Чи ти знаєш, що таке кізонька? — запитала вгителька. Дівгинка вибагливо заперегила білою, мов повісмо, голівкою.

— Не знаєш, то я тобі скажу, — сказала вгителька — гарна дівгина. Вона розгорнула євангеліє-словник. Довго-довго його перелистковувала (в той гас дівгинка завернула голову до столу, за яким сиділи угні і прислухалась їхній забаві), не знайшовши такого слова, вгителька відсунула словник, змахнувши рукою, ніби сказала: „до нігого ці словники!"

— То може знаєш, що таке місток? — запитала в дівгинки. (Уся розмова, крім слів із книжки, велась по-англійському). Дівгинка серйозно застановилась над словом „місток". Оглядала образець, літери, нахиляюгись голівкою з усіх боків, а тоді, наге б угадала, — сказала: „Ай тінк — місток, іт із „містейк". У церкві вибухнув жіногий регіт і змішався з веселим сміхом угнів за столом.

—Ну, яке ваше враження? — запитав мене господар при виході із залі.

— Угителька ваша справді гарна дівгина, а враження смішне — сказав я сумовито.

М. І. Мандрика

З МОЇХ СПОГАДІВ ПРО О. ОЛЕСЯ І ЙОГО ДОБУ

(В 25-ті роковини його смерти)

Дороги О. Олеся і мої дороги були різні. Ще з шкільних лав я був захоплений революційним українським підпіллям, про яке майже немає жодної літератури, а яке відограло велику ролю в рухові відродження України в 1917 році. Олесь виступив на сцену, як поет, в році 1905-му, а я в тому ж році попав уперше під „опіку" російської політичної жандармерії з приводу моєї статті в революційному місячнику „Южния Запіскі", що виходив в Одесі. В 1908 р. знову трапився розгром російською владою нелеґального „Союзу українських учителів", в організації якого я приймав участь. Коло 30 учителів було заарештовано і третина їх була замкнена в Лук'янівській тюрмі, в Києві, на 18 місяців. Двоє з організаторів, Микола Залізняк та Олександер Мизерніцький, вспіли втекти закордон. Я, на моє щастя, якраз перед зрадою одного з членів, виїхав був до Білорусі (в околиці Річиці) і не попав прямо в ту справу. Одначе, жандармерія підозрівала мою участь, і я мав дальше посилений „надзор", що примушував мене більше перебувати поза Києвом. В 1911 р. до Києва приїздив цар Микола II і тоді був убитий голова його уряду — Столипін. Перед тим в'їзд до Києва був мені заборонений, і я тоді в Києві не був. Але після того жандармерія ще більше полювала на так званих „неблагонадійних." В 1912 р. змайстровано було обвинувачення мене в образі „царської величности." Донощик „чув дзвін, та не знав де він." Обвинувачення було глупе, а проте я підпав під слідство найвищої київської судової установи — „Судєбної Палати" і головного начальника жандармерії, полковника Іванова. Положення було дуже прикре, бо мені загрожувала щонайменше висилка в Сибір. Завдяки вірності приязного мені селянства, донос було скомпромітовано і справа закінчилася нічим, за виключенням дальшого „надзору" за моїми акціями. Одначе з 1913 р. я вже зміг стало перебувати в Києві і упірнути з головою в кооперативний рух, який став леґальною формою української визвольної діяльности. В цій діяльності, в Київсько-

му Союзбанку (Союз Кредитових Кооперативів), який охоплював прямо акцією Київщину, частину Чернігівщини й Полтавщини, а співпрацею з іншими кооперативними центрами — Херсонщину і Кубань та інші області, я зустрівся в співпраці з Олександром Степаненком, товаришем О. Олеся в професійній ветеринарній праці. Ми часто згадували О. Олеся, але прямих стиків на полі літератури я не мав. Ми були на сто процентів захоплені кооперативною організацією, що дійсно стала великою силою українського відродження, і я особисто став „кооперативним" письменником, бо постійно й багато писав до таких журналів, як „Наша Кооперація", „Комашня", „Спільництво", „Вєстнік Мелкого Кредіта" (в Петербурзі") ін. Остання моя стаття була в „Літературно-Науковому Вістнику", в останньому його числі перед закриттям російською владою з вибухом І-ої Світової Війни, коли і всі інші українські видання були заборонені.

О. Олесь далеко стояв від революційних гуртків — залишався „чистим" поетом. Він з'явився на українському поетичному горизонті, як весняна веселка після сивої зими. Його поезія була відмінною від усього попереднього своєю динамікою слова й надзвичайною музичністю. Зразу видно було, що це поет з Божої ласки, який співає, як соловейко. В цьому відношенні він не мав собі рівного. Всі ми захоплювалися ним, а та течія молоді, до якої належав я, очікувала від нього „пророчого" провідництва в дусі Шевченкового „заповіту." Це відноситься до революційних років 1905-1907. Одначе цього не сталося, і в 1908 р., коли одна наша мала група випустила збірник „Вільне Слово", я умістив там свою статтю (всі статті були під псевдонімами), в якій критикував не тільки Олеся, а навіть Лесю Українку (молоде завзяття!). Олеся за його **лише** солов'їний спів, зокрема — за прекрасну поезію опису природи „Що-року", а Лесю за її жіночу мягкість слова. Хотілося „Пророчих" провідних громів і блискавок, які зворушили б маси й повели їх до найвищої мети.

Нарешті війна припинила й нашу кооперативну діяльність. Багато молодших діячів забрано до війська, в тому числі й мене, хоч я залишився в Києві. На українське слово накладено печать; воно замовкло.

Революція 1917 року прийшла, як те воскресення, для якого ми працювали. Центром у Києві стала Центральна Рада. Там я й зійшовся тоді з О. Олесем. Я був членом

Ради, він майже щодня перебував там. Ми часто говорили про нові літературні твори, які тепер повінню заливали Україну. Я, між іншим, випустив тоді частину своїх віршів, які були за царату політично нецензурні, під титулом „З книги гніву." Казав мені Олесь, що вони на нього зробили враження, як поява „нової незвичайної тематики", одначе „наші корифеї", — як він висловився, — віднеслися скептично. Хто були ті корифеї, він не сказав, а я й не питав. Тоді ж вийшла моя перша збірка поезій „Пісні про Анемону", яку він дуже уважно перечитав, хвалив мій поступ у формі і давав деякі уваги. Про свої літературні пляни він не говорив, а я не питав, вважаючи його, старшого від мене на вісім років і вже покритого славою й адораціями, поза допитуваннями. В той час Олесь мав сорок років, але виглядав молодшим; лагідний, завжди осяяний внутрішнім світом, надхнений. Поет чистої води. Тому те, що я, десять років перед тим, бажав би бачити в ньому — поета палаючого повстання й революційного провідника мас, було з мого боку хибним. Він був співцем відродження, соловейком української весни.

В квітні 1918 р. німці зробили переворот і збройно припинили діяльність Центральної Ради. Я, як член її, а особливо як один з організаторів масового опору цьому переворотові, попав зразу на німецько-гетьманську чорну лісту. На мою виборчу округу (за теперішньою термінологією) були вислані німецькі війська й гетьманський карний загін. Мій дім в Р-лі (100 миль від Києва) був реквізований, всі документи й архіви забрані (і вони пропали), дружина поставлена під домашній арешт, а її брата, пізніше д-ра М. С., сина моєї сестри, пізніше директора вищої школи, А. Ч., німці вислали до свого концентрака в Бересті, після брутальних тортур. З'їзд делеґатів від громад перерваний і 26 людей замкнуто. Я в той час був у поїздці і, попереджений з міста своїми людьми, до міста не в'їхав, а виїхав на свій хутір на кордон Волині. Потім, коли дружині пощастило таємно вибратися з хати, ми повернули до Києва. Там я мав останню зустріч з Симоном Петлюрою, який був тоді головою Київської Народної Управи і очікував свого арешту, та з деякими чільними діячами. На їх пораду негайно виїхати на периферії, я виїхав на Херсонщину, потім, коли німецький наказ про мій арешт досягнув мене там, я перебрався на Кубань — в другу українську, покищо вільну тоді, державу.

Всі мої літературні заходи й звязки обірвалися надовго. Я вже в Україну не вернувся.

Після довгої моєї „одисеї" по більшій частині світу, я зустрівся з О. Олесем аж в 1925 році, в Празі. За тих сім років багато каталістичних подій відбулося: повстання проти гетьмана, війни з московськими навалами, великий „ісход" українських провідних сил і армії на Захід. І т. ін. Все те пережив О. Олесь, і пережив, як я побачив потім, надмірно трагічно.

Тому, що я в ті сім років був завжди на позитивній, конкретній праці (представницькій, допомоговій, науковій і т. п.), Прага зробила на мене враження Вавілона. Моя психіка була цілком відмінна і не піддавалася тому психозові скупченої в тісне місце еліти, в якому варилися українські пражани. Коли школи й наукові заклади були великим благом, то так звані „ідеологічні" й партизанські дебати й бої щодня й щоночі нищили людей, робили їх ментально нездоровими.

Зустрівся я з Олесем приязно, але побачив у ньому відсутність того зацікавлення життям, яке було у нього колись. Він був усе розсіяним, по англійські — „абсентмайндед"; завжди подрочений, повний дрібних нарікань. Починаючи з 1919 р., він видав низку нападів, щоб не сказати „пашквілів" на українських діячів, що вийшли на еміґрацію, його „Перезву", „Чужиною", „Кому повім печаль свою" совєтська влада охоче видала тепер в накладі 15,000, як свідоцтво „нікчемности" українського національного уряду, діячів української визвольної боротьби і цілої нашої еміґраці.

Цього, розуміється, Олесь не хотів, але його безмежна печаль, безпорядність на відступі в боротьбі, зломили його. Ми мешкали під Прагою пару років в так званих Черношицях. Майже щодня ми зустрічалися, але не мали про що говорити. Та й Олесь держався усамітнення. Просиджував літом довгі години під деревами готелю „Монополь" за шклянкою пива.

Але все ж, коли він віднаходив спокій, він писав і чудові поезії. Більшість їх є в його Х-ій книжці.

З Праги я виїхав до Нового Світу в кінці 1928 р., а на другий рік стала виходити у Вінніпеґу часопись „Правда й Воля" під моєю редакцією. Несподівано, десь в 1930 р., я знаходжу в місячнику „Тризуб", що виходив тоді в Парижі, вірш Олеся, в якому він пише (на жаль, не маю під

руками того числа місячника), що він по цілому світі шукав за Правдою, як і за Волею, і ніде не міг знайти її, аж раптом бачить, що вони сидять „на колінах у Мандрики."

Ще тридцять років пізніше згадав я й його у моєму вірші „Пам'яті О. Олеся" („Радість", стор. 112, 1959), яким у скороченні закінчую цей спомин:

Він соловейком щебетав
Давно, давно весною,
Коли ще степ і сад мовчав
Перед дощевою грозою.
Та бурі знести він не вмів —
Як чайка став квиліти,
Де клекіт велетнів-орлів
В боях почав греміти.

.....

О, жалісний поетів шлях!
О, серце, в прах розбите!
О, соловейко наш в сльозах
В літа несамовиті.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Видатний український поет Олександер Олесь (Олександер Іванович Кандиба) народився в 1878 році на Харківщині. За фахом ветеринарний лікар, жив і працював в Києві. Після остаточного захоплення України московськими військами вийшов на еміґрацію. Помер у Празі, в Чехословаччині, 22 липня 1944 року.

Яр Славутич

Вганяється гостра коса
У лан золотого вівса...
Лягає колосся пшениць
На діл горілиць...

Стебло, не тужи, не ридай!
Тебе обмолотить ратай.
І вийдуть, як повні дуби,
Із печі хліби.

Прибульче, корчуй і плужань
Цю давню, як світ, глуховань.
Дали ж тобі радість і біль
Нащадки Трипіль.

Сокира і плуг, і коса —
Твого неспокою краса.
Чорноземлі білий хліб —
Корогви колиб!

Чи справді Шандровому роду не буде переводу?

Юрій Гаморак

I

У 1967 році Канада святкувала сторіччя своєї державности, а піонерський рід Шандрів з Руського Банилова на Буковині — 68-річчя свого поселення в тій країні. Зв'язуючи обидві події, рід Шандрів хотів скласти поклін своїй батьківщині Канаді, він хотів пошанувати також своїх предків-піонерів, що для молодих поколінь стали вже леґендою.

Найбільший щоденник Алберти „Edmonton Journal" подав про святкування, що відбулося 21 травня 1967, коротке і дещо сухе повідомлення. Ось воно повністю:

З'їзд Шандрів у 68 річницю

Унікальне відзначення сторіччя Канади звело разом у минулу неділю понад 350 членів роду Шандрів у місцевості Шандри. Члени роду з'їхалися з усіх сторін, деякі аж з Ейлмеру, Квебек (коло 4,500 миль від Едмонтону, столиці Алберти, — Ю. Г.), щоб відзначити дві річниці — сторіччя канадської державности і 68-річчя поселення Шандрів у Канаді.

З'їзд відбувся в Народному домі, який також носить назву роду. По двогодинному перебуванні в Шандрах, метою якого було познайомитися, рід засів до бенкету. На промовців були запрошені Франк Фейн, федеральний посол з округи Веґревіл, і Микола А. Мельник, посол Албертської леґіслятиви з округи Віллінґтон. Головною точкою з'їзду був поділ величезного торта, спеченого у формі числа 68. П'яте покоління Шандрів гасило свічечки, а торт розрізувала 78-літня Марта, дружина Василя С. Шандра, одного з ориґінальних Шандрів.

Приїхали першими

Перші Шандри приїхали до Канади в 1899 році і поселилися в окрузі, відомій сьогодні під назвою Шан-

дри. „Вони їхали потягом до кінця залізничої лінії, а тоді сіли в човен і плили річкою вниз, поки могли . . .", розказував Тома Шандро, голова бенкету.

Три найстаріші члени кожної головної вітки роду одержали в подарунок надруковані родоводи у формі книжечок, автографованих заступником губернатора Ґрантом МакЮвеном. По закінченні бенкету члени роду зібралися у валку, складену з 75 автомашин, і об'їхали округу Шандри. Вони зупинялися у важливіших місцях і знайомилися з їхньою історією. Округа отримала назву від Андрія С. Шандра, першого поштаря округи з 1910 року.

Стільки подано в скупенькому газетному репортажі, який не можна не доповнити.

Попередила з'їзд цілорічна організаційна підготова під головуванням Томи А. Шандра, сина Андрія С. Шандра, першого посла українського роду до канадської законодавчої установи, внука Стефана Шандра, найстаршого з братів-піонерів. Це в голові Томи Шандра народилася смілива думка: зв'язати обидві події разом — 68 річницю поселення роду в Канаді і 100-річчя канадської державности, віддавши першість (а чи могло б бути інакше?) важливішій з них, тобто поселенню Шандрів у цій країні.

Про Тому Шандра можна сказати, що він, сьогодні майже 60-літній чоловік, у своєму житті був і на возі й під возом. Самий список його досягнень і професій покриває понад одну сторінку машинового письма, в їх числі такі почесні позиції, як президент Албертського туберкулічного товариства, засновник і голова багатьох громадсько-харитативних організацій, перший директор публічних зв'язків Албертської асоціяції учителів тощо. У 1928 році він закінчив учительську семінарію у Камровзі і впродовж 12 років учителював. У 1941 році він став репортером сьогодні не існуючого щоденника "Edmonton Bulletin", потім організатором і редактором кількох радіостанцій, засновником і співаком кількох відомих албертських хорів, засновником і грачем дружин бейсболу і кошиківки, складених виключно з членів роду, а тепер він працює завідувачем Едмонтонського товариства комівояжерів. Він все ще повний енерґії, меткий і постійно зайнятий усякими справами з одною, ніколи не меркнучою пристрастю: він, як й інші Шандри, безмежно відда-

ний своєму родові і народним традиціям, які діди привезли з рідної Буковини. Тома це живий патріярх свого роду, його сумління і фактичний керівник, шанований і люблений усіма Шандрами.

В ювілейний комітет, крім голови, ввійшло ще шість Шандрів, представників чотирьох головних віток роду і всіх п'яти поколінь, між ними одна жінка, дружина Вінні Шандра. Комітет поставив собі чотири завдання: продовжати розбудову родового музею з осідком у Шандрах, підготувати і постійно доповнювати родовід Шандрів, відбути родовий з'їзд з приводу сторіччя Канади і, врешті, — це останне не дуже нам ясне, — далі „розбудовувати історію Шандрів у Канаді."

Повертаючися до з'їзду, треба додати, що головним промовцем на ньому був Мануйло (Роберт) Лупул, професор Албертського університету, сам нащадок буковинських піонерів, що говорив про заслуги роду перед Канадою. Треба також додати, що валка авт поїхала наперед на річку Саскачеван, де колись прапрадіди припливли човном і, знайшовши чорну землю, за якою шукали, вирішили на ній поселитися. Потім відвідувачі пішли на те місце, де колись, з 1902 року, один з братів почав возити людей пороном. А потім вони влізли на височезний новісінький мільйоновий міст, збудований у 1962 році недалеко від первісного постою порона, всіх понад 350 осіб, старих і дітей, чоловіків і жінок, тих, що ще розуміють хрищену мову, і тих, для яких вона стала вже „китайською." А звідти всі, гості і місцеві, подалися до гарної церковці, що все ще носить назву „Русько-православної церкви Пресвятої Діви Марії." Біля тої церковці примістився цвинтар, а колись давно ще й центр округи: крамниця, кузня тощо. А там, на цвинтарі, — гроби з білими хрестами, витесаними з каменю, як колись тесали їх у Руському Банилові, могили трьох братів, засновників канадської вітки роду, їх дітей і їх онуків. Якщо колись треба було братам, Стефанові, Никонові і Сидорові Шандрам, підвестися з своєї вічної постелі, то це й було тої пам'ятної неділі, 21 травня 1967. Тоді бо з цілого північноамериканського континенту до свого джерельця сплила кров шандрівська, сплила струмками і струмочками, щоб з гордістю привітати своїх могутніх предків, тих, що не побоялися ні чужих людей, ні землі невідомої, ні лісів відвічних, ні рік широких, ні океанів глибоких.

І ще багато-багато деталів можна було б додати до газетного репортажу, хоч би й той, що 78-літня Марта з Меґлеїв Шандро, дружина Василя, що разом з своїм дядьком Сидором приїхав до Канади в 1900 році, розрізувала коровай не ножем, а прадавнім гуцульським топірцем, вибиваним цяточками і мосяжем, привезеним багато років тому з рідного краю. Ми не знаємо, чи старенька Марта, єдина з ориґінальних Шандрів, сказала якесь слово з приводу незвичайного свята, а якщо сказала, то чи було воно таке, як слово Томихи із Стефаникових „Басарабів":

— Роде мій чесний і величний, тішуся тобою, як не знати чим, що мене не забуваєш, що мене любиш і за моїм столом п'єш та файні слова говориш!

А втім такого слова Василиха Шандро і сказати не могла, бо хіба можна вмістити в одній господі 350 гостей, що бенкетували при довгих столах Народного дому Шандрів, збудованого на початку 1930-их років працею цілого роду.

І ще можна згадати, що та пам'ятна неділя була вітряна, а це й не дивно, дивно було б, якби вітру не було. Бо весна в степових провінціях Канади не така, як в Україні, де вітрець, такий лагідний, як дотик материної руки, ледве ворушить розквітлими вишнями, щоб розвести по світу ніжні пахощі весняної пори. А тут вишень ні сліду, тільки вітри-суховії дмуть і дмуть цілу весну, три місяці, а то й довше.

З'їзд відбувся згідно з пляном. Останньою точкою програми були відвідини музею, відомого під назвою "The Pioneer Museum and Historie Village at Shandro."

II

Обличчя Томи Шандра було ясне, як сліпучо ясне було сонце тієї останньої суботи місяця лютого 1968 року, коли морозним ранком ми їхали на Шандри. Мій син Василь упевненою рукою вів авто безмежним степовим шляхом, а Тома розказував про один кутик багатої канадської землі, свою батьківщину, що гостинно прийняла поселенців з Руського Банилова, Томиних дідів і батьків, і яснів ще більше.

„Тут Сучава, там Киселів, а отам Прут", невтомно розказував Тома, і так я довідався, що Шандри, яких 75

миль на північний схід від Едмонтону, звідусюди оточені оселями з буковинськими чи покутськими назвами: Снятин, Шипинці, Чернівці, Іспас, Пакан і т. д.

Ми їхали шляхом, що пробігав недалеко від мутної, тут уже широчезної ріки Саскачеван, якою на початку червня 1899 плили брати Шандри, шукаючи обіцяної землі. Коли ж ми тепер, 68 років пізніше, котилися гладким асфальтом шосе, — а нічим албертці так не гордяться, як своїми шляхами! — перед нашими очима простелялися прегарні хутори, оточені просторими ланами, скупо прикритими старим зашерхлим снігом. Якою ж інакшою була ця земля, коли 68 років тому по мутній ріці плили човном брати Шандри? Тільки дрімучі ліси гляділи на них темними високими стінами, а степові вовки заносили до небес свої сумовиті пісні.

Як Тома сказав, так і було. За півтори години ми опинилися перед високою на двох стовпах прибитою таблицею з написом, що за нею міститься музей, а за кілька хвилин в'їжджали на просторе подвір'я, де на невеличкому пагорбі стояла цілком модерна хата. Привітали нас два величезні собаки, а за ними показався і їх господар, Василь Зазуля, невисокий, міцно збудований чоловік з дещо цеглястим кольором обличчя, обсмаленого морозом і степовими вітрами. Ми ввійшли до хати, пішли сходами вгору, скинули з себе плащі. Тоді господар могутнім голосом запитав:

— А ви що за один?

Я не знав, що відповісти, аж Тома, якось неохоче, довів до моєї свідомости, що господар має на увазі. Я відповів:

— Я — українець.

А я, — неначе в дзвін ударив господар, — я — русин-українець.

Коли слово „русин" він вимовив грімко, то слово „українець" ледве можна було почути, ніби йому духу забракло. Політичні переконання Василя Зазулі не були для мене новиною. Я зараз же заспокоїв його, що назва „русин", галицька версія ще давнішого „русич", така ж добра, як і новітня назва „українець." Як відомо, додав я, Михайло Грушевський назвав свою незрівняну історію нашої землі „Історія Русі-України."

По короткій розмові Василь Зазуля почав показувати нам свої матеріяли, знятки, вирізки з преси тощо, сотні-

тисячі їх, збирані з любов'ю впродовж багатьох років. Зокрема були цікаві вирізки з преси, української і англійської, як про музей, так і про самого господаря. Та бо й справді, подумав я, наш господар — не звичайна собі людина! Передусім він, як і рід Шандрів, походить з Руського Банилова, де народився в 1896 році; у 1912 році, ще юнаком, приїхав до Канади шукати долі, а в 1921 році одружився з Настасею, дочкою середущого брата піонера, Никона Шандра. Проте в цьому талановитому роді Василь Зазуля не загубився і не пас задніх. Він став одним з кращих фармерів Алберти, одержавши від провінційного уряду всякі відзначення, зокрема став відомим своїми чудовими квітниками, на яких вирощував понад сотню різних ґатунків квітів, грядками величезних полуниць тощо. Про нього, його досягнення в хліборобстві, городництві і вирощуванні квітів, багато писала українська й англійська преса, а декілька разів я навіть прочитав, о horribile dictu, що його: і одні і другі, — хай їм Бог простить! — назвали українським фармером. Бо як же в Руському Банилові, що частину своєї назви несе гордо ще від княжої доби, міг народитися українець, на це питання нелегко відповісти. А втім воно стосується також і роду Шандрів.

Проте найулюбленішою розвагою Василя Зазулі, його „гоббі", є піонерський музей і оселя, офіц. назва яких подана вгорі. Ініціяторами і головними фундаторами музею й оселі були наш господар, провінційний посол Микола Мельник і Сергій Андрук, всі посвоячені через одруження з родом Шандрів, а фундаторами стали сотні людей доброї волі, сотні Шандрів і взагалі дітей, онуків і правнуків українських піонерів, що хотіли зберегти пам'ять про них для майбутніх поколінь.

Музей і піонерське село розташовані на чотирьох акрах землі, купленої Музейним товариством від Василя і Настасі Зазулів, на тому самому місці, де колись стояла первісна садиба Никона Шандра. До речі, там і народилася наша господиня. Довкола цього центрального будинку групуються споруди, що творять піонерське село, комплекс, складений з 15 будинків. У числі тих будинків — одна з перших українських православних церков, мініятюрна, в гуцульському стилі збудована церковця, накладом великих коштів і труду перевезена з округи Чіпман, а далі дзвіниця з дзвоном, в який Василь, мій син, а не

господар, не втримався, щоб не задзвонити. Голос вирвався іржавий, ніби трохи захриплий, і покотився замерзлими полями. Господар, очевидно пройнятий екуменічним духом, заявив:

— Як схочете, привезіть колись із собою свого священика, хай вам відправить службу Божу.

І ще багато інших будинків і будиночків, малих і великих, відкритих і закритих, усяких сараїв, дривітень, шоп, повіток, клунь і шпихлірів, стояло довкола, між ними один з перших шкільних будинків, а всі вони набиті всяким стародавнім добром, господарськими машинами, продукованими в Канаді, але застарілими, та нескладним сільсько-господарським реманентом, привезеним з України: плугами, боронами, ярмами, збруями й іншою упряжжю, ціпами, вилами, граблями, косами, кушками, брусами, бабками і серпами, а далі й жорнами, ступами, вітряками і навіть малими млинами. Здається, все було, тільки двох давніх знайомих я не знайшов: колісниці до плуга і справжнього нашого драбинястого воза. Оглядаючи всі ці багатства, порівнюючи канадське добро з рідним, таки не можна було втриматися від безбожної думки: вміє наш народ співати, і пісні складати вміє але таланту до механіки ні на макове зерня не має. А втім це спостереження стосується й інших слов'янських народів.

Хоч мороз був великий, яких 20 ступнів Фаренгайта нижче зеро, ми, докладніше я, не поспішали. Першою спорудою від в'їзної брами, ніби тримаючись хронологічного порядку, була землянка, в буковинсько-покутському говорі звана „бурдеєм", що правила піонерам за приміщення у перший, найтяжчий період їх поселення в Канаді. Хоч і ми намагалися ввійти до землянки, а таки не змогли, двері так умерзли в землю, що хоч сокирою розбивай. А друга споруда, в самому центрі піонерської оселі, — це українська селянська хата, подовгувата собі, як колись у буд-якому селі на Покутті чи Буковині, з призьбою („приспою" — казали в нас), вапном змазаними білими стінами, одним вікном у малій „хаті", двома вікнами у великій, — ще й покрита неминучою солом'яною стріхою.

Коли ми переступили поріг, на нас війнуло ще суворішим холодом. Я почув, як щось міцно стиснуло мене за горло, очі ніби хтось почав купати в гарячій воді. Та воно й не дивно, вони ніби якось неждано побачили українську

селянську хату; старий, незабутній приятель стояв переді мною у свій своїй величі, убогий, шорсткий, незґрабний, але до болю свій і рідний.

В куті розсілася могутня селянська піч, щось ніби душа цієї мертвої музейної світлиці. Це її з такою силою проклинав Володимир Самійленко, вона ж не хотіла відпускати від себе своїх мужицьких дітей, це з неї дитячими очима дивилися на світ Тарас Шевченко й Іван Франко. Коло неї, цієї музейної печі, в традиційному порядку стояла широчезна постіль, до якої впритул — стояла теж широка лава, на білих стінах святі образи, нижче на землі деревяний стіл, а вгорі також дерев'яна стеля з різьбленими сволоками.

А втім я так і не знаю, що я справді бачив, а що малювала моя розбуджена уява. Сяк чи так, в обох кімнатах ніби з небуття встало моє, — я цитую за Тодосем Осьмачкою, — „дитинство, із мужицької вилите миски." І чого тільки там не було! І полиці коло стелі з полотнами, і постіль, покрита прегарно витканою веретою, і тверді подушки в пішвах, з кольоровою тканиною на одному кінці, шорсткі, рапаві, щоб мужицькі голови задовго не тулилися до них, і багато різьблені скрині з дівочим віном, де вже чекали своєї черги намітка, окрайка і гаптована сорочка, в які споряджали їх власницю востаннє, і кожухи, кіптарі, горботки, сардаки, гачі, сорочки, згрібні і святочні з тонкого льняного полотна, що тримали піонерів при житті в холодні канадські зими, і в ще одному куті ткацький верстат, кужіль з веретеном і повісмом, а ще далі і терлиця і мотовило, а врешті, в ще одному кутку, — гаптовані й вишивані банилівські сорочки, такі розкішні, що здаються тужливими народними піснями, які якимось чудом кольорами сіли-впали на полотно і загорілися безсмертною красою. І ще треба згадати початок і кінець. Десь посеред хати стояла колиска, а в якомусь сарайчику коло церкви — дерев'яна селянська труна, тверда, як і постіль, щоб мужикові і на другому світі м'яко не було.

Як багато знайомих, як багато давно забутих друзів, До кожного хотілося б підійти, кожному сказати тепле добре слово! Та не можна було, а, може, й не треба було голосну розмову вести із давно мертвими творцями цих, уже цілком мертвих речей.

III

Читачу, зупинись! Якщо не любиш чисел або робіт, що, відзначаючися сухістю викладу й недокрів'ям думки, претендують на науковість, то цього розділу не читай!

Немає сумніву, що з погляду соціології найцікавішим продуктом шандрівських ювілейних евяткувань є родовід, надрукований на початку 1967 року в Едмонтоні, заходами і за редакцією ювілейного комітету під головуванням Томи Шандра. Цей документ має форму великої таблиці з півтвердого паперу, призначений, очевидно, на те, щоб його оправити в рамки і повісити на стіну. А й справді таблиця прикрашує сьогодні десятки шандрівських домів, предмет гордости членів роду і предмет заздрощів сторонніх людей.

Таблиця має заголовок "Shandro Family Tree", здається, тому, що англійська мова не має таких слів, як „рід" чи „родовід", а слово "clan" має ширше значення. На самій горі таблиці вміщено імена чотирьох засновників канадської вітки роду: Стефан Шандро (1859-1930), Никон Шандро (1869-1951), Сидір Шандро (1860-1907) і Василь Шандро (1885-1945). Три перші — рідні брати, четвертий — син найстаршого брата Семена, два перші приїхали до Канади в травні 1899 року, а Сидір і Василь — наступного 1900 року.

На превеликий жаль, родовід не подає багато інформацій, подає передусім імена і прізвища, рік народження і рік смерти, якщо власники їх померли, місце в мандрівці поколінь, а в дужках імена і прізвища їх дружин, також, якщо померли, дата їх смерти, отже не такі то вже і скупні дані, коли пригадати родовід Христа із книги Битія.

Всіх осіб родовідному документі Шандрів — 641; живих на початку 1967 року — 594, тобто 92,7%; мертвих — 47 осіб — 7,3%. Осіб, у жилах яких, по батькові чи матері, пливе шандрівська кров, на таблиці 461, з них тільки 15 народилося в Україні: Стефан і його шестеро дітей, Никон і його двоє дітей, Сидір і його теж двоє дітей, а врешті, і їх небіж Василь, що приїхав до Канади не одружений. Сьогодні в живих є 422 Шандри, тобто 65,0%, решта дружини — жінки і чоловіки Шандрів та Шандрівних. З тих 422 осіб чоловіків, що носять родове прізвище, є 226, отже 53,8%. На цьому місці треба підкреслити, що

ні один Шандро свого прізвища досі не змінив і, маючи на увазі глибоко вкорінені родові традиції, в цьому сторіччі, здається, і не змінить.

Проте асиміляція, перехід членів роду в бік ближче не означеної породи людей, званих канадцями, помалу проникає в шандрівські ряди, і рід, біологічно збільшуючись, в духовному значенні маліє. Це видно хоч би в такому невинному явищі, як імена, чи в такому грізному, як мішані подружжя. Ці два явища коротко обговоримо.

Коли перше і друге покоління Шандрів має виключно українські імена, подані радше в українській версії і частіше в англійському перекладі, наприклад, Андрій — **Andrew**, Петро — **Peter**, Іван — **John** або **Ivan**, Николай — **Nick** тощо, то в третьому поколінні вже починають просякати англійські імена, докладніше 23,2% внуків братів-піонерів і їх племінника Василя мають уже англійські імена. А в четвертому поколінні становище різко міняється — на 228 правнуків тільки 17% мають імена, перекладні українською мовою, а решта такі, як Джералд, Даґлес, Шерлі, Мюрієль, Еленор, Маріон, Моріс, Ґейл, Джуді, Сандра, Дейл, Патріша, Беверлі, Джакелін, Брадлі, Норін, Норман, Кевін, Джей, Роберт, Річард, Честер і т.д. Для справедливости треба сказати, що між нашими поселенцями є тиха умова, силою якої багато чисто українських імен мають свою англійську версію чи навпаки, отже Ярослав — це Джералд, Оксана — Одрі, Маріян — Марвін, Мирослав — Честер, Василь — Вільям, Олег — Олівер, Богдан — Роберт, Параска — Перл тощо. Коли ж ідеться про п'яте покоління, що саме народжується, то на 39 праправнуків братів-піонерів тільки чотири мають імена, що їх ще можна перекласти українською мовою, а на 29 Василевих внуків теж тільки чотири українські імена.

Як уже згадано, брак українських імен у Шандрових нащадків не є ні в якій мірі загрозливим явищем для духовного існування роду, зате мішані подружжя не тільки розводнюють кров, але, що гірше, поступово вбивають його неповторну індивідуальність. Коли неукраїнські імена є одним із симптомів, то мішані подружжя є одною з головних причин асиміляції.

Родовідна таблиця стверджує, що в другому поколінні на 28 подруж тільки четверо членів роду одружилося з чужинцями, тобто 14,3%, у третьому — на 91 подружжя вже 29 одружилося з чужинцями, тобто 31,8%, а в

четвертому — на 50 подруж аж 25 членів роду одружилося з чужинцями, тобто 50%.

IV

Щодо кількости і біологічної сили роду перше місце між галицькими і буковинськими родами посідають Шандри. А втім велике місце посідають вони й завдяки своїй обдарованості. Між ними багато вчителів, підприємців, першорядних фармерів, між ними є лікарі й адвокати, членом цього роду був, врешті, Андрій Шандро, перший посол українського походження в канадській законодавчій установі. Саме йому, як найвидатнішому представникові свого роду, хочемо присвятити деяку увагу.

Андрій Шандро народився 3 квітня 1886 в Руському Банилові в селянській сім'ї Стефана і Настасі з Осташеків. Коли 13 років пізніше його батько разом з усією своєю родиною і братом Никоном вирішив покинути рідну землю, Андрій уже розумів, що сталося і, як батьки, глибоко пережив еміґраційні злигодні.

Про початкові піонерські роки довідуємося дещо з промови Андрієвого сина, Томи Шандра, яку він прочитав на краєвій конвенції клюбів „Кінзман" у серпні 1948 року. Цитуємо:

> На 14 році життя він приїхав з родиною до села Едмонтон, 1 липня 1899. З усіма своїми земними посілостями, що включали самопрядку, жорна і дерево, накладене на возі, щойно купленому від індіянина разом з парою індіянських коників; піонерська родина, складена з восьми осіб, їхала і йшла в північно-східньому напрямі вздовж берегів ріки Саскачеван у пошуках за доброю землею. Час від часу вони зупинялися, закопували рискаль у землю, шукаючи чорнозему, схожого на той, який вони знали в старому краю. На 14 році життя Андрій, найстарший із шести дітей, пішов працювати, щоб допомогти утримувати родину. Перша його праця — фармерський робітник в англомовній родині коло Форт Саскачевану, де він швидко вивчив англійську мову і познайомився з канадськими звичаями. Його платня була 4 доляри на місяць та включала ще одежу, харч і ліжко. Коли йому підвищено платню до семи долярів, він купив собі своє перше вбрання і того ж року танцював у ньому на своєму весіллі.

Стільки подав Тома про свого батька. Андрій Шандро одружився з Рожею Гавреляк, жив з нею щасливо до 1916 року, коли вона померла, залишивши йому шестеро сиріт: Стефана, Параску, Миколу, Тому, Рожу й Івана. Він оженився вдруге з Ольгою Крафт і мав з нею одну дочку Ванду, але це подружжя, до речі, перше подружжя в роді з чужинкою, не було щасливе, і вони розлучилися в 1922 році.

Заки обговоримо політичну діяльність Андрія Шандра, подамо коротко головніші події незвичайної кар'єри. Його головним зайняттям було таки хліборобство, він фармерував в окрузі Шандри від 1905 до 1925 року. Проте в його житті було багато інших зайнять і професій, інколи побічних, от хоч би такі: перший федеральний інспектор фармерських садиб (1907), засновник "Shandro Mutual Telephone System" (1909), найстаршої в Алберті і ще тепер діючої телефонічної мережі, перший поштар округи, в якій поселилися його батьки і яка потім, за його ж таки заслуги, одержала назву Шандри, співзасновник Шандрового порона, старшина канадського війська під час першої світової війни тощо.

Під час голодних тридцятих років Андрій Шандро присвятив усю свою велику енерґію і талант допомозі збанкрутованим фармерам. Він заснував спеціяльну аґенцію, день і ніч трудився, щоб перетягнути їх через лихоліття і серед цієї праці 13 січня 1942 помер від інфаркту. Колишній прем'єр Алберти Дж. Р. Бойл так схарактеризував покійного:

> Смерть Андрія Шандра залишає нас у жалобі по людині, що зробила для фармерів Алберти більше, ніж будь-хто інший в історії нашої провінції.

Від смерти Андрія Шандра минуло понад чверть століття, проте і досі нема ні одного біографічного нарису цієї видатної людини, ні одної спроби оцінити його політичну діяльність. Бож він, бувши активним у кожній ділянці піонерського життя, був і першим послом українських поселенців до канадської законодавчої установи, обраним у 1913 році з округи Вітфорд, Алберта. Хоч тоді йшла жорстока братня боротьба між поселенцями, Андрій Чумер, один з провідних українських діячів того часу, у своїх об'єктивних спогадах пише про цю подію таке:

З вибору першого руського посла Андрія Шандра в Алберті 1913 року раділи всі українці в Канаді, хоч сам він тоді до українців не признавався. Найбільше величалися ним російські батюшки, які обслуговували буковинсько-православні громади в Алберті, ну, і всі тодішні „русофіли." А їх тоді в Алберті не бракувало!

Тодішня приналежність Андрія Шандра до русофільської партії і була причиною його обмеженої політичної діяльности. Не так, як 13 років пізніше Михайло Лучкович, перший канадсько-український посол у федеральному парляменті, що для майбутніх поколінь канадсько-українських парляментаристів накреслив дві основні лінії посольської діяльности, з одного боку — оборона інтересів української спільноти в Канаді, з другого — оборона прав українського народу в Україні, — Андрій Шандро обороняв, як найкраще міг і вмів, інтереси широких еміґраційних мас, у тому числі тих, що звали себе русинами, як і тих, що вже звали себе українцями. Він усякими способами хотів піднести їх авторитет, витягнути їх з тяжкого становища „людей у кожухах", яких на кожному кроці принижувано й використовувано. Проте від русофільства він відійшов аж на початку 1917 року, як свідчить його „Отвертий лист до Господина Гладика", лідера русофільської партії, поміщений в „Українському голосі" від 7 лютого 1917. Ось патетичне закінчення цього листа:

> Я вирікся кацапства не з мало важних причин, не легкодушно чи ради політики напередодні надходячих виборів, щоб легше здобути крісло, а зробив се з доброї волі і ради користи народної, для добра поневоленої і розбитої Неньки-України.

Щоб „Отвертий лист" Андрія Шандра став зрозумілішим, вважаю потрібним зробити маленьке відхилення від головної теми. Українські селяни, що перед першою світовою війною приїхали до Канади з Галичини, Буковини і Закарпаття, яких 200,000 осіб, були у величезній більшості сирою масою, без священиків, без провідників, без інтеліґенції. Приїхали вони, як голий у терня, безіменні, часто неграмотні. Саме тому й досі частина їх записана в канадських офіційних реєстрах австрійцями, росіянами, румунами, угорцями, буковинцями, галичанами тощо.

Проте та частина маліла і ставала незначною так, що сьогодні нараховує ледве кільканадцять тисяч. Тут треба говорити про чудо, чудо метаморфози, за висловом поета С. Чарнецького, „Івана без роду." Від себе додам: і без імени — на свідомого канадського українця. Бож чи не чудом треба вважати факт, що велика частина нашого народу, приїхавши сюди без ясного політичного обличчя, аж тут, на чужій землі, у дуже несприятливих умовах, знайшла свою політичну ідентичність. Коли інші народи асимілювалися, поривали зв'язки з своєю мовою, культурою, а інколи навіть своїми рідними, наш народ не тільки це цурався себе, своєї мови, своєї культури, своєї церкви і своїх традицій, він, наче по східцях, підіймався угору, до повної свідомости, навіть більше, він активно включився у боротьбу за права свого народу на рідних землях.

Проте цей рух, ця буря, ця національна революція народу без землі, не обсмалила головної частини Шандрів, вона лишила їх такими, якими були їх діди і прадіди, — вірними своєму прадавньому імені, на звук якого сотні років тому залізні когорти руських князів здригалися і йшли у бій, вірними сивій давнині свого народу. Коли дехто з нас може їх засуджувати за цю байдужість до нашої новітньої історії, я скажу щиро, що, не поділяючи їх переконань, подивляю цей острівець нашого рідного консерватизму, що залишився серед бурхливого канадсько-українського моря.

Проф. Орест Старчук сказав, що Шандри — це українці, які звуть себе русинами. А Тома Шандро дещо з іншого боку підійшов до цієї проблеми, кажучи, що . . . ми — один і той же народ, тільки до іншої церкви ходимо. І в одному і другому твердженні таки дуже багато правди. Відданість Шандрів нашим народним традиціям, своєму родові і народові не може не викликати пошани і навіть подиву. І тому Шандровому роду справді не буде переводу! Бо з найвищої щогли Шандрових кораблів, правди, у мряці і туманах, усе ще видно береги їх рідної Буковини.

Христос перевів за три роки найбільшу революцію світу. Підбив собі континенти і мільйони людей, — і не пролив при цьому нігиеї крови, крім своєї власної.

Донозо Кортез.

Василь Шевчук

Сіть сьома

Уривок з роману „Григорій Сковорода"

(В-во Радянський Письменник, Київ, 1969)

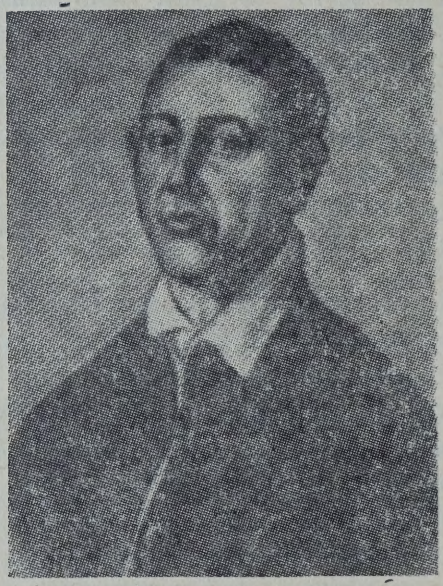

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА
(1722—1794)

З весною стрівся в мандрах. Засмаг, зміцнів, обвітрився. Як і птахи небесні, не жав, не сіяв, але не був голодний. У кожній хаті його приймали радо, ділилися усім, що мали, з благоговінням слухали його казання й розповіді про ті міста і землі, в яких бував чи про які читав у книгах. Зробив нову сопілку і грав дідам на пасіках, статечним літнім людям біля церков на папертях, а молодим на вигоні, на колодках. Ніде не жив подовгу. За день, за два його підхоплювало й несло все далі й далі, в незнані села, пасіки та хутори.

І так було до травня. Й до хуторів неподалік од Валок.

Дорога йшла старим дубовим лісом. Серед пухнастих зелених крон чорніло віття нелинів. То тут, то там обабіч шляху цвіли хмарками дички. Співали вивільги. Й Сковороду теж потягло на пісню. Простуючи рябим од тіней шляхом, він насолоджувався привіллям, рухом, радістю

від щастя бути вільним, не зобов'язаним нічим нікому в світі, окрім людей, які ділилися своїм шматком, немовби з рідним. Щоправда, ці його добродії не вимагали за хліб і сіль нічого, а навпаки, були цнотливо вдячні за честь зустріти гостя, нагодувати й почути слово про те, що в світі діється. Благословенні люди, свята земля, що їх народила!

Намацуючи, ніби сліпий стежину, слова й мелодію, він заспівав, висловлюючи свої думки-тривоги, своє життєве і філософське кредо:

Ныні — скипетр и булава,
Утро вставши — худа слава,
Сердце пробождает сквозі,
Руці связанны и нозі.
Как избігнуть сіти?

Мов юна мати первісткові, радів Григорій пісні і трепетав перед великим чудом її народження. Ще й ще повторював, варіював, шукав найкращу форму і насолоджувався словами, музикою. Це справжнє таїнство! Ген біля того хутора який він поминув, недавно ще не було нічого, окрім думок і настрою, а зараз — пісня, у плоті й крові, нове створіння, що, може статися, переживе не тільки його самого, а й усіх живущих нині і незачатих.

Днесь піяна скачет воля,
Утро вставши — тщетна доля . . . —

повів Григорій далі. Й нараз відчув, що до його мелодії вривається якась чужа, стороння. Він зупинився і перестав співати. Праворуч шляху, на лісовій галявині, оточена з усіх боків березами, виднілась хата, а біля неї хліви, садок та пасіка. Десь звідтіля, із саду, покритого туманом цвіту, і линув спів. Співала дівчина. На диво, голос був у неї стриманий, грудний, величний. Вона долала легко і нижні й верхні ноти, дарма що вибрала важку козацьку пісню.

Ой да пішов би я та й на Запорожжя,
Сам доріженьки не знаю:
Гей, либонь, стану, подивлюся,
Гей, доріженьки розпитаю . . .

Григорій слухав, забувши геть про тільки що народжений світ кант або псалом. Він ніби бачив дівчину — струнка, чорнява, з косою нижче пояса й очима, повними якогось смутку-горя . . . Вона стояла у вишнику під лісом,

дивилася у синє-синє небо, облямоване вишневим білим цвітом і виливала душу. Співала так натхненню і так вживаючись у кожен звук і слово, що у Григорія отерпло серце. Він ще не чув ніколи співу, не зустрічав такої дівчини.

Ой да пішов, ой да пішов молоденький
Та хустиною має;
Гей, за ним, за ним молода дівчина,
Гей, дрібні сльози проливає...

І не помітив, як повернув з дороги й попрямував до хутора. Отямився, коли вже вперся у невисокий лозовий тин. І знову побрів у ліс. Якась мана, чаклунство! Поважний муж, учитель побіг за дівчиною, мов парубчак безвусий.

Пекло у грудях, і серце гупало, неначе дзвін на сполох. Наддав ходи. Проте не міг утекти од чарів пісні. Вона летіла слідом, сліпила очі, била у душу крилами і завертала назад, до хутора.

Аж біля Валок стишився. Сів на пеньок, віддихався. І засміявся: оце дав дьору — забіг хтозна-куди! Довкола граб і липа. Удалині село й фортеця, а на узліссі неподалік — велика пасіка, колод на сто. Над нею в небі уже низьке рожевувате сонце... Туркоче горлиця. Десь біля пасіки повторює перед нічним концертом свої колінця й трелі соловей... Повітря чисте, свіже, хмільне від квітів, зелені... Рай, просто рай! Чого ще в світі треба? В старого пасічника, напевне, знайдеться, чим вдовольнити голод і де прихилити голову...

Страху, з яким тікав од хутора, вже не було. Була байдужість, утома. Та ще велика нехіть лишати це благословенне місце і... цю дівочу пісню. Боявся сам собі признатися, геть проганяв ту хутірську ману, проте вона не йшла із серця і раз відлунювалася хоча й тривожним, але приємним щемом. Він розумів, що це спокуса, випробування мужності. Не знав лише — від кого. Якщо то деймон затіяв з ним таку підступну прю — хай начувається! Коли ж то Бог...

Хотілось їсти, пити. Піднявши з землі свою торбину й не закидаючи її на плечі, побрів до пасіки.

Його зустрів високий сивий дід. Пропахлий воском, медом та різнотрав'ям, старий здавався чарівником, бджолиним богом. Ледь усміхаючись, одчинив сякі-такі ворітця і вклонився:

— Ласкаво просимо. На хліб, на мед та на джерельну воду!

— Спасибі, батьку. Хліб та вода, то козацька їда! А як знайдеться ще трохи сіна, щоб переспати ніч, то вже нетязі й рай...

— Чом не знайдеться, — всміхнувся пасічник. — Ночуй здоровий!

— Дякую.

Вони пройшли стежиною поміж двома рядами вуликів до куреня, що причаївся біля старої липи.

— Сідай, козаче, — сказав дідусь ласкаво. — Спочинь з дороги. А я зберу, що Бог послав, та повечеряємо, поки лампада світить.

Він подивився на пригасаюче надвечорове сонце, звільнив бджолу, яка заплуталася в його волоссі, й зайшов, пригнувшись, до куреня.

Сковорода поклав під липу торбу, накрив брилем і ліг на спориш.

Втягнув повітря: тут гостро пахло напівсухими травами, корінням, квітами, неначе хтось поруч викосив чарівну луку, де квітувало з усього світу зілля... Заплющив очі й нараз почув матусин слізний голос.

— Бабуню, рибонько, рятуйте хлопця!

— Не голоси, Палажко. І не таких я відволоджувала. А це пристріт, дрібниця. Ось пошепчу, дамо відвару...

— Заснув, сердешний, — почулось поряд пасічникове.

— Ні, батьку, ні, — розплющив очі Сковорода. — Згадалося, як ще малим мене водила ненька на хутори до знахарки.

Підвівся, сів по-козацькому.

— Й допомогло? — озвався пасічник, прославши білу плахту.

— Як бачите.

Старий поклав брунатний свіжий буханець, поставив миску меду.

— Велика сила в зіллі, — сказав небавом. — У кожній травці — зброя супроти рани, виразки або хвороби. Коли б напевне знати, яке від чого зілля, то не хворіли б люди. Ми по здоров'ю ходимо...

— А ви не знахар, діду? — спитав Григорій.

— Ні, — одмахнувся пасічник і, осінивши себе хрестом, узяв хлібину в руки. Нарізав скибок і став припрошу-

вати: — Ось хліб, ось мед — вечеряй. Не осуди за бідність. Чим маємо, тим і приймаємо.

— Вечеря царська.

— Їж на здоров'я . . .

Угамувавши голод, Сковорода дістав сопілку.

— Калинова? — пригладив вуса пасічник. Узяв, оглянув і, повернувши, заговорив, немовби муляли йому цілющі зела й древа: — Здавалося б, ну що таке калина? Звичайний кущ. Ні жердки з нього, ні навіть пужална; хіба що ягоди на пироги . . . А придивися та поспитай в людей бувалих, знаючих, то перед нею, матінкою, знімати шапку треба. Простуда, кашель або гарячка — запарюй цвіт калини. Болить живіт — їж ягоди. А кровотеча, рана — товчи мезги[1]) і прикладай, загоїться . . .

— А пошептати? — спитав Григорій не без лукавства. Він певен був, що здибав діда-знахаря.

— То все пусте! — махнув старий рукою. — Морочать людям голову. Не в шепотінні — в самому зіллі сила.

— Ви лікарюєте? — не угавав Григорій.

— Допомагаю інколи . . . — признався той нарешті. — Даю поради, трави . . . Хорують люди, то треба ж якось їм рятуватися.

Сковороді стало прикро за ту настирливість, з якою він допитувався, чи знахарює пасічник. Аби спокутувати свою провину, заговорив серйозно, стримано, немов колеґа:

— Аякже, треба. Треба . . . Я чув колись, що в Індії, хто скорпіоном ужалений, бере і ним же натирає ще свіжу рану. Допомагає! Там скорпіонів повно, і через те у кожній хаті напоготові стоїть посудина, в якій вони в олії плавають.

— Напевно, в тілі їхньому, окрім отрути, є й проти неї сила, — сказав старий, подумавши. І попросив: — Заграйно щось душевне.

Уже смеркалося. На заході ще догасала червона крайка відблисків, а на всхід сонця світ огортала густа пітьма. День засинав, натомлений. Ані шелесне. Тиша. На чисте поле неба повибігали зорі . . .

Григорій узяв у рот свою калинову, вдихнув повітря, щоб перелити його в журбу мелодії, і занімів: над голо-

---

[1] Однорідна маса з молодої кори.

вою тьохнув сам лісовий маестро. Взяв ноту-другу та як зайшовся, защебетав!..

— Не можу, батьку, — прошепотів Григорій. — З таким співцем змагатися...

Старий кивнув, заплющив очі, слухаючи.

А ліс дзвенів піснями. По хуторах і пасіках, по приструмкових хащах і непролазних тернах, по байраках, долинах ні на хвилину не затихав той спів, та музика, те вечорове весняне диво.

— Земля співає...

— Істинно.

Коли лягали спати у курені, обвішаному всіляким зіллям, цвітом, Григорій знову крізь солов'їний щебет почув дівочий голос. Прислухався — розтанув, щез. Та лиш склепив повіки — розлився в грудях хвилею. Закалатало серце.

— Батьку, а чий то хутір, у березняку? — спитав тихенько пасічника.

— Побіля шляху?

— Так.

— Упала в око дівчина?

— Та ні...

— Балакай! Коли б мені хоч років сорок скинули... А хутірець Майорів.

— Вона панянка?

— Де там. Майор — це прізвисько. Із посполитих чи з козаків... Чотири роки тому купили пасіку та клаптик лісу й поставилися. Вони приїжджі, здалеку...

І, засинаючи, Григорій чув, крім солов'їв, широку, журну пісню про козака, який шукав на Січ дорогу, та про кохану дівчину, що омивала слізьми його сліди.

***

Вона явилася за кілька днів ополудні.

Сковорода сидів у затінку й читав єврейську біблію, яку йому, прощаючись, подарував Миславський. Недавно щедрив дощик, і все довкола мінилось, грало, сяяло. Рахманні, мокрі бджоли, п'ючи росу з нектаром, сушили крильця в променях. Дерева, трави, квіти — усе тяглось до сонця, аж шелестіло. Завзято, весело шугали в небі ластівки. Десь недалеко в лісі навперебій лічили комусь літа зозулі. Весь у пилку та пелюстках, зарошений, вернувся з лісу пасічник і, сидячи в задумі, перебирав свою цілющу здобич.

— Добридень вам ... — долинуло чиєсь несміливе.

Сковорода звів погляд і неподалік на стежці побачив дівчину. Вона була струнка, чорнява, з косою нижче пояса й очима, повними якогось смутку-горя ... Це ж Майорівна!

— Здорова будь і ти, — озвався глухо пасічник. — Що скажеш, дочко?

— Щось із татусем недобре діється, — аж подалася до нього дівчина. — Не їсть, не спить, покійну матір згадує і все чогось жахається ...

— Й давно це з ним?

— Від позавчора.

Старий зітхнув.

— Допоможіть, дідусю!

— Коли б я міг, Оленко, — розвів руками пасічник. — Я гою тіло. Він же душею хворий ... Григорію, а може, ти зарадиш? Це ж по твоїй парафії.

Сковорода здригнувся: отерпши весь, прикипів очима до лісовички й ледве збагнув, чого від нього хочуть.

— Чим я зараджу, батьку ... — озвався хрипко. — Я ж не священик ...

— Ти любомудр, учитель.

Олена мовчки плакала. Не кривлячись, не схлипуючи. Сувора, стримана в своїй печалі, вона дивилася кудись у ліс, за пасіку, і по щоках поволі скочувалися важкі скупі сльозини.

— Я йду, я згоден, — поклав Григорій біблію. Йому пекли ті сльози, немовби падали не на сорочку дівчини, а на його вразливе, ніжне серце.

Гінка, розмашиста, немов тополька, дівчина ступала легко, по-лісовому м'яко. Їй десь було літ двадцять, а може, й більше. Якась достойність, самоповага або природна мудрість робили її обличчя не по-земному гарним, не по літах серйозним, але таким привабливим, що неможливо було відвести погляд.

Аби розвіяти дівочі чари, Григорій вирішив поговорити з нею, переконатися, що це звичайна жінка, і, головне, дізнатись дещо про їхній побит та про минуле батькове, в якому, певно, криється його хвороба.

— Ви вдвох живете з батьком? — спитав спокійно й навмисне трохи байдуже.

— Удвох. А що? — насторожилась дівчина.

— Нічого ... Давно померла ненька?

— Вже п'ятий рік.

— Хворіла довго, мабуть?

— Ні. Налякалась дуже, коли горіла хата...

— І батько теж?

— Напевне. Ми ледве вирвалися...

— З вогню?

— З паланки[2])

— Орда?

— Куди там! Татари нас боялися, — мов рубонула шаблею.

— А хто?

Промовчала. Присівши, вирвала стебельце синіх дзвоників і крадькома зиркнула пильним оком на незнайомця.

Григорій знітився. Збагнув, що дівчина боїться мовити йому всю правду. Картався своєю цікавістю й шукав дороги, яка б найскорше вивела його з цієї прикрості. Не раз упевнювався: якщо довір'я прагнеш, то не таїся сам. Тому й на цей раз вдався до того чудо-засобу.

— А я п'ять років учив студентів у нашім славнім Харкові, — сказав він дружньо й щиро, як говорити можуть лише безхитрі душі. — Прогнали теж...

— І де ж ви нині? — озвалась миттю дівчина.

— Ось тут! — спинився Сковорода.

Вона всміхнулася, зірвала квітку вогника і запитала несміливо:

— А там дівчата вчаться?

Розвів руками.

— Жінок нема в Колеґіюмі.

Поміж дубів, немов дівчата між козаків, замиготіли стрімкі берізки. Під ноги хлюпнула барвиста повінь квітів. Сипнуло сонце променями.

Олена вибігла на лісову галявину.

— Он наша хата й пасіка! — сказала весело. І враз погасла, звела докупи брови.

Не озираючись, пішла вперед.

Григорій, мовби у сні, поплівся слідом. Тривожне й радісне передчуття якихось зрушень та перемін в його примхливій долі то заливало груди й п'янило серце, мозок, то відступало, тануло й лишало тоскну пустку.

Біля воріт Олена його заждала і повела до хати через маленький чистий дворик.

---

2 Округа на Запорожжі.

Майор лежав у ліжку. Худий, смаглявий, з горбатим довгим носом і руками, кинутими на простирадло, він схожий був на степового сокола, що натрудив у леті крила і впав, украй знеможений.

— Татуню, я привела вам лікаря, — сказала Олена лагідно.

Майор і вухом не повів. Не спав, дивився кудись у кут під стелю й постогнував.

— Мир дому вашому! — врочисто мовив Сковорода і підійшов до хворого. — Вставайте, дядьку, та пообідаємо, бо я й не снідав досі!

Той тільки блимнув на нього тьмяним оком і ворухнув бровою.

— Що вам болить?

— Нічого . . . і все . . . — таки озвався.

— Моторошно? — спитав Григорій. Він говорив навмисне голосно, щоб розігнати гнітючу тишу хутора, в якій потонув господар. — білий світ не милий?

Обличчям хворого пройшла легка судома.

— Ви, мабуть, добрий лікар — наче у воду дивитеся. . . — промовив тихо й хрипко.

— Вони, татуню, аж із самого Харкова, — підкинула слівце Олена.

— А я то думаю: ніби й не валківський . . . — повеселішав хворий. — Панів старшин лікуєте?

— Бува й таке. Здебільшого, від марнославства й гонору.

— О, це у дуків наших найтяжча нині хворість, — аж сів Майор у ліжку. — Вже козаків та посполитих за власне бидло мають . . . Олено! — крикнув раптом. — Чого ж ти, доню, моняєшся? Давай хутчій обідати. А то пан лікар зовсім охляне з голоду . . .

Він скинув ковдру й спустив додолу кістляві жовті ноги.

— Як ви прийшли, добродію, мені немов розвиднілося, — заговорив довірливо. Й підняв тремтячу руку: — Все тільки дим, дим, дим . . . А кров з нагайки капає . . .

— У вас велика пасіка? — спитав Григорій, аби звернути його з дороги спогадів.

Майор закліпав часто й нараз осміхнувся:

— Бджола гуде . . . Пергою, воском пахне . . . Олено, чи ти була на пасіці?!

— Сьогодні вранці, — поставила на стіл вареники. — Багатий взяток буде — цвіт буйний-буйний.

Повеселівши, Олена ніби ще покращала: в очах заграли блискітки, порум'яніло личко, а спритні довгі руки так і літали, так і вилися, мов лебедині крила.

Якусь часину чоловіки сиділи мовчки і милувалися цим карооким вихором. А далі знову Майор нахмурив брови, весь потемнів, неначе перед грозою, і простогнав так жалібно, що у Григорія душа зайшлася болем:

— Коли б це Настя хоч одним оком глянула...

— Не побивайтесь, дядьку, — узяв його за руку. — Не треба так жалкувати тяжко за тим, що втрачено і пережито. Радійте краще тому, що маєте. Життю, здоров'ю, сонцю, спочинку, праці, такій дочці...

— Дочка у мене — золото, — сказав Майор. — Що роботяща, а що вже краля...

— Тату, беріть уже обідайте! — зачервонілась дівчина й, поставивши на стіл узвар, побігла геть із хати.

Лише надвечір Сковорода залишив хутір. І все ж господар принудився, не відпускав. Проте Григорій був невблаганний: горе тому метеликові, який кружляє біля вогню. Пообіцяв приходити (і навіть завтра зранку!), вклонився дівчині за частування й пірнув у ліс, як риба в воду.

***

Від того дня Майор радів Григорієві, немов дитина матері. Помалу він очунював і набирався віри в життя, у світ, у людськість. Страхи й примари давноминулого все рідше й рідше йому стискали мозок і холодили серце. Нарешті, зовсім видужавши, одкрив Григорієві свою тяжку пригоду, що не дала йому дожити віку на Запорожжі. Розповідав із журбою, з болем, але розважливо, без тих ознак афекту, які були раніше. Коли згадав дружину, заплакав нишком, утер крадькома скупі козацькі сльози й почав громити панство, що розрослося буйно й на вольнім Дикім полі.

Вони сиділи в затінку під молодою яблунею і гомоніли стиха, як личить добрим людям. Над ними мліла в сонці туга зелена зав'язь, а трохи збоку, на білім тлі оселі, палав нестримним вогнищем розкішний ряд півоній. Десь на грядках за хатою леліла пісня-туга... Вона манила, кликала, сповняла груди щемом. Не уявляв Григорій, як він без неї житиме, і через те сьогодні вранці вирішив

рушати знову в мандри. Прийшов оце прощатися, та все не міг одважитись. Дивився сумно на цей куточок милий та на його господаря, ловив Оленин голос і не знаходив сили порвати пута приязні.

— Ну що ж, Іване Гнатовичу, — нарешті мовив, — мені пора!

— Куди ти? — відчув Майор недобре.

— Загостювався у ваших славних Валках...

— Побійся Бога, Грицьку!

— Спасибі за хліб та сіль, за ласку. Я вже піду.

— Може, ми чимось тебе образили?

— Ні, ви були, мов рідні. Я щиро вдячний долі, що привела мене на ваш поріг, але не варто й зловживати її прихильністю.

Майор заметушився в розпачі, не відаючи, чим зупинити гостя, який з'явився сонцем в його житті й тепер ось хоче щезнути.

— Побудь хоч місяць, хоч кілька днів!

— Не можу.

— Чому, чому? — хапав Майор за руки.

Помовчавши і пересиливши бажання здатися на ласку долі, Григорій мусів підняти трохи забороло.

— Як казав один угорський турок: я повинен або поганяти цього верблюда, або негайно йти звідси геть...

— Який верблюд? О Господи! — не зрозумів господар натяку і загукав: — Олено, доню, а йди сюди хутчіше!

Знав, лихома, кого на поміч кликати. Тепер Григорієві хоч закидай на плечі ноги й давай щодуху драла. Натомість він приріс до столу й крізь хату бачив, як розгинає вона на грядці спину, здуває пасмо з виду і йде на батьків поклик.

— Григорій Савич нас покидає! — сказав Майор, як тільки Олена вийшла з-за хати.

Вона спинилась, ніби об щось спіткнулася. Проте за мить поволі знову рушила, всміхнулась журно й проказала:

— У кожного своя дорога, тату. От тільки жаль — не справдяться мої надії...

— Які надії? — спитав похмуро Сковорода.

— Хотіла вас просити, аби навчили грамоти...

— Тебе?

Кивнула і зашарілася.

— Господи, а я й забув! — сплеснув Майор руками. — Навчіть її, Григорію, не дайте життя прожити в темряві. Ви ж гарно так розказували! Вона хоч дівка, але тямуща та пам'ятка. Як показав їй букви — до вечора вже і читала . . .

Ну, от і все. Прощайте, села, люди, яких хотів побачити, шляхи безжурних мандрів, що вистелялися слухняно й лагідно йому під ноги, думки, які народжуються лише в дорозі. Хіба ж він зможе сказати „ні" людині, що прагне знань!

Майор ще й досі махав руками і щось доводив гаряче, але Григорій його не чув. Тривожно слухав, як у душі ламається на тлінь і прах тверде недавнє рішення втекти світ за очі й перехитрити людську природу. Він нині був великим полем битви, де в лютім герці стрілися дві супротивні сили — душа і розум. Вже котрий день іде ця брань у ньому, а все не видно краю.

— По правді кажучи, — долинув здалеку Майорів голос, — мені на серці легше, коли ти в нас на хуторі або десь поряд.

— Я залишаюся, — сказав Григорій стомлено. — На місяць-два . . .

— Спасибі, добра душе, — прошепотів Майор розчулено. — Вік буду дякувати!

— То я піду полоти, — сказала швидко дічина й побігла геть.

— Узавтра зранку лекції — гукнув услід Григорій.

— Мо', я сходжу до міста й куплю псалтир, паперу та каламар з чорнилом? — спитав Майор улесливо.

— Про мене . . . — кинув байдуже і перший рушив із двору. — Держіться, пане вчителю, — прошепотів уже далеко в лісі. — Це вам не клас спудеїв, а запорозька мавка, Венера — тілом, душею — жінка Спарти.

Олена й справді була на диво здібна. До Маковія вона вже знала більше, ніж лобуряки, яких приймають до класи фари[1]). А ще за тиждень читала вільно й латиною.

Григорій, вражений таким талантом, дав їй латинський вірш (якого склав недавно й не встиг послати Ковалинському) і попросив за ніч та ранок вивчити. Вона взяла, поклала біля книжок на покуті.

— Які ви добрі, Грицю . . . — прошепотіла вдячно.

---

1 Перша кляса колеґіюму.

Всю ніч Григорій марив тим віршем, дівчиною, її очима, голосом. Чарівне, ніжне „Грицю", яке вона йому сказала вперше, лунало в серці музикою. Ні, навіть краще! Перебирав у пам'яті її слова, запитання, рухи, усмішки і відчував, як герць стихає, гасне — душа була з вікторією. Він не журився з того, а навпаки, радів поразці розуму. Щоправда, нині йшлося вже не про ту красуню, якої він боявся, а про Олену-друга, про винятково здібну та мудру дівчину, що і на глузд не гірша, аніж на стан та личко.

Прокинувся, як почало сіріти. Вхід був завішаний старим рядном, і в курені від того ще дужче пахло травами. Дід спав посвистуючи, але коли Григорій зашарудів, взуваючись, озвався лагідно:

— Не спиться, синку?

— Як солов'ю весною.

— Настала, мабуть, твоя весна.

— У сорок з гаком?

— Коли кому судилося...

Накинувши на плечі свиту (Спас уже минув, і ночі були холодні), Григорій вийшов із куреня. Над пасікою і вздовж всього узлісся, по улоговині, стояв туман. Густий та білий, як молоко. Роса згинала трави й на кожен дотик відповідала зливою важких холодних крапель. Старі кошлаті липи пливли у соннім мареві...

Григорій вийшов із пасіки й побрів до лісу стежкою, яку за літо сам протоптав. Гінкі дерева, підтримуючи склепіння крон, немов колони, тяглися стрімко вгору, й тому здавалося, що йдеш безкраїм храмом. Було так тихо й лунко, що кожен звук, — нехай то тріск галузки чи шерхіт чобіт, — напевно, чувся за півверсти. Туман порідшав скоро й звисав легкими пасмами. Небавом згинув геть, і стало видно, як між дерев на сході почав народжуватися новий серпневий день.

І все ж було зарано йти до Майорів. Тому Григорій, вже перед самим хутором, звернув ліворуч. Не поспішався ніби, а серце гупало, неначе дятел об сухостійний стовбур. Із ним щось діялося незрозуміле, дивне: то завмирало, то стукотіло швидко, то заливало тіло якоюсь млістю, щемом. Щодня й щоночі воно тягло Григорія в цей березняк, до хутора, і не давало лишити Валки, пасіку й помандрувати далі. Давно закинув біблію, молився тільки ввечорі та й то, коли був поруч пасічник, і все байдужіше, без болю, згадував своїх та людських кривдників. Тут спокій,

добрі люди і чесний кусень хліба, зароблений не словоблудством, а мозолями й потом. Тут щире серце жінки, яка могла б йому навіки стати найближчим другом. Тут він читав би, мислив та викривав у творах облудний світ. І мав би щастя — справжнє, земне, відчутне, а не примарне, як той туман.

Ось знову вийшов до огорожі хутора! Ой Грицю, Грицю . . . Ні, так не скажеш. Вона промовила так ніжно, так. . . Господи, невже не сон це? Помацав тин рукою, підняв червоне яблуко. Ні, не мана! Прислухався: десь за садком, за пасікою (в оборі, мабуть), неначе кіт, вурчали тугі цівки. Олена доїть. Майор, напевно, уже подався в поле — сьогодні мав орати.

В печі горять сухі дубові дрова і щось кипить, булькоче. На черені досушуються пахнючі груші, сливи . . .

Вернувся в ліс, дістав сопілку і, притулившись спиною до двох сестер-берізок, заграв, занурився у мрійно- журну пісню про ліс, про дівчину, що наймиліша в світі, та про нетязьке серце, яке не знало ласки і марить щастям-долею.

Прийшов у двір, коли вже сонце підбилось вище лісу. Олена вибігла йому назустріч і привіталась перша:

— Добридень, пане вчителю.

Григорій звів на неї очі, й вона притихла, насторожилася. Ох ці дівчата: все по очах читають, мов по розкритій книзі!

— Ну, як лекція? — насумрився.

— Ще вчора вивчила.

— Того не може бути . . .

— Їй-богу, правда. Хочете, я розкажу?

Вона так смішно звела докупи брівки і, дивлячись кудись у ліс, мимо учителя, заговорила його „латинським" голосом:

Si sit vita beata intus, cur, inquis ad illam
Grex hominum harus tamque pusillus adit. . .

— Чудово! — спинив її Григорій. — Тепер ти справжня латинниця.

Зітхнувши радісно, вона спитала:

— Про що говориться у цьому вірші?

— Про щастя.

— Це так цікаво! Перекладіть . . .

— „Ти питаєш: якщо щастя життя в кожному з нас, то чому досягає його так мало людей? — почав піднесено

Сковорода. — О, це тому, що їм важко керувати своєю душею, і тому, що вони не навчилися приборкувати свої пориви. По звивистих шляхах, по горбах і через глибокі рови мчить недосвідчений вершник, якщо він погано править конем. По морі і по суші, крізь меч і вогонь мчить той, хто нерозумну душу не скеровує розумом."

Олена довго думала.

— А в нас у Кам'янському один козак столітній казав, що щастя там, де воля, — промовила вона нарешті. — Хіба порив до волі потрібно теж приборкувати?

Григорій спершу розгубився.

— Старий, нівроку, мудрий... — протяг неквапно, вдумуючись. — У вірші мовиться про нездійсненні прагнення. Порив до них приносить людям лише самі страждання. Задовольняйся тим, що маєш, і будеш вік щасливий.

— А як же воля, Грицю? Вона примарна завжди...

— О, ти — філософ! — сказав Григорій весело, хоча в душі нараз відчув тривогу за свій взірець щасливого.

— Що це таке „філософ"?

— Людина, що вміє мудро мислити і там шукати істину, де не шукають інші... Без волі я не жив би, — додав рішуче, твердо.

— Я теж! — сказала палко дівчина.

В душі Григорія знялася хвиля щастя, хлюпнула в груди, в голову. Він через силу стримався, щоб не обняти цю степову богиню, не пригорнути її до серця. Краса та розум...

— Чи є що в домі снідати? — почулось нагло з вулиці, й у двір зайшов господар. — А може, дівка прогомоніла з парубком...

— Є, тату, є! — метнулася Олена в хату.

— Здоровий був, Григорію, — подав Майор важку велику руку. — Ну, як наука?

— Добре. Ні, навіть вельми добре.

— Ще б пак — такий учитель!

— Виною всьому учениця.

Майор знизав плечима і засміявся.

— Іване Гнатовичу, — гукнув Григорій, — та ви не знаєте, яка Олена здібна! Це просто чудо! Я світ пройшов, а не стрічав, не бачив такої мудрої та обдарованої не тільки жінки, а й взагалі людини!

— Й такої гарної? — спитав Майор. І мовив журно: — Я геть так само думав, коли зустрів свою Настусю...

— І гарна, дуже гарна! — признався щиро Сковорода.

Майор оглянувся на хатні двері, узяв під руку вчителя й одвів убік, до тину.

— Якщо казати правду, то я вже чув усе це... — прошепотів по-змовницькому.

— Від кого?

— Та від Олени...

— Вона про себе таке казала?

— Та ні... Про тебе.

Сковорода заплющив очі. Аж дух забило з радості! Він не любив, коли його хвалили, та цього разу слова Майорові були для нього немов орлині крила. І не гадав, що стільки щастя криється у похвалі, яку донині вважав за штуку, що може вразити лише дитину й душеубогих заздрісників. А може, він здитинився! Недарма кажуть, що кохання робить розумних дурнями, сердитих — смирними, а тихих — буйними...

— А що я хочу тобі сказати, Грицьку, — несміливо заговорив Майор. — Мо', кидай мандри та суєту суєт, бери Олену, хутір і живи, як люди... І я при вас. Та при онуках...

Хоча й схвильовано, але поважно, вдумливо він малював прийдешнє таким, яким воно йому ввижалося. Було то справжнє щастя, земне і вічне.

Григорій мовчки вислухав, узяв, нагнувшись, його брунатну, на житній хліб схожу руку й поцілував.

—Олено, донечко! — гукнув Майор.

***

Весілля грали в жовтні. Хоча Майори й Сковорода не мали тут, у Валках, нікого з роду-племені, знайшлися добрі люди, що помогли упорядити все як личить. Були й заручини, і коровай, і дівич-вечір.

По молоду Григорій виїхав із двору пасічника. Стара Знахариха (так називали її по-вуличному), яка була Сковороді за матір, обсипала його зерном та грішми, благословила і провела аж до воріт, де молодого чекав весільний поїзд. Довкола воза, високо вимощеного й покритого барвистим килимом, стояли дружки, бояри й інші чини весільні. Усі на конях, та ще й при шаблях; хто у козацькім строї, а хто в гусарськім. Від середини літа на Слобожан-

щині вже не було козацтва, були гусари її величності імператриці.

Григорія, немов полковника, взяли під руки і посадили на женихове місце. Візниця здибив коней, візок рвонувся, й весільний поїзд рушив. Бояри, що пропустили вже по чарчині-другій, гукнули пісню.

Сковорода сидів, немовби скований. Чи то новий, незвичний одяг, чи переміна стану й роль молодого, але щось муляло на серці в нього і не давало радості розправити крила.

Вже більше місяця Григорій жив, як у тумані; його крутило в передвесільнім вирі, перемивало, терло, аби зробився з мислителя і козака-нетяги статечний муж і гречкосій...

— Щось молодий наш журиться!

— Бо не женився довго!

— А мо', боїться!

— Така вже, хлопці, як допадеться!..

Сміх, жарти, регіт. І знову пісня. Ліс гоготить, рве на шматки мелодію, й від того хлопцям ще веселіше, ще більше хочеться співати, сипати дотепами й дошкулити гострим словом немолодого вже молодого, що достеменно котромусь із них переступив дорогу...

Щиглик оженився,
Щиглик утратився:
Оженився, утратився,
А жінки не має!..

Дорога — в багряно-жовтому полум'ї. Дуби, берези, клени стоять у пишних шатах і сиплють із тихим дзвоном під ноги коням золото... Цей шлях привів Григорія на зустріч з долею, тут він почув уперше її закличний голос і зупинився, вражений у саме серце, як мореходці-елліни чарівним співом страшних сирен...

Біля воріт гостей стрічали дружки. Хвацько зіскочивши з струнких козацьких коней і підкрутивши вуса, бояри кинулися до молодого, зсадили з воза, взяли під руки і повели до хати.

Ніколи ще ці двадцять-тридцять кроків, що відділяли поріг од тину, не видавалися Сковороді такими довгими й такими трудними. Він ніби йшов на гору, де ще не був і де на нього чекало безліч важких новин і несподіванок. Як просто жити цим козакам, його боярам, жінкам, дівча-

там, яких набилося мало не повен двір! Вони гуртом, громадою, немов ріка з потоками. Він же — один. Та ще й закутий в кайдани розуму, що прагне все пізнати, знайти Велику Правду й дійти до суті, до потайної істини не тільки світу, космосу, а й самого себе. О, як нелегко жити тому, хто знає ціну мудрості і хто свідомий своєї зверхності та переваги над усіма, з ким здибується! Така людина — мученик...

Олена була сьогодні немов струнка рожева мальва. Не метушилася, не поривалась плакати. Спокійна, тиха, замислена, вона виконувала поважно й старанно свою нелегку ролю у дійстві-звичаї.

Бояри взули її в червоні чобітки й посадовили на пікну діжку, яку поставили посеред хати. Дівчата-дружки спитали хором:

— Пане старосто, і ви, отець та мати, дозвольте своєму дитяті косу розплітати!

Олена зблідла.

Украй схвильований Сковорода дивився на дівчину, яка сьогодні стане його дружиною, його супутницею у горі й радості, його найближчим і найвірнішим другом. Не мав і краплі сумніву: вона зігріє його остуджене вітрами мандрів серце, научить жити в затишку, народить діток... Господи, за рік чи два він буде батьком! А потім... Потім він повезе своїх синів у Київ, до Академії! От Самуїл здивується...

І тут йому війнуло в душу стужею:

— А як же ти, Григорію?! Чи ти готовий узяти стан хлібороба, дружини, батька?

— Так, готовий.

— А вік любити свою жону і діток?

— Любитиму.

— А будеш сам орати, сіяти, збирати хліб?

— Напевно...

— І не підеш із хутора, не схочеш більше відчути вітру волі, покуштувати води з нових криниць?

—Не знаю...

— Закинеш книги, забудеш мудрих римлян та величавих еллінів і не сягатимеш думками далі ниви?

— Ні.

— Зачерствієш серцем і байдужісінько очима блиматимеш на те, як ближні мучаться в ярмі неволі?

— Цього не буде!

— Підеш на прю з панами й горою станеш за свій народ, за правду?

— Так. Я ж філософ і воїн істини.

— І принесеш у жертву істині свій статок, спокій і навіть власну волю?

— Не пощаджу!

— І їхнє щастя?

— Чиє?

— Дружини, діток...

Сковорода облився холодним потом. Мов крізь туман дивився на молоду, на дружок, які її вбирали й співали дзвінко й сумно.

Чом соловейки не щебетали,
Як сади процвітали,
Чом не плакала Олена,
Як косу розплітали...

Коли вбирання було закінчено, бояри швидко забрали діжку, а натомість поставили ослін, накритий вивернутим кожухом. Майор зняв образ і, держачи його в руках, сів на ослоні.

— Благословлятися, благословлятися... — зашепотів хтось різко й підштовхнув Григорія до молодої, що вже стояла навпроти батька.

Майор підвівся, благословив і, передавши образ котрійсь із дружок, поцілував спочатку доньку, а потім зятя.

— Іване Гнатовичу... Іване Гнатовичу... — почав був Григорій. Але його вже підхопило й понесло геть із хати.

Небавом він сидів на возі й спостерігав, як свахи з дружками на інший віз садовлять його Олену. Все йшло як личить, без зволікань, без відступів, немов ріка. Ось посідали, рушили.

І затужили свахи:

Ой у неділеньку рано
Та й синеє море грало.
Там Олена та й воду брала,
А набравши, та й потапала...

Сковорода схопився за це трагічне слово й почав його відмінювати: потопаю, потопаєш, потопає, потопаємо . . . О, скільки нині втоплено в житейськім морі! Розтанули, як лугові тумани . . . Кричали, мріяли, шукали корінь

істини і присягалися довіку бути лицарями святої правди, а потім склали руки й пішли на дно, мов камені, Піґмеї!..

— А ти?

— Я не піґмей!

— І тонеш...

— Ні. Лише міняю стан. І прагну трошки затишку, людського щастя...

— Це виправдання всіх потопаючих.

— Бредня!

— Ні, правда!..

Рятуй, рятуй, та мій братику,
Не дай мені та й загинути,
Не дай мені та й загинути —
В синє море та й заплинути!..

Сковорода рвонувся з воза, але його притримали міцні боярські руки. Він причаївся, немов орел у клітці, напружив розум, прагнучи знайти вихід. Збагнув, що справді тоне, іде на дно, де сотні, тисячі колишніх мужніх воїнів, борців, мислителів. Одні стомилися, тих заманило примарне марево щастя, а треті просто зрадили свої пориви молодості. Найнебезпечніші і найстрашніші — втопленики! Їх вічно палить сумління, й найкраща втіха для їхніх душ — чиясь біда, чиясь поразка. Григорій чув їхній регіт, відчував їхні руки, які хапали його за ноги й тягли до себе в німу безодню.

Весільний поїзд в'їздив у Валки. Біля тинів стояли юрби, малеча бігла слідом. Сміх, тупіт співи.

Аж біля церкви усе притихло. Хоч служба ще й не скінчилася, на паперті було багато люду. Окрім його й Олени — дві юні пари прибитих щастям молодих, бояри, дружки, свахи. Кобзар неголосно тягнув якусь жебрацьку пісню. Поміж дорослими, як між деревами, ганяли діти.

Сковорода зіскочив з воза і в супроводі своїх бояр пішов рішуче до молодої. Вона зустріла його тривожним поглядом й, зігрівши усмішкою, торкнулася його руки своєю.

Боже, як не хотілося йому лишати милої! Він був свідомий того, що цим завдасть образи й горя дівчині на кілька років, а може, й на все життя, що вже ніколи вони не стрінуться, не поговорять...

Почувся гомін, човгання: кінчилася відправа в церкві, й валчани хмарою покрили паперть. Чини весільні закло-

поталися біля своїх князів із княгинями. От-от мав вийти батюшка й завести їх до храму.

— Прости мене, Олено... — сказав Григорій хрипко.

— За що?

— Прости... Я дуже-дуже тебе люблю...

Вся зашарівшись, вона стиснула вдячно його холодну руку.

Він відповів на потиск, легенько вивільнився і, скориставшись шарварком, який зчинився, коли із церкви вийшов високий сивий батюшка, пірнув у натовп.

Добрі новини приходять раковим ходом, злі мають бистрість блискавиці.

Діти хогуть бути дорослі на те, щоб коли виростуть, бажати бути дітьми.

Якби можна було мати скарб здоров'я так, як скарб золота, тоді всі були б злодіями.

Як ніхто не пускає сльозини без плагу, так багато є тих, що плагуть без сліз ..

Кулею можна вбити людину, пером можна вбити її душу.

Рану можна завжди вилікувати, але ги можна вилікувати обиду — це інша справа.

Лекше з розумним плакати, як з дурнем сміятися.

Християнин мусить мати впевненість і довір'я до себе. Він на такому кораблі, який перетриває всі бурі. —

Франсуа Моріяк.

* * *

Европа відновиться в такій мірі, в якій вона піднесе і розбудує свою християнскість. — Франсуа Моріяк.

Держава — це дія і засіб, яким мають запевнити добробут усім громадянам. — Герри Трумен.

* * *

Міжнародні взаємини людей повинні підлягати тим самим моральним законам, яким підгинені взаємини між поодинокими людьми. — Герри Трумен.

* * *

Кожний з нас має людей, яких не терпить. Але подумай, що в момент, коли ти показуєш пальцем на когось, три інші пальці твоєї ж руки показують на тебе самого. — Джан Брокмаєр.

Володимир Винниченко

СЛОВО ЗА ТОБОЮ, СТАЛІНЕ!

(Уривки з недрукованого роману)

Степан Петрович Іваненко, аґент МҐБ в Москві, одержує доручення від свого шефа Бєлуґіна одвідати свого рідного брата Марка, який знаходиться в концентраційному таборі як ворог народу. Хоч і неприємна це для нього справа, бо рятуючи себе від страшних тортур під час арештування, він обвинуватив рідного брата, він все ж таки виконує доручення і з'являється в концтаборі.

Розділ 2

...Начтабору провів проходом посередині палати Степана Петровича до двох зайнятих ліжок і пошепки сказав:

— Це — тяжко хворий. Не можна було його тривожити, лишили тут. Він нічого не чує, можете вільно говорити.

Тяжко хворий був накритий з головою сірою, подертою ковдрою і здавався трупом.

— А це... наш хворий... — ще тихіше прошепотів начтабору, показуючи густими бровами на друге ліжко.

Степан Петрович глянув і розгублено зупинився: вийшла, очевидно, помилка: на ліжку з-під сірого лахміття випиналась якась чужа сива кучма волосся над жовто-пергаментним обличчям, в якому не було нічого подібного до обличчя Марка. Очі були опукло заплющені, — чи не чув хворий кроків одвідувачів, чи вже нічого взагалі не міг чути?

— Але ж це... не мій брат! — з тим самим розгубленням прошепотів Степан Петрович до начтабору. Але той заспокійливо закидав головою.

— Ні, ні, це він, не сумнівайтесь. Іваненко Марко. Як же!

У цей мент сива голова рухнулась і з-під опуклих повік глянули темні очі. І Степан одразу пізнав Марка. Він ступнув до його ліжка, що було біля самої стінки, і, ввійшовши в прохід, який був між двома ліжками, став біля самих грудей брата. Хворий напружено вів двома чорними плямками очей за його рухом і, коли Степан зупинився, тримаючи шапку в лівій руці, а праву тримаючи напоготові, щоб простягти її хворому, Марко прошепотів трудним голосом:

— Приїхав?

— Ти хотів мене бачити...

Марко на мить заплющив очі, неначе стомився від одного свого слова, і знову розгорнув повіки.

— Так, хотів... Мені трудно говорити... Я написав усе... в листі... Ось. — І він зразу ж витяг з-під лахміття руку й простяг її до Степана. В покарлючених, жовто-сірих пальцях, немов у залізних гаках, обтягнених пергаментом, була затиснена товстенька рурка паперу, перев'язана мотузочком. Степан Петрович поспішно взяв її, поклав собі в кишеню хутра й наставив очі на пергаментну, чужу, страшну машкару, яка, знову переломившись од руху, лежала з заплющеними очима і жовтими гаками пальців на ковдрі. Яке моторошне чоло, як у тисячолітніх мумій, чоло того самого Марка, який...

І вмить погляд Степана Петровича зупинився на чомусь сіренькому, що повільно рухалось на пергаменті чола: то була велика воша. Горлом Степана Петровича пройшла судорога огиди, і він, швидко відвівши погляд убік, злегка кашлянув. Марко розплющив очі й знову прошипів:

— Я не можу... багато говорити... Хочу дещо сказати... Щоб ніхто не чув...

Степан Петрович озирнувся, але побіля не було нікого, — начтабору скромно відійшов на другий кінець палати, а тяжко хворий сусіда так само мертво не рухався.

— Ти можеш говорити, Марку, ніхто не чує.

Марко повільно, трудно покрутив головою.

— Тут і стіни чують.

(А воша огидна повзла вже до перенісся).

— ...Нахились, я скажу... на вухо...

Степан зігнув постать і прихилив голову до лиця Марка.

— Ближче, нижче...

Степан ще нижче прихилив голову, аж майже до самих уст брата. І вмить уся постать хворого скинулась, карлючкуваті пальці обох рук зметнулись угору, обхопили голову Степана Петровича, а зуби Марка вп'ялися в нахилене лице брата. І в той же момент у палаті вибух лютий крик двох голосів, один крик гострого болю, а другий — дикої люті. Всі живі постатті рвонулись на цей крик, а тяжко хворий сусіда, змахнувши з себе ковдру, схопився на ноги і кинувся до братів. У руці в нього був револьвер, а

на ногах штани й чоботи солдата охорони. Він ухопив за волосся голову Марка й хотів її одірвати, але голова вгризлася зубами в щоку Степана і як звір, що запопав здобич, хижо моталась з боку на бік. Друга голова шарпалась угору, і руки Степана рвали руки Марка.

— Бий його, бий!! — кричав начтабору, що підбіг до них. — Револьвером по голові! Револьвером! Держальном!

„Тяжко-хворий" перехопив наган за дуло і держальном сильно вдарив по всій голові. Вона вмить змовкла, підскочила вгору й зараз же впала на ліжко. Вся борода її була червона в крові, очі були розгорнені чи то люттю, чи болем, але не рухались і нічого не бачили. Степан Петрович теж перестав кричати, і його лице теж було залите кров'ю, що стікала з ран од зубів Марка.

Начтабору озирнувся назад і грізно заревів:

— Перев'язочного матеріялу! Швидко... так вашу мать!!

Він був такий переляканий, що аж руки йому трусилися.

— А того сукиного сина бий, бий ще!

„Тяжко-хворий" наганом у руці витягся струнко і винувато, тихо сказав:

— Та він уже... готовий, не підведеться.

— А? чи то здивовано, чи знову, злякано сказав начтабору і хотів щось додати, але в цей мент уже підбігав лікпом з бинтами. Степан Петрович, одвернувшись від трупа брата, похитуючись, пішов назустріч лікпомові. Промивка ран показала, що вони були в два поверхи, від двох рядів зубів і не суцільні, з проділами.

— Щастя, що зубів уже не мав... — співчутливо пробурмотів ліпком у брудно-білому халаті, стоячи над задертим догори обличчям Степана Петровича, що сидів на сусідному порожньому ліжку.

Коли перев'язку було зроблено і голову високого гостя замотано бинтом, він трудно підвівся й пішов із палати. Начтабору й лікпом обережно вели його під руки й на обличчях їхніх був виразний страх: що тепер буде їм, кого з них буде передягнено в арештантський бушлат і засаджено за ґрати, а кого, може, просто розстріляно?

На двір табору вже спали присмерки й вікна бараків тьмяно зажовтіли як ряд гнилих зубіх на обличчі мулата.

Падав ріденький сивий сніг, сивий, як голова Марка, того самого Марка, у якого колись...

Степан Петрович перед ґанком контори зупинився й тихо сказав начтабору:

— Я сьогодні вертатись не можу. Скажіть шоферові, що ми тут будемо ночувати. Ви нас примостите?

— Та розуміється, ви не можете сьогодні їхати. А завтра, як усе буде благополучно, ви собі поїдете.

Авто стояло збоку, але шофера не видно було. Начтабору крикнув комусь убік, щоб знайшли шофера, а сам з лікпомом повів товариша з Москви до свого кабінету. Там з нього ніжно стягли хутро, яке поштиво повісили біля дверей, а його поклали на широку канапу, підклавши під голову подушку. Степан Петрович витяг ноги й заплющив очі. На щоці ріжучим болем кричали рани, а в ухах, в усій істоті лютим вереском кричав голос Марка. Але тремтіння, яке стояло весь час подорожі й було аж до цього вереску, дивним чином зникло...

Розділ 3

Щоб товариш із Москви після такого струсу міг заснути тієї ночі, начтабору вмовив його взяти невеличку дозу вероналю. Справді, біль у щоці через пів години почав стихати, і Степан Петрович спустився на дно темного, глибокого колодязя сну.

Виринув він із нього тільки на ранок. Голова й усе тіло були такі важкі, наче справді тримали на собі величезну вагу криниці. А разом з тим виринув і біль на лиці, хоча, правда, трохи заглушений. І в той же момент, як Степан Петрович виринув на поверхню свідомости, все вчорашнє зразу ожило. І то до такої міри, що він схопився з канапи і, не вдягаючись, босоніж побіг до хутра й засунув руку в ту кишеню, в яку він поклав листа Марка. Але листа в ній не було! Це була та, та сама кишеня, він твердо пам'ятав, що поклав правою рукою в ліву внутрішню кишеню хутра.

Степан Петрович гарячково кинувся шукати по інших, по зверхніх кишенях. Але не було й там. Тоді він іще з більшою хапливістю знайшов внутрішню кишеню з правого боку і хоча знав, що в тій листа не буде, засунув у неї руку. На дні її намацався згорток паперу. Іваненко швидко витяг його. Це був лист Марка. Але складений був

згорток не так, не такою тугою, збитою, круглою рурою, якою він учора поклав до кишені, а плескуватим пакетом. Отже не в тій кишені, не так складений, не так перев'язаний. Хтось його чіпав, значить?!

Степан Петрович сів на канапу і блідо, стомлено посміхнувся: ну, розуміється, чіпав, як же інакше могло бути? Щоб начальник каторги міг випустити з своєї установи листа писаного одним із злочинців і переданого людині з волі, хоч би й членові державної охорони, не перевіривши його змісту, не зробивши копії з нього? Розуміється, начтабору повинен був це зробити, це був його обов'язок, як було обов'язком Іваненка по приїзді зараз же передати листа своєму начальству.

Але читати сам листа він не міг, — і голова була тупа та важка: і біль нив у щоці: і, головне, чогось не хотілось читати його тут. Не тут, тільки не тут!

Він помалу вдягся і глянув у сіре вікно: за ним повільно, але діловито, розмірено летіла з неба на землю армія пухнастих сніжинок.

Температура в товариша з Москви була ледь-ледь вища за нормальну, перев'язка ранок пройшла добре, і товариш начтабору та лікпом згодились пустити його виїхати зараз же по сніданку. Про вчорашню сцену в лікарні ніхто мови не здіймав. Тільки, збираючись уже йти до авта, добре насадивши шапку на забинтовану половину голови й тримаючи валізочку в руці, Степан Петрович раптом хмуро звернувся до начтабору:

— Ну, як же хворий: очуняв?

Начтабору злякано перезирнувся з лікпомом і тихо відповів:

— Хворий, товаришу, помер.

І зараз же поспішив додати:

— Він од хвилюваня помер. Занадто хвилювався. І дуже хворий був. А що він собі таке дозволив з вами, так він уже був не при своїм розумі, він уже й до вас був, так би мовити, психічно-хворий. Вини тут, я думаю, товаришу, нічиєї немає.

Степан Петрович нічого не сказав, якийсь час постояв, дивлячись у підлогу, потім тихо пішов із хати. Начтабору й лікпом, тривожно перезирнувшись, пішли за ним.

***

До самої Москви Степан Петрович листа з кишені не виймав. На занепокоєні запитання шофера, що побачив у нього перев'язану голову, він, слабо посміхаючись своїми широкими, такими звичайно соковитими, а тепер пошерхлими, устами, відповів, що, повсковзнувшись, упав лицем на камінь і розбив собі вилицю. В літаку він або тупо дивився перед себе, або дрімав, але листа все не виймав.

Прибув він додому увечорі, коли вся родина збиралась розходитись, — хто до кіна, хто на партійне зібрання, хто на роботу: Поява голови її в такому стані всіх перелякала, але Степан Петрович, зробивши ще перед порогом свого помешкання напруження волі, натяг на себе веселий, трошки гумористичний вигляд і поспішив заспокоїти їх:

— Не падайте непритомними, це ще не від атомної бомби.

— А що ж це, а що ж це, ради Бога?!

— Посковзнувся на снігу, упав на камінь лицем і трошки цюкнув патрет. Їжею мене не лікуйте, я прекрасно полікувався в дорозі. От тільки трішки втомився, а тому зараз же ляжу спати. А ви спокійно йдіть, куди зібрались.

І, скинувши на руки Дуняші хутро, бадьоро й весело попрямував до себе в спальню. За ним побігла Маруся й перед дверима спальні обняла батька за плечі, зазирнула йому в лице й тихо строго сказала:

— Гей, тату, а ти ж трішечки... неправдоньку сказав. Я ж бачу, ти ж од мене не сховаєш.

І тими самими, що в батька, очима, і така сама як батько висока, струнка, і з таким же золотавим, як спіла пшениця, волоссям, навіть з тими самими широкими й соковитими устами, — вона пильно-пильно вдивлялась у одне, незабинтоване око батька, в уста його, в руки і крутила головою: ні, ні, вони щось ховали! Але Степан Петрович м'яко зняв з плеча руку дочки й хотів щось сказати та в цей момент з своєю течкою підійшла Катерина Семенівна й звернулась до Марусі:

— Дай спокій батькові, Марусю. Іди собі, он Леонід на тебе нетерпляче чекає.

Марусина раптом обняла батька й гаряче поцілувала його у вільну щоку.

— Добре. Я завтра довідаюсь! — загрозливо труснула вона пшеничним „перманентом" і побігла до передпо-

кою. А Степан Петрович та Катерина Семенівна зайшли в спальню. Катерина зараз же взяла за плечі чоловіка й посадила його в один фотель, а сама, погасивши світло на стелі, засвітила лямпу біля ліжка, підсунула до Степана другий фотель і сіла доруч.

— Ну? — Тихо, пошепки сказала вона.

Степан Петрович відповів не зразу. Потім, дивлячись у підлогу, почав розповідати рівним, однотонним голосом. Коли він дійшов до сцени з братом, він, не підносячи голови, попередливо взяв за руку жінку, щоб спинити її хвилювання й можливі скрики. І справді, Катря аж шарпнулась уся й була б, справді, скрикнула, коли б Степан не стиснув її руку. Так само „непорозуміння" з шуканням листа зробило свою дію на дружину, але Степан Петрович і його спинив потиском руки.

— А що ж нарешті в тому листі! Що за секрет, що?!

— Не знаю, я досі не читав листа. Не хвилюйся. Будемо вдвох читати.

І Степан помалу витяг із кишені згорток, помалу розмотав мотузок, помалу розгорнув сторінки. Катерина підсунула ближче на край столика лямпу, щоб видніше було читати, і Степан Петрович, тримаючи ближче до правого ока видющого, силкуючись почав розбирати покарлючені рядки й літери:

„Брате, Степане", пишу до тебе з того місця, куди ти з братами (закреслено „заслав") продав мене. Будь ти проклятий разом з ними! Продаючи мене, ти виправдувався тим, що цим юдством ти краще прислужувався нашій українській визвольній справі й помагав будувати соціялізм. Так, так, ти прислужився Україні й збудував соціялізм! Та який прекрасний, які чудесні дачі, віллі, автомобілі, яхти у Сталіна та його яничарів-міністрів. А які коханки! А які горілочки, вина, кав'яри! У царя такого соціялізму не було. Та ти його сам маєш і бачиш. Але чи ти бачиш, який соціялізм є там, унизу, під Сталіном і його яничарами? Та ти придивись, придивись, придивись. Та не очима сексота, аґента і охоронця тих, що мають соціялізм у віллях, придивись тими очима, якими ти колись дивився, очима українця і сина експлуатованих трудівників, батьків наших.

„Продаючи мене за сталінський „соціялізм", ти казав, що ви тайно помагатимете нам. Правда, ви помагали. Але

яка та поміч була? Дворушницька: панів своїх ви дурили на сантиметри, а нас душили на кілометри. Дворушники ви, дворушники, дворушники! Спіймають вас пани, і будете ви тут з нами, або ще далі, там, звідки навіть ваш Сталін не вернеться..."

Катерина злегка торкнулась пальцем до руки чоловіка, підвелась і навшпиньках швидко пішла до дверей. Рвучко відчинивши їх, вона визирнула в коридор. У ньому нікого не було. Вернувшись, вона сіла на своє місце й тихо сказала:

— Вибач, що перебила. Читай далі.

Степан Петрович, що в понурій задумі був спустив руку з аркушиком на коліна, знову підніс його до ока. Але Катерина, не можучи себе стримати, зо страхом прошепотіла:

— Але це ж брехня! Хіба ти йому обіцяв помагати? Коли? Де? Обіцяв?

Степан Петрович крутнув головою.

— Розуміється, не обіцяв.

— А чого ж він пише це? Чого? Як він сміє це писати?!

— Чого, побачимо з листа. Треба прочитати до кінця.

І знову, піднісши аркушик до правого ока, він продовжував:

— ...„Та чорт вас бери, так вам і треба. Але діти ваші чим винні? За що діти й онуки ваші будуть катовані? Щоб їх урятувати, я оце пишу до тебе. Схаменіться: наближається час розплати. Вона буде така люта, якої навіть кремлівська банда з усією її досконалою, науковою, кривавою жорстокістю уявити не може. Поки не пізно тікайте з табору засуджених історією і людством злочинців. Армія катованих вами народів готується до бою з вами. „І це буде останній, вирішальний бій..."

„Вона має своїх вартових і свій пароль. Без паролю не підберешся, ні! А він такий: треба сказати два рази „ніч". Коли скажеш це слово солдатові народної армії, він повинен два рази відповісти тобі „ранок".

Ага, ти спішиш уже радіти: от скільки тепер „ворогів соціялізму" зможеш спіймати і продати. Не спіши: кожний солдат народної армії має при собі, в душі своїй, надзвичайний, вироблений десятками років рабства совєтського радар. Це такий чулий апарат, що відмічає найменшу

фальш, найхитріше сховане лицемірство. І коли пароль говорить шпигун, юда, провокатор, то радар негайно попереджає, і солдат на провокацію не піддається, не жди. Тільки щирому ворогові твоїх панів він відповість „ранок"...

Тут кільки рядків було закреслено, далі слова були написані нерозбірно, поганим чорнилом. Степан читав літеру по літері, пропускаючи те, що не міг розшифрувати.

...„Ми знаємо все, ми реєструємо все, що діється по Союзу краще за всякі міністерства. А на доказ скажу тобі, що я тут, на каторзі, за кілька тисяч кілометрів од вас, під доглядом ваших собак і чекістів, знаю, наприклад, про вас, моїх любих юдів-братів все що хочу. Не віриш? А от на. Ти, Степан Іваненко, формально рахуєшся при міністерстві фінансів і виконуєш ролю ніби фінансового інспектора, роз'їздиш по Союзу немов би для фінконтролю. А в дійсності ти — аґент МҐБ, сексот „особого назначения", і ти роз'їздиш не для контролю фінансів, а для провокації й виловлювання противників сталінізму. За це ти маєш урядове розкішне помешкання, прекрасну дачу, автомобіль і гроші. Не так, скажеш?

„Брат Сергій працює немов би за інженера хеміка при державному хемічному інституті, але головний його обов'язок шпигувати серед учених і видавати їх МҐБ. За те він має невеличкий осібняк, великі гроші, прекрасне годування. Не правда?

„Брат Євген служить за священика при якійсь маленькій церкві в Москві, але має обов'язок у проповідях і Службах Божих славословити „Богом посланого Вождя" Сталіна та його яничарів. За це він, піп, „соціяльно шкідливий елемент", має не віллю чи особняк (бо все ж таки піп!), а окрему велику кімнату, де живе тільки з своєю хворою жінкою, яку дурно лікує держава. Не так?

„На умові стати аґентами Сталіна вам після процесу наді мною й моїми товаришами було дозволено за зраду жити в Москві й „працювати" сексотами кожному в своїй галузі. Не правду я кажу? А коли правду, то звідки я її знаю?"...

Катерина Семенівна знову не витримала й уся червона від хвилювання обурено зашепотіла:

— Все — неправда! У Сергія „особняк"! Колишня сторожка двірника! От як він знає.

Але Степан Петрович читав далі:

...„Ми знаємо все, від нас ніякі охоронці, сексоти ні чекісти нічого не сховають. Ми — не таргани, ні! Вам, слугам Сталіна, відомо, як цей деспот відповів своїм ближчим яничарам, коли вони в паніці донесли йому про бунти грабованих, колективізованих селян: „Що, перелякались тарганів? Чоботом їх!" Ви здорово тоді подушили їх, мільйонів сім-вісім „ліквідували". Пам'ятаєте? Але нас сталінський чобіт не роздушив і не роздушить. Бо ми — не таргани. І нас не кілька мільйонів, а кілька десятків мільйонів. І ми є не тільки по селах, а скрізь по всьому Союзу, по всіх його установах, фабриках, заводах, колгоспах, канцеляріях, міністерствах, навіть у самому політбюрі ВКП ми є. Бо ми і не таргани, а терміти. Так, так, — ми — терміти! Пам'ятаєш, як ми колись разом читали про цих страшних, таємних комах? Пам'ятаєш, як дивувались, що вони величезні будівлі вигризають, немов кавуни всередині й лишають до часу незачепленою тільки оболонку? Будівля стоїть немов би цілком міцна непохитна. Але від найменшого штовхана падає й розсипається на порох.

„Отак працюємо ми, терміти. Ми гриземо весь ваш Союз, всі підстави вашого панування, економічні, політичні, наукові, моральні. Ми — скрізь. Навіть ваші жандармерії всякого „призначення", ваші МВД, ваші танкові бриґади, ваші атомові центри, всі ваші найстрашніші засоби поневолювання, терору, катування, все ми гриземо. З вигляду ваша будівля — ціла, страшна, грізна. Але коли ми все гриземо зсередини і коли настане слушний час і щось штовхне совєтську фортецю, ви відчуєте, з яким гуртком на всю плянету завалиться вона, роздушивши вас і дітей ваших під собою..."

— Не діждеш, проклятий!! — просичала Катерина Семенівна і люто вдарила кулаком об кулак. Степан зачепився за якесь слово, якого не міг розібрати і, пропустивши його, продовжував:

...„Чудодійна наша сила: вона росте в тій самій пропорції, в якій ви виявляєте над нами свою. Ваша — страх, наша — ненависть. Що дужче ви нас страхаєте, катуєте, мучите, то дужче гризе наша ненависть вашу силу. Ви смієтесь? Ой, добре сміється той, хто сміється останній. Останніми засміються терміти, бо нема сили дужчої за силу ненависти. Чотирнадцять років ви катуєте мене по каторгах, фізичних сил моїх не вистачить, може й на два роки,

але сила моєї ненависти — вічна. І сміюсь я з вас і вашого катування, кати мої жалюгідні: ви думаєте, що ця страшенна сила нічого не значить у процесі життя, що вона не діє на вас, на ваш Кремль, на всіх його яничарів? А ті хвороби, від яких гниє ваш ,великий, геніяльний, Богом посланий", чи не бере і в них участь наша сила ненависти? Нас же десятки мільйонів, брати мої — юди, і невже психічна сила десятків мільйонів, скупчена на одному пункті, ніщо для неї? Спитай своїх учених психологів.

„Та ніяка навіть смерть не може знищити цю нашу силу. Та я з того світу буду витати над вами з усією силою моєї ненависти. Я буду з'являтись вам у снах, я буду жити в підсвідомості вашій, я буду стояти кривавим мементом у свідомій пам'яті вашій. Я знаю: ти вб'єш мене, коли приїдеш на мій заклик, бо я тобі дам маленький, малесенький вияв моєї братньої любови й подяки тобі, такий вияв, щоб ти все своє мізерне життя пам'ятав про мене й про свою гидоту.

„Так, ти вб'єш мене, а я сміятимусь з тебе, бо ти виконаєш моє останнє найбільше бажання тут на землі: піти з цього життя на той світ, з якого я зможу мучити вас. Мучити, мучити, мучити. І щодня, дивлячись у дзеркало, умиваючи свою мерзенну пику, торкаючись до неї рукою, ти будеш згадувати мене і моє останнє слово до вас. І всі твої близькі будуть, дивлячись на тебе, пам'ятати мене.

„Ага, ти не скажеш їм, хто лишив тобі такі сліди, хто тебе так поцілував. Ти не посмієш прочитати дітям своїм цього листа. Ти сховаєш від них правду про себе й дядьків їхніх? І тим ти сам визнаєш, що та правда — гидка, злочинна. Але брешеш, не сховаєш: мої інші брати, брати-терміти, розповідять їм про неї. Вони є навколо вас, вони слідкують за кожним рухом вашим, вони дізнаються, що ти не прочитав дітям мого листа і вони пришлють їм десятки копій його. Не сховаєш, не сховаєш, не сховаєш".

На цьому лист кінчався.

— Та він — божевільний! — аж у голос скрикнула Катерина, дивлячись на чоловіка поширеними від жаху і люті очима.

Степан мовчки машинально торкнувся пальцями пов'язки й швидко відірвав від неї руки. Потім хапливо виняв портсигар й закурив. Руки його злегка тремтіли. І так само мовчки, трудно, немов підносячи на собі важкий мі-

шок, підвівся й почав роздягатись, не випускаючи цигарки з рота.

— А може, ти повечеряєш, Стьопо — несміливо спитала Катерина. Він усе так само мовчки покрутив головою і роздягшись, ліг горілиць на своє ліжко з цигаркою в губах. Катерина теж роздяглась, лягла й погасила світло.

Вони не говорили між собою, але не спали всю ніч. Вони чули, як сходились діти після півночі, як говорили, рипали дверима, як хтось раз голосно крикнув і як після того все затихло. Степан Петрович через кожні півгодини намацував на нічному столику цигарки, закурював і затихав з червоною жариною в пітьмі, яка то збільшувалась, то сіріла.

Нарешті аж під ранок він тихо спитав:

— Ти не спиш?

Голос його був хрипкий, але спокійний.

— Ні... — пошепки відповіла Катерина й трудно зідхнула. Вона засвітила лямпу й кинула оком на столик біля чоловіка: на ньому була ціла купа недокурків і попелу...

З розділу 10

Степан Петрович Іваненко, що приїхав на Україну в фіктивній ролі кореспондента „Правди", а насправді, як аґент особливого призначення для вишукування ймовірних „термітів", тепер, переодягнений робітником, з клуночком під пахвою, йде в робітничий квартал Києва. Завдання в нього й тут те саме: краще пізнати справжні настрої робітників, розвідати, чи нема серед них проявів „термітів" і перевірити свою провокаційну принаду „колектократії".

На кінці вулиці автобус завернув униз до Дніпра на Поділ. Іваненко ввесь час уважно придивлявся до перехресних вуличок. Нарешті, впізнавши щось ніби знайоме, він на наступній вулиці вийшов з вагону й пішов назад.

Це був робітничий квартал. Будинки тут були старі, брудні, притулені один до одного, деякі з вікнами заліплені папером, замість скла.

Але Степан Петрович дивився на них зі зворушеним усміхом в очах: ті ж бо самі, що були тридцять років тому, неначе не було ні війн, ні революцій, ні стількох усяких змін і катастроф життя. От тільки деякі, видно, посивіли, загубили штукатурку, деякі посліпли, деякі присіли від старечих недуг. Ось і той самий завод, в якому не раз доводилось йому на мітинґах виголошувати громові промови

проти царизму, такий самий брудний, чорний, закурений.

І люди йшли вулицею ті самі, що тридцять років тому, тільки й вони теж стали немов старіші, брудніші, подертіші, в тих самих кепках, хусточках, в старенських, латаних і просто дірявих піджаках, або спідницях. І обличчя в них були ті самі, стомлені, нудні, заклопотані, понурі, то п'яні, то тверезі, всякі, тільки не веселі.

Аж ось і той самий будинок, що його шукали очі з вагона автобуса. Аж серце завмерло від ніжности й хвилювання. І ворота ті самі, і халабудка двірника, і те саме, як велетенський колодязь, вузьке подвір'я між двома чотириповерховими будівлями. В глибині його повинна бути одноповерхова, довга, порізана на кілька частин, як велетенська ковбаса, будівля. Є вона? чи нема?

Степан Петрович зайшов у ворота й жадно подивився в глиб колодязя-подвір'я. Так, є, стоїть вона, наче тільки вчора покинув її. Стоїть зворушливо стара, брудна, темна, смердюча, як і тридцять років тому була.

Але тут із дверей великого будинку вийшов чоловік з обмотаними ганчірками (замість чобіт) ногами, з сіросивою бородою і з мітлою в руці. Побачивши Степана Петровича й озирнувши його з кепки до старих, стоптаних черевиків, він суворо спитав його:

— Тобі чого, гражданин?

Гражданин вийняв із кишені кілька монет і з ласкавеньким, привітним усміхом добрих очей підійшов до охоронця.

— Прошу вибачити, що торбую вас... — сказав він і навіть злегка підняв кепку. Та тут же взявши руку двірника, тикнув у неї монетки. Така ввічливість гражданина виразно зм'якшила суворість охоронця і він поблажливо сховав гроші в кишеню.

— Тут усяка шантрапа швендяє, так і на порядних людей доводиться гримати, — немов би вибачаючись, сказав він. — А вам чого желательно, товаришу?

Товариш прихилився до нього й з ласкавою таємничістю проговорив:

— Та я желав би просто спитать, чи вже вернувся з роботи Григор Криниченко?

— Який Криниченко? — здивувався двірник. — Гм!.. Таких у нас немає.

— Тю, переплутав! Та отой, що живе он-там у тій пристройці, в крайній кімнаті.

— А, Юхим Біленко?

— Так, так, так! Юхим же, Юхим, а я Григор. Їх троє братів, так я їх переплутав. І жінка в нього... як її? Ганна ніби?

— Е, ні, Оксана.

— Так, так, так: Оксана! То в Григора Ганна, а я... Я їхній родич, знаєте. Здалеку їду, та оце заїхав. Так що вони, мабуть, вдома тепер? З роботи вернулись?

— Та вже, мабуть, і повечеряли. Вже не рано.

Справді в „колодязі" вже сутеніло.

— А де їхня квартира?

— Та он — та ж таки крайня. Аж у кінці пристройки.

— Ну, спасибі. От таки знайшов. Треба відвідати.

І, вийнявши ще кілька монет, зраділий родич втиснув їх у безвольно, покірно звислу руку охоронця ладу. Той зворушено розсунув усміхом зарослі сірою щетиною уста й винувато сказав:

— Та не безпокойтеся, товаришу. Он та сама крайня. Вони всі вдома, і Юхим, і Оксана, і дітки їхні. Отак просто йдіть...

І він ще щось говорив навздогін родичеві, але той ішов уже не озираючись повз „пристройку", повз двері й вікна кожного розділу її. Нарешті підійшов аж до „самого крайнього" й зупинився біля дверей.

Гей, двері були тепер не ті! Двері були, видно, нові та ще й недавно пофарбовані сірою, хорошою, арештантською фарбою. Але вікно було те саме, воно так само, як і тридцять років тому, дивилось на смітник і кльозет, що були теж такі самі, як тоді. І запах тут стояв той самий задушливо-гнилий, огидний. І вікно було так само, наче від цього запаху, глухо запнуте якоюсь червоною запоною й тьмяно світилось.

Ні, ні, тут усе було трошки інше, ніж там, у Липках, звідки він тількищо прийшов. Але яким зворушенням віяло від цього старого, рідного дядя, навіть від цього смітника, від цих подертих стін „особняка" Юхима Біленка. В цьому „палаці" колись, так давно-давно, ніби тільки вчора він, Степан Іваненко, студент, член комітету українських соціялістів-революціонерів, „здіймав пролетаріят духом правди й свободи". Так само над вечір він непомітно при-

ходив сюди, так само переодягнений у стару кепку й подерте убрання. Його вже чекали такі самі, як він, безвусі молоді, але страшно серйозні, таємничі личка товаришів з заводу, і він їм годинами розповідав, що таке соціялізм, коли він настане на землі, як тоді люди будуть жити й працювати в палацах, ясних, уквітчаних квітами, в музиці, в спокою. Як усякі „пристройки", „нужники", злидні, воші, голодування, пани, жандарми, — все це зникне на землі на віки-вічні й тільки тяжкий, кошмарний спомин про них лишиться в людей. Ті молоді обличчя десь дуже тепер постарілись, згадують його пророцтва та радісно дякують йому: адже вони вже дожили до обіцяного ним соціялізму. Ось він як пахне!

Степан Петрович люто плюнув і рішуче постукав у двері, за якими чувся дитячий плач і сердитий жіночий голос. Від стуку і плач, і голос стихли. Тоді Іваненко надушив на клямку й потягнув двері до себе. Вони розчинились, і на нього війнуло іншим духом, духом застояної, теплої вогкости, якогось варева, тютюну і ще чогось тяжкого. „Квартира" вся складалась із однієї кімнати. В ній коло дверей була піч, за піччю — велике ліжко, проти нього на підлозі — купа лахміття, з-під якого визирало троє дитячих голівок. А коло вікна ліворуч, проти печі, припнувся стіл. На ньому стояла невеличка гасова лямпа, біля лямпочки над листочком друкованого паперу нахилилась голова хлопчика років дев'яти. Біля печі, коло лави з посудом стояла жінка, худа, довгоноса, гостроока, з навислими на щоки пасмами бруднотемного волосся. А на стільці, з другого боку столу, сидів з цигаркою в роті чоловік з жовтосірим лицем, з пукатими жовтими очима, з жовтобрунатними вусами, весь ніби прокопчений жовтим димом.

Усі голови встромили в Степана Петровича вражені очі й ждали.

— А чи живі, чи здорові, Юхиме й Оксано з дітками? — весело гукнув гість і зачинив за собою двері.

Юхим і Оксана перезирнулись. Юхим, не підводячись, підозріло, непривітно озирнув гостя і запитав:

— А ви хто за чоловік?

Гість озирнувся на двері, глянув на вікно і тихо сказав:

— Знайомий вашого родича.

—Якого родича?

— Того, що там... пропадає. В концтаборі.

— Брата Панаса?! — чи то з жахом, чи з вибухом радости скрикнув Юхим.

А жінка випустила з рук просто на підлогу мокру ганчірку й прошепотіла:

— Боже наш, Боже наш!..

— Так, Панаса, — хитнув головою гість і широко посміхнувся. І очі його так привітно, так одверто, так по рідному озирнули всіх, що Оксана, витерши руку об хвартух, спустила заткнутий за пояс поділ спідниці, відмахнула пасма волосся й кинулась до гостя.

— Та заходьте ж ближче!! Та от сюди! Та, Юхиме, дай же стільця чоловікові. Гаврику, тікай звідти, сядь коло печі з своїм ученням.

Юхим швиденько підвівся, зашамотався й від хвилювання не зміркував, що міг же подати гостеві свого власного стільця. Схопивши звільненого хлопцем стільчика, він для чогось підніс його наперед, поставив з другого боку столу й навіть рукою потер по ньому.

— Ось тут, сідайте, прошу вас! — посміхаючись до гостя й показуючи великі жовті зуби, прохрипів він закуреним голосом.

Степан Петрович, мило посміхаючись, повісив кепку на кілок біля дверей і сів на показаний стілець, поклавши собі на коліна свій тугонабитий клуночок. Оксана підійшла до гостя ближче й жадно дивлячись йому в лице, тихо, таємниче спитала:

— Ну, як же він там? Пропадає, кажете?

Степан Петрович сумно похилив голову.

— Пропадає. Каторжні роботи.

— А ви ж як?... Ви бачили його, чи що?

Гість понуро посміхнувся.

— Та бачив. Разом з ним п'ять років ліс рубали у Сибіру.

— Боже! Ліс рубали. А вас же за що? Теж за те, що вилаяли їхнього Сталіна?

— Гірше: самого Леніна.

— Одна чортяка.

—Та я своє відбув, і мене після десяти років каторги випустили на волю. А Панасові доведеться ще побути...

— Його ж на п'ятнадцять років... — хмарно вставив Юхим і сів на місце сина.

— Та так, так, — згідно хитнув головою гість. — Так от коли я виходив на волю, Панас попрохав мене, щоб я вас відвідав і розказав про нього. Та й гостинців прохав передати вам. Ось тут приніс трошки...

І Степан Петрович, розв'язавши клуночка, почав витягати з нього гостинці. Юхимові — добру, синю, з пришитим коміром сорочку, яку й на свята не сором одягти. Оксані чудову, жовто-гарячу кохтину, від якої Оксана так засяла й засоромилась, що аж одвернулась. Дітям — по парі штанців і по сорочці (не знав, що є вже четверте). Потім пішли хусточки, теплі панчішки, мило, дзеркальце, знову шкарпетки, знову хустина. На столі зробився цілий базар. З підлоги посхоплювались дітлахи, позбігались до столу й жадібними, дикими очима й руками хапали подарунки й тягли до себе з криком, сміхом, плачем. І хто його зна, до чого б воно дійшло, коли б батько й мати не повідганяли дітей від столу й не повкладали назад під лахміття. Розпатлані, замурзані, сірожовті, очманілі від радости й одчаю, вони не переставали дивитись до столу широкими, блискучими очима. Степан Петрович відвернув від них свій погляд...

Сховавши надзвичайну спокусу для дітей і ще раз та ще раз подякувавши гостеві, хазяїни затурбувались: Господи, чим же його почастувати, чим прийняти такого доброго післанця від мученика-брата? А в хаті ж не то що горілки чи чогось доброго до неї, а й сухого хліба ні шматочка.

Тоді чудодійний післанець, зрозумівши замішання господарів, з загадковим усміхом знову розв'язав свою торбу й почав викладати з неї на стіл: насамперед черевату, жовто-білу пляшку горілки, потім темнозелену пляшку вина: далі великий буханець прекрасної пшеничної паляниці, далі добрих фунтів два ковбаси; ще далі велику скибку жовтого сиру, а на кінець товсту паперову торбинку цукерків. Тут діти, як тільки почули з вигуків батьків і брата Гаврика, що там вийшло з тієї магічної торби, не витримали й вихорем кинулись до столу, як дика татарська орда. Їх знову хотіли спинити й відтягти до лахміття, але вони вчинили такий верескливий опір, що гість утрутився і залагодив конфлікт пропозицією піти на обопільні поступки: дітей розсадити на лахміттю, дати їм по шматку паляниці, по доброму кільцю ковбаси, по скибці сиру, по два

цукерки; а за це вони, з'ївши це, повинні влізти під лахміття, гарно вкритись ним і зараз же заснути. На тому й стало.

Гаврикові, як старшому, було дано його порцію на припічку біля печі, але теж з умовою, що він там сьогодні вивчить свій друкований папірчик на завтра до школи. Бо як не вивчить, то краще б йому й на світ не родитись! Гаврик понуро прийняв цю умову й почав теж уминати гостеві подарунки.

Разом з дітьми не витерпіли й узялись ласувати й батьки з гостем. Випили по чарці, закусили так, що аж затріщала ковбаса в роті, ухопили ще по одній, та ще по одній. Юхим із жовтосірого став жовточервоним, а Оксана, витерши губи ребром руки, смачно й густо розцілувала гостя в обидві щоки.

— Та й свято ж ви нам принесли і хай вас Бог благословить за нього! — сказала вона на закінчення й розчулено поклала в рот наготовлений цукерок.

Тим часом Гаврик уже давненько закінчив своє святкування і як чесний контрагент, узявся за виконання прийнятої умови, тобто, підсунув до себе друкований папірець і почав бурмотіти з нього. Побурмотівши за папірцем, він заплющував очі й намагався повторити напам'ять пробурмочене. Але воно, видно не давалося, бо він безсило ворушив губами й не міг нічого з них видушити. Накінець в його повторюваному бурмотінні почали вже пробиватись нотки плачу.

— Учи, учи! — весь час оберталась до нього Оксана. — Не вивчиш, не дістанеш більше ні ковбаси, ні сиру, ні канахветів. Учи!

— Та я вчу-у... — з плачем у голосі згоджувався Гаврик, — так воно не влізає в голову...

І знову бурмотів:

— ...В Радянськім Союзі ти щастя знайшла, ти щастя знайшла, ти щастя знайшла..."

І з таким одчаєм і люттю повторював це „щастя", що аж гість зацікавився і запитав:

— А що то він вчить таке?

— Та отой гімн України їхній... — понуро пояснив Юхим. — Вийшов наказ, щоб усі учні по школах вивчили напам'ять оцей їхній гімн. Не гімн, а, звиняйте за слово, чисте г... Ну, а Гаврик наш ніколи не може його напам'ять

узяти. Ну, прокажи нам, що ти вивчив. Прокажи швидше. Ну?

Гаврик сьорбнув носом, розгладив долонею папірець і почав механічним, високим голосом:

— „Живи, Україно, прекрасна і... і...

— ...і сильна, і сильна...” — підказав батько.

...„Прекрасна і сильна, — повторив Гаврик. — В Радянськім Союзі ти щастя знайшла...”

— Бодай їм було повік таке щастя! — тихо вставила Оксана, а Гаврик зупинився.

— Ну, далі, далі! — підштовхнув Юхим.

Гаврик напнувся і потяг далі:

— Між рівними рівна, між... між...

— „Між вільними вільна”... — знову підказав батько.

— „Між вільними вільна, — підхопив Гаврик, — під сонцем свободи, як цвіт, розцвіла...”

— Бач, знаєш. Катай далі!

Підбадьорений похвалою. Гаврик ще напнувся і випалив:

— ...„І Ленін засяяв нам путь на свободу, і Сталін веде нас до світлих висот...”

— Завела б його чума на той світ від нас! — знову подала свою репліку Оксана. А батько зауважив вибачливо:

— Ти трохи пропустив. Ну, нічого, катай далі. Останній куплет. Ну?

Але „останній куплет” ніяк не піддавався натискові Гаврика, і тільки кінцевий рядок весь час наврипистo вистрибував:

— „І в світ комунізму велично ідем... І в світ комунізму велично ідем...”

— Та що велично ідем, то так... А що ж перед цим було? Забув?

— Забув-ув... — з плачем вирвалось у Гаврика, і крізь сльози він раптом скоромовкою додав:

— „І слава Союзу Радянському, слава, в Радянськім Союзі ти щастя знайшла”...

— Ну, знаєш що, хлопче, — постановив батько, — лягай спати, а завтра рано я тебе збуджу і ти ще повториш...

Гаврик охоче вхопив папірець і зним побіг до голівок, що як жабки при березі з жабуриння виглядали з лахміття.

А дорослі знову звернулись до своїх склянок з вином.

— Так, та-ак! — глибоко зідхнув Юхим, — знайшла щастя Україна в Радянськім Союзі, отам воно по лісах Сибіру та отут... у лахміттях і злиднях. Так, так, слава Сталіну, що й казать. Він додав на червоному полі блакитну смугу і гадає заплатити нею за заграбовану нашу державну самостійність і наш добробут.

Степан Петрович пильно, по черзі глянув на обоїх своїх хазяїнів. Розуміється, це були терміти, виразні, одверті, просто кричущі терміти. Тут і без принади та без паролю видно було. Але на всякий випадок, чи просто з цікавости він, зідхнувши так само як Юхим, понуро промовив:

— Ех, ніч нависла над нами!

— Ой, ніч, ой, тяжка, страшна ніч! — підхопила Оксана. — І коли вона скінчиться, Господь його знає.

—Та, може, колись і скінчиться? Правда, Юхиме? — підштовхнув того гість.

Але Юхим сидів і все з тим самим виразом понурого суму й нічого не казав.

— Боюсь, що ніколи вона проклята не скінчиться. Хіба що війна всіх нас скінчить... — нарешті тихо пробурмотів він. А про „ранок" не згадав.

Та видно, що вони й не чули нічого про той бідний „ранок". Або, може, все ж таки не довіряли? Ну, добре, а якби вони сприйняли „принаду"?

І Степан Петрович, знову зідхнувши, почав:

— А от я чув, що за кордоном люди знайшли спосіб знищити і війну і большевиків та їхню ніч.

— Та не може бути?! — скрикнула Оксана.

Одначе Юхим тільки наставив на гостя свої пукаті жовті баньки і мовчки ждав пояснення. І гість став пояснити. Біленки слухали жадібно, але по-різному: Оксана весь час перепитувала, не розуміла, від захоплення сплескувала долонями. А Юхим усе мовчав, усе дивився жовтим, понурим поглядом у лице гостеві й курив цигарку за цигаркою. Нарешті, коли гість виставив головні боки принади, Оксана не витримала й закричала:

— Та щоб ото наші нові царі, маршали, генерали та директори, та всякі інші совєтські пани, щоб вони ото від-

дали нам, робочим людям, заводи та фабрики, колгоспи? Щоб ото відмовились від усякого панування та розкошів?! Щоб перестали нас гнати, як худобу, на каторжну роботу? Та де ж це ви бачили таке?!

А Юхим спустив очі на стіл і рішучим, хмарним голосом додав:

— Ніколи, ні, Сталін, ні його апостоли не приймуть цієї... колектикратії, чи як її?

— Колектократії, трудової колектократії.

— Нехай колектократії. Нащо вона їм? Хіба їм погано без неї? Отже пишуть про Україну їхні писаки: „В Радянськім Союзі ти щастя знайшла". Коли вже є щастя, то чого його ще шукати в якійсь там колектократії.

Але Оксана заперечила чи в серйоз чи в насмішку:

— А чого ж вони ще в тому гімні кажуть, що „Сталін веде нас до світлих висот". Значить ми ще внизу, ще нема нам ні світла, ні висот?

Степан Петрович в середині себе посміхнувся: „писакам" може здорово влетіло за такий „ухил", вони й не передбачали, що з їхнього „щастя" можна зробити такий простий і логічний висновок. Виходить не гімн, а хитра контрреволюція?

— Іноді сукини сини, нехотячи, правду скажуть... — буркнув Юхим. — Тільки дурних тепер уже мало у нас. Треба бути зовсім без розуму й без пам'яті, скотиною якоюсь, щоб оце наше життя мати за щастя.

— А вони нас за таких і мають! — підхопила Оксана.

— Тож тільки худобі можна казати в лице, що вона має щастя, живучи в безпроглядній роботі й отаких злиднях та бруді... — І вона повела руками по кімнаті, затримавши її на лахміттях дітей. — Бо худоба не може плюнути їм у морди їхні і крикнути: Брешеш, падлюко ти! Отак і ми, не можемо. От Панас сказав, і погнали прокляті душі на п'ятнадцять років у ще каторжнішу роботу, на ще страшніше скотяче житя. „В Радянськім Союзі ти щастя знайшла"! От так щастя! А ми ще повинні співати й кричати „Слава Сталіну"! То не скотиняки ми, га?

Юхим понуро посміхнувся:

— Але ж як вони нас запевняють, що в інших країнах по Европах, чи навіть в Америці, трудящі живуть під страшним тягарем капіталістів, що там і злидні, і голод, і неволя...

— Таке, мовляв, там страхіття, — вставила Оксана, — що наші злидні є чисте щастя.

— Так це ж знову тільки мовчазній скотині можна таке казати, — продовжував Юхим. — А ми ж тепер, після цієї війни, добре знаємо, яка це брехня. Мільйони нас були загнані ними ж таки у ті Європи, і ми на свої очі бачили, які там „злидні". Коли б у наших робітників чи селян було таке життя, яке я бачив у робітників та мужиків у Німеччині чи Франції, так, справді, сказав би „слава" Сталіну. Хай вони нам кричать своїми гучномовцями, що совєтський народ он як любить Сталіна, хай нам затикають рота своїми каторгами, а ми все ж таки говоримо. І ми таки слухаємо й інше радіо з Америки чи з Англії. Та й між собою ми все ж таки говоримо, бо ми не скотяки. При шпигунах та сексотах їхніх ми кричимо їм славу, а проміж себе, між своїми, маємо інші слова, от як з вами.

— О, маємо інші, маємо! — грізно підтвердила Оксана.

— І нехай тепер здійметься нова війна, ми їм покажемо, що ми знаємо. Вони гадають, що вони наших дітей так замурували й так їх напихають своєю пропаґандою, що ті нічого іншого не знатимуть, що й критики у них не може бути. Брешуть. Наші діти теж не скотяки, вони теж уміють бачити та думати. А вони бачать, що в одних людей розкоші, а в інших злидні, що одні живуть у палацах, а інші в халупах, що одні мають шампанське, а в інших і на хліб нема. Так вони, наші діти, можуть і повірити, що в Радянському Союзі є справедливість та рівність? Та навіть тварина, коли їй погано, то й та брикається. А наші діти будуть співати славу Сталіну? Дурні вони, коли думають так. Ось нехай прийде нова війна, ми їм покажемо, що ми знаємо та хочемо. За ту війну тільки дурний Гітлер урятував їх, а то б тепер від них ні сліду не зосталось би на світі.

— А чим він їх урятував? — спитав гість.

— А тим, що здійняв у народі проти себе ще більшу ненависть, ніж була до Сталіна. Ви там у своїй каторзі, не могли бачити, що він тут виробляв з нами, як він нас ще за дурнішу скотину мав, яке рабство на нас наклав. Комуністи хоч стараються прикривати його хорошими словами, а фашисти так без усякого прикриття катували нас.

Та от нехай прийдуть тепер американці! Коли не будуть такими самими дурнями як німці, коли дадуть нам нашу самостійну Україну, тоді большевики побачать, як ми їх, отих американців, будемо „ненавидіти".

— А як вони нам і поміщиків, і капіталістів, і всяких панів привезуть із собою, — тихо спитав гість. — То як їх будемо приймати?

— Ніколи в світі! — аж ударив по столу Юхим. — Оце ж і була друга дурність німців. Вони хотіли замінити нам большевицьких панів своїми панами. А ми на це їм сказали: „К чортовій матері! Ніяких більше панів, ні чужих, ні своїх!" А тепер ми американцям ще скажемо... „і ніяких наймитів не хочемо мати в себе, самі собі хочемо бути хазяїнами і робітниками". Так же я кажу? Це ж вона є ота трудова... коле-кто-кратія, чи як там ви кажете.

— Та так ніби.

— Ну, от. І коли американці зможуть оце зрозуміти й схочуть таку волю нам принести, то нехай сміливо йдуть, нехай хоч завтра починають війну, ми їм дамо свою народну армію, повстанську. Вона в ячейках давно вже є і воює з совєтами, а тоді повстане ціла організована армія. Та не тільки в Україні, а й у Росії та по інших краях Радянського Союзу. Та чи американські капіталісти здатні це зрозуміти? Оце питаня. Як ви думаєте?

Гість зідхнув і сказав:

— Хто його зна. Це у великій мірі залежало б ще й від того, чи вони повірили б, що більшість людей в Радянському Союзі мають отаку ненависть до Сталіна та большевизму, як оце ви кажете.

— А що американські капіталісти такі дурні, що не можуть зрозуміти такої простої задачі, яку й Гаврик може рішити? — запитав Юхим. — Та яке ж інше почуття може бути в наших радянських людей до большевизму? Нехай зміркують. Я заробляю 400 карбованців на місяць. Так? А кіло житнього хліба коштує карбованець двадцять копійок. На нашу сім'ю треба чотири-п'ять кілограмів на день, скажемо: 6 карбованців, а на місяць, значить, 180 карбованців.

Так? На сам хліб. Скільки ж, питається в задачі, зостається на все інше? 220 карбованців, а дрова самі на місяць зимою 500 кілограмів коштують 230 карбованців. Отже ще й не вистачає на дрова. А чим же жити? М'яса ми

в очі ніколи не бачимо, молоко для дітей раз на тиждень на чотирьох один літер купуємо. А на трамвай, а на городину, а на тютюн, а на... Про одежду вже й не думати. Діти голі та босі бігають навіть зимою. Живемо напівголодні, сонця ніколи не бачимо, бабраємось у бруді, дихаємо смітником та нужником, з хвороб не вилазимо. Та отак не день, не місяць, не рік, а роки, а без кінця до самої смерти нашої. І діти наші так само будуть жити. Оце наше щастя. А там, трошки вище за нас, розкошують наші пани, женуть автами по вулицях, заливаються шампанським по своїх ресторанах, живуть у палацах і особливих помешканнях. Так скажіть, на милість, чи треба багато розуму, щоб зрозуміти, яким чуттям такі, як ми радянські люди можуть горіти до Сталіна та його партії? А нас же таких, як наша сім'я, є відсотків шістдесят. Значить, мільйонів сто двадцять. Трошки менших, ніж ми злидарів є відсотків тридцять. А відсотків десять оті розкошуни-сталінці. А до цього додайте мільйони тих, що по концтаборах, як от ви, чи наш Панас, пропадають. Та рідко ж знайдете в нас по Союзу сім'ю, в якій би не було свого Панаса, ближчого чи дальшого. А голод 1933 року? Мільйонів вісім у нас в Україні померло від нього. Матері дітей своїх їли. Трупи по вулицях валялись. Селяни з сіл бігли в міста й просили милостині шматочком хліба, того самого хліба, який вони самі робили та який сталінці в них забирали. Хто ж його створив, хто організував той голод?

Юхим витяг жовту, худу руку й крикнув:

— Сталін! Сталін організовано створив нам голод, щоб загнати селян у свої колхози, у свою каторгу тут у нас, в Україні. Та й співає тепер нам гімн: „Живи Україно, прекрасна і сильна" бо „в Радянськім Союзі ти щастя знайшла". Так от, нехай американці зміркують, може в більшості населення України **не бути** отої ненависти до Сталіна та його ладу? Га? Може, скажіть?

І бачачи, що гість мовчав, Юхим обурено тикнув у нього пальцем, неначе той був американцем.

— Ага, мовчите? Але війна не мовчатиме, вона скаже своє слово. І вони почують його, наші пани! Світ жахнеться від нашої любови до сталінців!

„Замучимо, замучимо, замучимо"... — раптом блискавкою промиготіло в мозку Степана Петровича.

І. Горішній

ВЕСЕЛО-ТЕРНІВСЬКА УКРАЇНСЬКА ҐІМНАЗІЯ НА ЗАПОРІЖЖІ У 1917-1919 РОКАХ

На Вас, завзятці-юнаки,
Борці за волю України,
Кладу найкращії думки,
Мої сподіванки єдині.

Михайло Старицький.

Не можна йти в майбутнє, не знаючи свого правдивого минулого. Знання минулого показує народам шлях до визволення. Не можна пустити в забуття найяскравіші події Українських Визвольних змагань 1917—1921 років, а тим більше людей — учасників того часу, бо живі свідки один по одному відходять у вічність. Оці спогади, самовидця, найбільш мають зацікавити молоде українське покоління, щоб воно пізнало своє минуле з перших джерел.

Найперше, треба уточнити самий терен Запоріжжя з його новою назвою колишнього повітового міста Олександрівськ на Катеринославщині. Місто Запоріжжя, а поблизу Кічкас зі славними в минулому порогами-скелями на Дніпрі, звідки і сама назва За пороги — Запорізька область. Пізніш, у 1930 році, на затоплених порогах побудовано найпотужнішу на той час Дніпровську Електричну Станцію (Дніпрельстан).

„...Понад два з половиною століття у пониззі Дніпра існувала Запорізька Січ. У 18-му столітті „коли вольності війська низового запорізького" були найбільшими, на його території було близько чотири тисячі населених пунктів, в яких жило майже сто тисяч чоловік. В адміністративно-територіяльному відношенні запорізькі землі ділилися, крім самої Січі, на паланки, до яких входили міста, слободи, села та зимівники.

За даними відомого дослідника історії запорізьких козаків Дмитра Івановича Яворницького на Запоріжжі було 44 церкви. Запорізькі козаки активно боролися за збереження національного характеру школи, культивували в ній дух глибокої народности, любови до рідного народу, його мови, культури, віри, звичаїв.

„Курінне управління" — це і є по-суті так зване учнівське самоврядування. В історії освіти вважається, що самоврядування було вперше введено на зразок римської республіки у 1761 році швайцарським педагогом Мартіном Плантом. Пізніше 1897 р. була зроблена спроба ввести його в одній із шкіл міста Нью-Йорку. Як бачимо, в запорізьких козачих школах учнівське самоврядування було запроваджено набагато раніше ніж у Швайцарії — і тим більше в ЗДА.

„Вчительські посади" в запорізьких школах займали також старші учні, які добре вчилися. Тут мало місце своєрідне взаємне на „артільних началах" навчання: учні в міру засвоєння ними шкільної премудрости, самі ставали вчителями і під керівництвом головного майстра — „дидаскала" навчали менших. Таких учнів-учителів називали виростками шкільними або молодиками. В історії педагогіки вважається, що взаємне навчання, відоме під назвою „бель-ланкастерівської системи", наприкінці 18-го століття застосовувалося в Індії та Англії. Отже, і тут необхідне уточнення, бо на Запоріжжі це мало місце ще раніш.

Фізична підготовка, витривалість, спритність, хоробрість перевірялась на веслових змаганнях, що проводились на Дніпрі вище порогів. Одним із серйозних завдань було подолати на „чайках" пороги усіх 13 каскадів та й цього було мало. Як свідчить П'єр Шавельє, щоб назватись „істинно" запорізьким козаком, треба було на „чайках" зробити подорож по Чорному морі".

Доброю справою на Запоріжжі вважалось пожертви на школи. Так 1771 р. полковник Новокодацької паланки Степан Блакитний пожертвував на підмогу громаді для „утримання" школи та лікарні при ній тисяча турецьких червінців. Козак Полтавського куреня Григорій Щербина під школу подарував у слободі Макарівці свою власну хату. Навіть бідні козаки, якщо їм вдавалося зробити якісь заощадження, дарували на освіту свої „горьовані" гроші. А коли козак умирав, то за „звичаєм" певну частину свого майна заповідав на школу... (І. В. Пуха — „Про школи в Запорізькій Січі". Український історичний журнал АН УРСР, число 3, 1969 р.).

Отже, теперішні міста: Катеринослав, переіменований Українським Урядом у 1918 році на Січеслав, Новомосковськ, зі старовинним Запорозьким Собором, що став за

назву відомого роману Олеся Гончара „Собор", колишній Олександрівськ, Нікополь, Томаківка, Кривий Ріг з прилеглими теренами, то й було Запоріжжя.

Отож, Веселі-Терни, двадцять кілометрів від Кривого Рогу, та якийсь кілометр від станції Калачевська, давня Запорізька місцевість, містечко, з кількома тисячами мешканців, яке ще жило славним минулим Запоріжжя, його переказами, споминами, особливо у фольклорі. Запоріжжя, з безліччю історичних пам'яток старовини, Дніпрові пороги, річка Самара, могила Кошового І. Сірка біля Нікополя, давні свідки минулого, Жовті Води, історичний музей Яворницького, твори, особливо Кащенка, співця Запор. Січі, Грінченка, Олеся, сприяли піднесенню української національної свідомости-патріотизму. Не зважаючи на швидкий розвиток рудної промисловости на Криворіжжі, Веселі-Терни і оточуючі місцевості залишались міцними фортецями української національної свідомости й відпорности русифікації, а пізніше й одвертої збройної боротьби проти імперіялістичної московської комуністичної аґресії.

Після трьохсотлітньої неволі український народ прокинувся до нового життя в огні першої світової війни і в революційній бурі 1917 року. Україна, віками пригнічувана царизмом, не була підготовлена до революції, була в більшості національно несвідома і політично неорганізована. Під царською владою національне відродження України було загальмоване. Тому українцям довелося з перших днів революції починати відродження своє з самого ґрунту. Треба було будувати українську освіту від народньої школи до університету, від Просвіти до Академії Наук.

Населення Веселих-Тернів на Запоріжжі, з причин, які я вже згадував раніш, порівнюючи з іншими місцями, було більш національно свідоме. Наслідуючи добрі, давні традиції Запоріжжя пожертв на школи, щедрими своїми пожертвами завдяки таким мешканцям, як (родина) Феденко, Василь Скляр, Володимир Чирва, уможливили в серпні 1917 року відкриття в приміщенні Харинської економії Весело-Тернівської ґімназії з вище початковою школою. На той час подія неабияка: урочисте відкриття мішаної української ґімназії з п'ятьма клясами відразу. Ґімназія не в місті, та ще великому, а в містечку, доступна для всіх бажаючих, чи то з Ганівки, Софіївки, Широкої. Тож не

дивно, що саме відкриття перетворилося на справжнє національне свято.

У Веселих-Тернах вже діяла Просвіта, Кредитове Товариство, Кооператив, відбувалися мітинґи, маніфестації національного характеру. Я добре пригадую в кінці 1917 року виступ на мітинґу Панаса Феденка і погрози збільшовиченої маси учинити самосуд над ним, розправу на місці. Лишився живим, бо був вчасно повідомлений.

Харинська економія з її великим архітектурно-витонченим білим двоповерховим палацом, оточеним чудовим парком, стояла на краю містечка Веселих-Тернів. Ґімназія містилася у довгому кам'яному одноповерховому будинку, в колишньому мешканні службовців економії. Цей будинок одним кінцем прилягав просто до палацу. Сам же власник економії, поміщик Харин, жив у Петербурзі і часвід часу приїжджав до Веселих-Тернів. Тоді палац оживав: гриміла музика, наїжджали гості, танці і освітлений палац можна було бачити аж від самої станції Калачевської. Так було до революції 1917 року.

Організатори ґімназії подбали про гуртожиток для приїжджих, чи бурсу за українською традицією, в новому кам'яному будинку Рожкова (зрусифікована українська родина). Син Рожкова, прапорщик, ранений, був довгий час у відпустці восени 1917 року. В гуртожитку жили найкращі співаки на всю ґімназію, які чудовими історичними піснями і художнім виконанням просто полонили душу малороса-прапорщика. Він був захоплений, слухаючи вечорами, сам став співати і що більше: він полюбив і пісню, і Україну. Спала полуда з очей: пісня розбурхала приспану національну свідомість.

На початку жовтня 1917 року приїхало до Веселих-Тернів кілька молодих юнаків, поповнивши п'яту клхсу. Потяг до навчання неймовірний, ґімназія, одвічна мрія юнака здійснилася, а далі: університет, вища освіта.

Директор ґімназії Литвинський, він же викладач математики в старших клясах, високий, стрункий, з університетською освітою і відзнакою на гарному убранні. Директор ґімназії, яка мала понад 20 викладачів і 250 учнів.

Надійшов неспокійний 1918 рік. Червоноґвардійці, перед утечою, особливо лютували, погрожуючи розігнати українську ґімназію і постріляти вчителів. Та не залякали директора, непохитного, стійкого патріота.

Січень 1918 року. В ґімназійній залі зібралися учні і вчителі. Збоку стояв ґімназійний хор зі своїм керівником Василем Палідвором і кращими співачками: Вірою Бабенко, Надією Киць, Настею Бень, Марусею Осавуленко. Директор ґімназії Литвинський читав 4-й Універсал Української Центральної Ради. Урочисто звучали слова Правди, слова Надії: „Віднині Українська Народня Республіка стає вільною, ні від кого незалежною, суверенною Державою Українського Народу"... Яскраве проміння сонця освітлювало присутніх і, здавалося, раділи разом з нами в цей неповторний час і засніжені дерева парку, і білий-пребілий Харинський палац, де містилась ґімназія.

Особливо були глибоко-патріотичні виклади Івана Максимовича Прохоренка, професора української мови і літератури. Я ніколи не забуду запальних лекцій професора Прохоренка, його голос і досі бринить у моїх вухах. Я ніби й тепер бачу його перед собою, збудженого, енерґійного. Був він родом із Старобільська на Харківщині, перед війною закінчив історико-філологічний факультет Харківського університету. Здібний і працьовитий, мав усі дані залишитись при катедрі університету та на перешкоді став український патріотизм, особливо переслідуваний був він перед першою світовою війною.

Осінь 1918 року. Почався новий навчальний рік. В житті ґімназії сталася неабияка подія: учні сьомої кляси прощалися зі своїм улюбленим лектором Прохоренком, який дістав призначення до університету в Січеславі, Віра Бабенко організувала проводи.

Випав надиво гарний сонячний день. Починалось бабине літо. З ґімназії пішли пішки до станції Калачевської. Підійшов поїзд. Понад 20 учнів розмістилось у вагоні навколо дорогого Івана Максимовича. Жартували, співали пісень, їдучи разом до роз'їзду Терни. Подорожні звертали увагу, бувши не мало здивовані такою незвичайною пошаною і любов'ю учнів до свого вчителя. Віра, передаючи подарунок (письмовий прилад), виголосила коротке прощальне слово, запевняючи, що це не останнє побачення. Повертались назад сумні, наче поховали когось близького.

Передбачення Віри Бабенко, патріотки, здійснились. Бачили ми його в Кам'янець-Подільську, десь у серпні 1919 року. Був же такий енерґійний, зі змінами на зовні й обличчі, вимагала того небезпечна робота — розвідчика. Пізніш

зустріч з ним у Балті, в школі. Тепер уже слухали не лекції професора Прохоренка, а практичні поради-вказівки Сірка (історичне прізвище незламного козацького патріота) про досконалу підпільну роботу. Розійшлись, побажавши успіху один одному, в селі Жеребки, біля станції Жеребки, на схід від Балти. Цей терен уже був зайнятий денікінцями у кінці серпня 1919 року. І... нарешті останнє побачення, якщо можна назвати це побаченням.

В липні 1929 року, по дорозі до Москви, я вийшов з поїзду на станції Тула, під Москвою, напитись води. Був сонячний день, спека неймовірна. Яка несподіванка!!! Я бачу іде в натовпі, поспішаючи станційною плятформою, я за ним, не йду, а біжу, не говорю, а кричу: „Іван Максимович, Іван Максимович, добрий день". Він обернувся. Його очі, його фіґура. Він, це він, нема сумніву, але він досвідчений, не спинився, удаючи, що не знає мене і зник у натовпі ще швидше. На поїзд я вже сідав на-ходу. Їдучи далі, пригадались мені його слова, його навчання: „У скрутні часи живи і йди у ворожий табір, будь там поміж чужими людьми, одверто ворожими, а роби свою справу".

Відповідальна і небезпечна була праця підпільника, коли вчорашні, здавалось, однодумці ставали зрадниками, готовими видати: „За шмат гнилої ковбаси, батька й матір продаси" — улюблений вираз Івана Максимовича. Так наче він передбачав, що й в тісному колі знайдеться зрадник. Справдились пророчі слова Лесі Українки:

Народ наш, мов дитя сліпеє зроду,
Ніколи світа сонця не видав,
За ворогів іде в огонь і в воду,
Катам своїх проводарів оддав.

Віра Бабенко, 19-літня ґімназистка, на початку 1921 року, довершила найбільш героїчний подвиг. Як зв'язкова повстанського штабу Катеринославщини, вона, перемагаючи неймовірні труднощі, перейшла окуповану большевиками Україну, побачилась в Тарнові, аж у Польщі, з самим Головним Отаманом Симоном Петлюрою і щасливо повернулась і зв'язалася з Центральним Повстанчим Штапройшла зимою, в дуже небезпечних умовах, понад тисячу кілометрів. Ніхто із зв'язкових не повертався, а вона повернулась і зв'язалася з Центральним Повстанчим Штабом у Києві, з поетом Г. Чупринкою, що підготовляв на серпень 1921 року, на Маковія, знаменна дата, всенароднє

повстання проти московсько-комуністичного режиму, силою накинутого Україні.

Надія Киць, з П'ятихатки, розповіла мені про героїчні вчинки Віри Бабенко і мученицьку смерть її та інших розстріляних кривавою більшовицькою ЧК в Катеринославі на світанку 7-го вересня 1921 року. Розповіла і про зрадника колишнього ґімназиста Олексу Кравченка.

З поміж фундаторів ґімназії, я вже згадував ім'я проф. П. В. Феденка. Вперше побачив його на початку жовтня 1917 року, молодого, ще в студентській уніформі, дуже активного громадсько-політичного діяча. У ґімназії він викладав латинську мову. Сам з Веселих-Тернів, селянського роду, він був душею ґімназії. Бачив не раз у 1917 році його матір, брата, бував у їхній хаті і чомусь запам'яталось велике подвір'я біля початкової школи, де відбувалися українські патріотичні мітинґи неодмінно за його участю. Його родина, як і інші, дуже допомагали ґімназії, зокрема гуртожитку, бо на ті часи була вона національно-культурним вогнищем на цілий Верхньодніпровський повіт, а мешканці Веселих-Тернів були безмежно горді, що їхніми зусиллями створений осередок справжньої національної освіти на порозі ось-ось прийдешньої Самостійної України. Усім тоді здавалось, що вже навіки минула „срамотняя година і ожила добра слава, слава України".

Я думаю, щоб могла зробити для добра українського народу, якби усамостійнилась Українська Народня Республіка, ще й на сьогодні у сімдесять п'ять років така працьовита енерґійна людина, як проф. П. Феденко, колишній член Української Центральної Ради, член Українського Трудового Конґресу на рідних землях, учасник зимового походу як зв'язковий Уряду У. Н. Р. А як багато у світі їх — одиниці, а як часто за життя ми не дооцінюємо просто, прикро сказати, не знаємо: „Своя своїх не познаша", не знаємо людини, яка віддано десятиліттями працює над визволенням українського народу з новітної неволі. І як знає Москва. Пригадую, як комуністична преса в Харкові в 30-х роках лаяла Феденка, обзиваючи буржуазним націоналістом, запроданцем капіталістам, особливо за Саціялістичний Інтернаціонал. В совєтах тоді діяв Третій Комуністичний Інтернаціонал. Пригадали й працю в Українській Центральній Раді. Навіть листування з ним (жив він у Празі) було небезпечним, багато за листування піз-

ніш заплатили своїм життям. Письменник Панас Феденко чимало написав публіцистично-художніх творів. Дуже цікава його праця „Нова історія КПСС" (критичний огляд). І як водночас на цей критичний огляд, за наказом згори, посипались лайки на Феденка з Москви, Києва і Мінська. Особливо цікава стаття: „О моральном обліке Леніна", друкована турецькою мовою теж (Сообщенія Інстітута по ізученію СССР, ном. 2, 1964 р., Мюнхен), цікава, в зв'язку з великою кампанією святкування сторіччя з дня народження Леніна в 1970 року. Тоді восени 1917 р., на Запоріжжі, більше як півсторіччя, чи міг думати я, що на мою долю випаде писати оцей спогад про Веселу-Тернівську ґімназію і знатних людей того часу далеко-далеко аж за океаном? Чи міг думати я, що по довгих роках розділених кордонами і державами та їх ідеологіями, ми знову зустрінемось уже на еміґрації?

Проминуло більше як півсторіччя, лише кілька осіб з учителів і учнів ще живуть. Вірю, що цей спогад їм і їхнім дітям багато-багато що нагадає.

При Весело-Тернівській ґімназії був чудовий хор, „Євшан-Зілля" свого роду. Його організував і керував ним впродовж 1917-19 років викладач ґімназії Василь Палідвор, який ще живе у Нью-Йорку. Історично-патріотичні пісні і їх чудове виконання просто зачаровували слухачів, глибоко западаючи багатьом маловірам у душу, розбуджуючи приспану віками національну свідомість, викликаючи почуття єдиної української родини, господарів на своїй землі. Сам керівник на той час молодий, повний оптимізму, був славний своїм хором далеко поза межами Веселих-Тернів. Концерти на Калачевському, Харинському рудниках йшли з великим успіхом, роблячи великий вплив на слухачів, які може вперше відчули справжню красу української пісні і полюбили її, а полюбивши, засудили, відвернулись від удаваних „патріотів', в Україну закоханих на словах, а на ділі, при скруті мінливих, зрадливих:

„...Україна бачила не раз,
Як тії закоханці,
Над вечір забували все,
Про що співали вранці".

Леся Українка

Минуло багато часу, народилась нова ґенерація, змінились і самі Веселі-Терни на Запоріжжі. Укр. Рад. Енцикл.

чомусь відкинула давню запорозьку назву „Веселі". Та лишились ще живими поодинокі люди — свідки існування ґімназії та вчителі-патріоти, лишилися в Україні і тут. Та хіба можна забути Павла М. Петришина — викладача німецької мови, Петришина, сильного духом, „що тіло рве до бою, рве за поступ, щастя, волю", який не словом, а ділом, своїм життям боронив молоду Українську Народню Республіку, бувши командиром панцерника „Стрілець" у квітні-травні 1919 року. Петришин загинув героїчною смертю. Панцерник „Стрілець" під Полонним на Волині, засипаний більшовицькими набоями, у бою ні на крок не відступав під його командою. „Умру — не здамся". Любили його як учителя, любили пізніш як і команданта „Стрільця", ім'ям його, Павлом, один із учнів, а пізніш козак-кулеметчик „Стрільця", назвав свого сина в 30-му році в Харкові. І носить той 40-річний тепер син ім'я, так би мовити, заочного хрещеного батька, славного командира, не знаючи і свого батька, розстріляного в 1931 році за участь в армії УНР. Вивчайте ж „завзятці-юнаки" своє славне минуле, пам'ятайте своїх знатних людей, борців за волю України. Хто, за що і ким був розп'ятий.

У 1921 році, за участь у Катеринославському Повстанському Комітеті, був розстріляний викладач малювання ґімназії Тарасенко, мешканець Веселих-Тернів, старшина армії УНР, Андрій Чорноус, П. Ваврик, колишній учень ґімназії, М. Славинський, Віра Бабенко.

Не знаю, яка доля спіткала Тернівця, студента Петра Гладнева. Дуже ймовірно, що він під іншим прізвищем попав у число 28-ми письменників, розстріляних у другій половині грудня 1934 року в Києві. Бачив його востаннє улітку 1925 року в поїзді на Гришине, Донбас. Їхав він із жінкою, яка неодмінно бувала з ним і раніш в Кам'янець-Подільському, вірю працювала разом з ним. Вперше побачив Петра Гладнева у ґімназії. Він часто бував там, говорив з учителями і знову зникав на якийсь час. Чув, що в кінці 1918 року він був командантом міста Олександрівськ, чув також, що він безпечно вивіз чималу суму українських грошей і передав до Державної Скарбниці, ризикуючи своїм життям.

Та найбільшою несподіванкою був приїзд до Харкова колишнього учня молодшої кляси Василя Велико...го. Він відразу пізнав мене на залізничній станції Харків улітку

1929 року. Був він студентом, правдоподібно партійним, його розмови про Веселі-Терни, ґімназію, його поведінка, надмірна цікавість викликали настороженість і обережність. Розповів і про згадуваного фундатора Володимира Чирву, патріота, колишнього матроса Чорноморської Фльоти. Він, Чирва, був розкуркулений в 30-му році і разом із родиною був засланий на Північ. Починався 1930 рік, колективізація. На одній із вечірок зайшла розмова на теми поточної політики між ним і Гаркушею, дуже необережним у висловах. По короткому часі Гаркуша, теж кол. учень ґімназії, був арештований і розстріляний, а пізніше зник і сам „приятель".

У 1920 роках Харків був столицею України. Тож не дивно, що молодь напливала з усіх місць України, щоб дістати освіту. Зустрів мене лише один раз, у 1924-му році, мешканець Тернів і колишній учень ґімназії Білянкін. Щиро потиснув мені руку і першим питанням було: „Коли повернувся з України"? Розповів, що його сестра Аня вийшла заміж за секретаря ВУЦВК[1] Бутенка і він часто буває в Харкові. Аню я пам'ятав з ґімназійних вечірок у Тернах. З дня на день чекав наслідків випадкової зустрічі, насамперед звільнення з вищої школи, бо сказав де вчу, а далі... арешту. Була думка покинути Харків. На диво, проходив день за днем як і раніш. Чи то час, „відлига" за НЕПУ,[2] коли сам Чубар, голова Раднаркому 1925 року, на селянському з'їзді казав: „Та ж ви недавно поприходили від Петлюри", чи то сам Білянкін не виказав, кому слід і де слід...

Вілька років тому в Арґентіні помер видатний ґрунтознавець-аґроном І. Бандура (Іван Відьмич), теж учень ґімназії, однокляснник. Він дістав вищу освіту у Харківському С-Г Інституті 1922-27 року. Бачився з ним кілька разів у Харкові. Уперше, в студентській їдальні, щира і приятельська та була зустріч. Згадали за Тернівську ґімназію і ті незабутні часи. Він розповів, що колишня викладачка історії України ґімназії М. І. Дудакова живе в Кременчузі, працює вчителькою. Минали роки, кінець 1941 року, окупація німцями Харкова, нечуваний голод. Люди вимирають і знову зустріч в Харкові в Земельній Управі. Відьмич пра-

---

1 Всеукр. Центральний Виконавчий Комітет, тобто секр. самого Г. І. Петровського, голови.

2 Нової Економічної Політики, запровадж. 1922 р.

цював як агроном. Співчутливий, він сам запропонував харчову допомогу. І не раз, подякувавши, голодний я повертався з харчами, щоб підтримати вкрай зголоднілу опухлу родину. Хай же ця коротка згадка про нього і його українське добре серце стане подякою для його родини.

Три роки проіснувала українська ґімназія у Веселих-Тернах. Три роки була вогнищем справжньої національної освіти у роках найбільшого піднесення Української Національної Революції. У другій половині 1919 року, денікінці, реставратори монархізму, зайняли велику частину України. Ґімназію закрито, з ненависті до всього українського, ліквідовано як новітний Мазепинський осередок 20-го століття. Така коротка славна історія ґімназії, справжнього праобразу колишніх шкіл на Запоріжжі на початку 20 століття.

ЦІКАВО, ЩО . . .

Американська армія має радари, величиною в писальну машинку, які видають окремі звуки при викриванню вояка-людини, скорострілу чи танка.

У Північній Америці є близько 10,000 різних родів метеликів.

Слон потребує щоденно 94 фунти паші, гіпопотам 49 фунтів, а верблюд 38 фунтів, отже менше, як корова, що потребує 45 фунтів.

Колись найбільш крихкий матеріял скло, якого вживали виключно на вікна та пляшки, виробляють сьогодні таке тверде, сильне, як сталь і таке легке, як корок.

Пролив Берінґа, що відділює ЗДА від СССР, є всього 3 милі широкий.

Спеціяльні досліди в ЗДА виявили, що найменш 40% вбитих в автових випадках могли б були жити, якби були прив'язані в машинах сідальними поясами.

Поштові голуби, яких перевезли на віддаль 1,500 миль, вернулися до дому за три дні, роблючи таким чином денно по 500 миль.

Загальний прихід з продукції яєць та курят і курей дав ЗДА в мин. році 3,650,000,000 долярів, на 12% більше, як у 1965.

Центральна Еспанія — це здебільша одноціла рівнина майже без дерев.

Іван Черешня

Ярмарок у М'ясківці

М'ясківка знаходиться на Поділлі. Це невелике місто, що мало в себе волость, до якої належало 13 сіл. Там відбувалися ярмарки, туди з'їздилися селяни не тільки з околичних сіл, а навіть з далеких сторін. Назва міста походить, як передавали старі люди, від того, що там відбувалися колись великі бої з татарами, після яких валялося дуже багато людського та кінського м'яса. Свідками тодішніх подій не є досліджені ще підземельні ходи та декілька вибудованих татарами чи турками крамниць, що архітектурою своєю дуже різняться від місцевих будов і які до року 1908 стояли порожніми і ніким ні на ніщо не вживалися. Лише в р. 1908, коли було засновано в М'ясківці першу споживчу кооперативу, одне з тих приміщень було взято для згаданої споживчої кооперативи.

Такі ярмарки були дуже потрібні, бо вони відогравали для селян ролю немов би сучасних бірж, де можна було довідатись про ціни на всі ті товарі, які селяни продавали, чи потребували купити й там можна було купити з одежі все те, що їм було потрібно. В містах, хоч і було повно крамниць зі всякими товарами, але селяни не могли в них знайти те, що було потрібно їм по особливостях їх національної вдачі. До міської одежі переходили хіба деякі молоді селянські хлопці, що мешкали в місті й по характеру свого заняття були звязані з містом.

Найбільші ярмарки відбувалися перед Різдвяними святами. Авт тоді ще не було й природа не була занечищена машинами. На дворі було повно снігу. Люди їздили кіньми по дорозі на санях й любувалися красою природи. Навкруги не було нічого, тільки лежав чистенький, біленький сніг. На ярмарок одні вели корови продавати, другі — коні, треті везли свиню на санях, а інші — повні сани мішків пшениці, бо на свята треба грошей. А дехто їхав і нічого не віз, а тільки жінку та 2-3 гарні дівчини-доньки, бо треба було купити для жінки та для дівчат нові, вицефровані на каблучках жовтими мідяними цвяхами з білими блискучими підковами чоботи, котрійсь з них новий кожух, новенькі хустки, щоб мали в чім на свята до церкви піти, бо йти в тих, що в них уже були в минулому

році, для ґаздівських доньок не годилося; купити дівчатам матерію на кафтани, на спідниці, на голову бинди та інші дрібниці. Часто бувало, що на першому ярмарку все те купити не вдається, то їдуть ще кудись на другий, а якщо й там не вдається купити, то їдуть на третій ярмарок.

На ярмарок з'їздилися не лише ті, що мали щось купити, або продати, а й ті, що хотіли лише подивитися та почути, які ціни існують на якийсь товар.

Ці ярмарки були дуже цікаві. Вони виявляли собою місцевий побут і красоту селянського життя та мали в собі дуже багато поезії. Особливо цікаво було дивитися на той торг, що відбувався між жидом і селянином. Нераз вони так торгуються, так один-одному по руці б'ють, що аж долоні в обох болять, аж доки не договоряться до тієї ціни, що для обох підходить. А коли купівля-продаж здійсниться, тоді йдуть могорич запивати.

Такий ярмарок дуже гарно описує наш український письменник В. Гоголь в свойому творі „Сорочинський ярмарок."

При в'їзді в М'ясківці на ярмарок зразу кидається в очі великий білий бляшаний самовар, в якому чоловік гріє воду й продає чай. А далі внизу сидять рядочком жінки, що продають яблука, фасолю, часник, цибулю, а ще далі продають всяку гарячу їжу. І якщо ви коло них проходите, то вони зараз же починають припрошувати:

— Голубчику, голубчику, чого вам — борщику чи зупчику? А якщо йдете ще далі, то чуєте:

— Пиріжки, пиріжки — печені, смажені, — дуже добрі! А ще далі:

— Варенички, варенички, — в маслі і сметані плавають, а в рот самі лізуть. А далі знов якась молодиця кричить:

— Голубчики, голубчики! — Смачні та добрі! — Попробуйте!

Нижче вже тягнулися розкладені шатра, де продавали чоботи, білі селянські кожухи, жіночі хустки, текстильні товарі, а на самому кінці — дівочі намиста, хрестики, образи, дзеркальця, гармонійки, сопілки, трубки, когутики свистки, перстеники та інша всяка-всячина. Біля цих речей найбільше товпилося людей: діти, дівчата, парубки та старі жінки. Всі вони щось купували, щось торгували. Тут були такі вигравання на гармонійки та сопілки, різні свист-

ки, а людей стільки назбиралося, що й пройти не можна було.

За яких 500 метрів відціля тяглася торговиця на худобу, а за нею вже й на свині.

Тут можна було видіти, що ті люди, що закінчили вже торг, сиділи на санях, підкріплялися ковбасою з хлібом, а горілкою запивали.

Після обіду ярмарок починає вже роз'їздитися.

Ті, що люблять трохи повеселитися, заходять ще до корчми. Тут знаходять собі товариців, разом сідають, випивають і пісню співають:

„Ой їде чумак дорогою й корчму не минає,
Тут добра горілонька, а він з товаришами випиває..."

Я, як хлопець, любив часто ходити дивитися на ці ярмарки й мушу зазначити, що я ніколи не бачив, щоби там була коли якась бійка, сварка, або інший якийсь скандал. Наші люди були добрі, гостинні й, хто був в біді, готові були кожному допомогти. Таких добрих людей на Заході я ніде не бачив. Тут навіть ті, що називають себе українцями, стали неукраїнцями.

Доказом порядности наших людей може бути те, що на 13 сіл був тільки один поліційний урядник та й той не мав що робити. Коли будемо шукати, де є причина цього, то перш за все ми мусимо дякувати нашій Православній Церкві і нашим українським священикам таким, яким був о. Стопкевич в М'ясківці, о. прот. Шероцький в Ольгополі, о. Березовський та багато інших, що виховували нарід без фальшу, без брехні і без жодних хитрощів на прямих, щирих та чесних громадян, на таких, якими ми є.

Московська дика зграя старається всі ці шляхотні якості нашого народу знищити, щоби за допомогою зла запанувати над нашою Україною й над нашим нездоланим народом.

ВАКАЦІЙНІ ПРИГОДИ ЖУРНАЛІСТА

„Ізвініте, пожалуйста, де я можу тут виміняти мої гроші — чотири рублі і 17 копійок?"

Митники на пограниччі Забайкальська дивилися на мене з-під лоба, непривітно.

„Чотири рублі" — муркотить один з них — „це нема про що говорити — випий водку!"

Він вказав на шинквас, який облягали жовніри, мабуть, одиноке дозволене місце для виміни грошей. Ця ідея сподобалася. Вона має добрі прикмети — не треба виповняти безконечне число формулярів, помагає державній скарбниці і дає подорожуючим душевий настрій. Отже — чому ні?

Але заки позбутися в такий корисний спосіб чотирьох рублів, я розпитав про ціну тої цілющої водички, що її тут з таким успіхом продавали. „Одна склянка — один рубель." Чотири рублі — це не багато, але пропустити через горло чотири склянки? Ні, це забагато!

Я відвернувся і знова став розпитувати про бюро виміни грошей. Митники демонстративно відверталися і оминали мене. Вони не хотіли дати ніяких інформацій. Аж мала, темноволоса продавщиця газет змилосердилася над мною: „Перший поверх, перші двері на ліво!" — сказала.

Спішу на вказане місце і знаходжу двері, на яких красується напис: „Державний банк СССР." Не є він надто репрезентативний: стіл, лавочка, вогнетривала каса. Якась старша істота жіночого полу належить до цього інвентаря. Треба було підождати добру мінуту, щоб вона зволила ласкаво рушиться: „Чотири рублі хочете виміняти? Тільки чотири рублі?" „Так — вірно!" Я не вимагав нічого незаконного. Вкінці — є приписи, яких туристові по СРСР краще дуже точно придержуватися. І в тих приписах вказано, що рублів не можна вивозити з СРСР, а треба виміняти перед переходом границі на чужу валюту.

Банкова працівниця спокійно продовжувала ткати на дротах якусь частину ґардероби, за хвилину спокійно зняла окуляри в ніклевій дротяній оправі, відкрила тресор, витягнула три доляри і кілька центів та поклала з тріскотом на стіл: „Тут" — каже вона — „беріть же їх." Її мишачо-сірі очі іскрилися зі злості.

Для неї я не був клієнт, я був один з тих, що підкошує державний баланс, один з тих, що саботує велике соціялістичне будівництво.

До такого ж самісенького переконання прийшли в міжчасі і митники та пограничники, яких я в коридорі так настирливо розпитував, де можна виміняти гроші. Вони йшли слід в слід за мною і заявили, що хотіли б переглянути мої валізи. Я мав їх ждати в поїзді. „Пожалуста — прошу дуже!" Я мав чисту совість і спокійно дивився на цю справу.

О, Боже! Які ми „західняки" наївні! Закони писані, щоб були друковані в книжці, а дійсне життя має свої закони. Вкінці ми не орієнтуємося ні трішки в діялектиці.

Десять хвилин перед від'їздом поїзду грюкають набиті цвяхами чоботи вздовж коридору. Ага! це вони йдуть. Прийшло їх чотирьох. Один широко розтавивши ноги станув в дверях і його масивний пястук встромив мені під ніс шматок паперу. „Знаєте, що це є?" — брутально крикнув він. „Це є донос! Ви в часі подорожі фотографували людей, які були погано одягнені."

Боже мій! Щось подібного я не ждав. Щось я там говорив, загикувався про невинні знимки і подарунки, та запевняв, що я фотографував тільки в присутності співподорожуючих і ніхто не заперечував, включно з службовим персоналом в вагонах. Обличчя пограничників були неначе закам'янілі, без виразу. Я не був певний, що вони мене зрозуміли і шукав в думці за докладнішими словами. Вияснюю їм, що цікавився тільки краєвидами, як замерзле Байкальське озеро і іншими характеристичними прикметами Сибіру. Фотографував кількох залічничих робітників і мисливців, які тут полюють звірят для футряного промислу.

„Так, і ви думаєте, що чоловік, чи жінка в робочому одягу це типічне для СРСР?"

Я мусів засміятися. „Що в тому злого? Я думав, що ви є горді на це, що ви є народ активістів, якому робочий одяг є почесним одягом?" Прикордонник зморщив чоло і мовчав. „І чи це не є самозрозуміле, що з Сибіру хочеться привезти знимку у футра закутаного сибіряка? Як ви, наприклад, поїдете в Німеччину, то радше будете фотографувати баварця, який п'є пиво і носить скіряні штани, ніж німця в сірому міському одягу."

Мої аргументи не переконали прикордонників. Я мусів висідати з поїзду і оправдатися перед їх начальником, який виготовив акт-протокол. За той час поїзд від'їхав, а наступний мав від'їздити аж за 24 години. Мене за деякий час відпустили і я мусів ждати на наступний поїзд. Розуміється втратив різні зустрічі й інші важливі справи. Перебування ще 24 години коштувало мене багато більше як 4 рублі. Це була виміна, приписана найсправедливішим законом.

Євген Гуцало

ОЛЯНКА

Оповідання зі збірки „Запах кропу”

„А лиха година так би тобою кидала, як ти тією грушкою об землю кидаєш. Ти спершу її доглянь, вирости, а потім хотіла б я побачити, чи ти нею будеш кидати. Еге, наквацяла губи, пудрою зморшки поприсипала, — й кидає! А ридикуль який! Та я з таким ридикулем і на вулицю встидалася б вийти, бо кожний собака сікався б. І на голові — страпак, а не коси, безпремінно доплітає собі кінського волосся...”

Так думала Олянка, стоячи за рундуком і дивлячись на огрядну жінку, що порпається в її товарі, взявши гарненьку грушку, так на неї дивиться, як на зогниле казна-що.

— Де ж ви таких спасівок дешевше найдете? — лагідно заперечує Олянка. — Я ж їх не трусила, а кожну окремо зривала.

— Не хочеш, то як хочеш... А пучечок петрушки?..

— По три.

— А по дві?

— Приходьте завтра.

Молодиця вже повернулася, щоб іти. Й знову:

— Візьму помідорів, якщо добавиш на кілограм... Га? Не хочеш? Он у магазині дешевші.

— То беріть у магазині.

Молодиця починає сердитись.

—Скільки тих спекулянтів розвелось! І коли ви тільки на роботу ходите? Все по базарах та по базарах. Такі колгоспники!..

— Якби не ми, то що б ви їли? Га? Спробуйте його доглянути, а потім на своєму горбі ще приперти сюди, тоді побачите, багато чи мало просимо. У вас гроші не переводяться, а нам же треба за щось одягнутись та взутись? От і носимо!..

—Притиснуть іще вас, — бубонить, одходячи, молодиця.

— Вже притискали, тільки ж і вам гірше було!

Щоб Олянка дуже сердилась, то ні. Скільки за день отаких розмов, якщо на кожного сердитись, то й здоров'я

переведеш. Якби вона крадене продавала чи чужою працею нажите, а то ні, своє. Не більше просить, ніж люди, а й не менше, бо хіба вона дурніша чи посміховиськом хоче стати?

О, знову ходить сьогодні ота стара жінка та битих яєць вишукує.

— Нема, нема! — ще здалеку кричить їй Олянка. — Коли розіб'ється яке, тоді покличу і тільки вам продам! Тільки вам!

— А рукавом закрила...

— То ціле!

— Може, в тебе червиві яблука є?

— Тільки зогнилі, і ті вдома зостались.

— Може, є картопля припорчена?

— Уся гарна!

Таки одчепилась. Віддай їй розбите яйце, подаруй червиве яблуко, а це ж можна комусь і підсунути, бо не кожен приглядається, а чоловіки — то й не дивлячись беруть, ніколи не торгуються.

— Олянко! — звертається до неї баба Качечка, з якою вони оце разом їхали на базар. — Чи не розіб'єш ти мені троячку?

— Розбити не штука, — відповідає Олянка, — але ж у самої ні карбованця нема. — Та й одвертається. Є, звичайно, в Олянки карбованці, але якщо вона бабі Качечці розміняє, та ще комусь, та ще комусь, то сама тоді з чим зостанеться? Тоді вже самій доведеться бігати й міняти, бо інакше половина покупців од неї ні з чим подасться. Баба Качечка хоч і кривенька, але хай хутко скочить до лотка, купить дешевих цукерок для онуків, — от і матиме дрібні. Бо воно як? Спершу розміняй, а потім і позич, — ото з порожніми руками й повернешся додому.

— Ти подивись тут за моїм, а я зараз... — просить баба й кудись таки йде.

— Купіть мені морозива й булку! — просить Олянка.

Скоро вже вона їсть булку вприкуску з морозивом. Гарний харч, нічого не скажеш — і солодко й не давко, й запивати не треба. Та й грошей за покупку баба не допоминається. Звичайно доведеться віддати, але все ж таки на душі зараз так, наче безплатне їсть.

Полуднає, а одним оком позирає на рудуватого чи то дядька, чи то парубка, що поблизу картоплю купляє. Чуб

у нього буйний, ген як в'ється, на чоло спадає, на вухах висить, губи довгі й тоненькі, веселий усміх на них ворушиться, а в очах то стільки вже тих хитрощів і лукавства, що тримайся.

— Оце купив картоплю, — спроквола так, наче аж ліниво, говорить, — а що з нею робити — не знаю.

— Отакої! — відказують йому.

— Не знаю, бо я з Далекого Сходу! — усміхається чубатий.

— Хіба що... Ну, зварити треба.

—Зварити, кажете?... А помідори теж варити? — І він піднімає вгору чималу сітку, крізь вічка якої червоніють великі щокасті помідори.

— Так, ніби ти не знаєш!... — і собі всміхаються тітки. — Можеш порізати і з цибулею з'їсти.

— Це ж якби в мене жінка була, то вона все зробила б, — каже чубатий.

— А хіба в тебе нема?

— Якби ж була!..

— То найди.

— Найти? Найти неважно, але хотілося б таку, щоб не на один день, а назавжди.

— То це ж зовсім легко!

— Е-е!.. Легко на один день, а назавжди...

— Ще легше!

— То раніше були дівчата, — каже чубатий і дивиться вже на Олянку. — Кожна корову мала. Дівчина при корові, а корова при дівчині.

Олянці хочеться йому щось відповісти, таж не до неї п'ється! Важить покупцям яблука, прислухається.

—Тепер не дівчата пішли, а вертихвістки, — й далі теревенить чубатий. — Сьогодні вона з одним, а завтра — з десятим.

— Нібито й хлопці не такі, — відповідають йому.

— І хлопці мусять бути такими, бо хіба ж не навчаться!

Тітки сміються. Не допетраєш у цього балакуна — жартує чи серйозно? Олянка не втрималась:

— Де це ти таких дівчат бачив? Га? Хіба усі однакові?

— Бо ніби ти краща?

— Вже ж не яка-небудь!

— Овва! Скільки ж ти за огірки просиш, така гарна?

— Скільки не пошкодуєш!

— Щербатої копійки не пошкодував би, та немає щербатої, всі цілі.

Так вони чи то розмовляли, чи то пересварювались, а базарувальники, своє роблячи, й до них прислухались. Олянці, дівчині бувалій, не без кебети, може, й не треба було б і зв'язуватись із ним, а якось уже так вийшло, що не могла стриматись.

— Отаких рудих, як ти, — допікала, — я в недільний день маю по десятку на копійку.

— Невже?

— А ти ж думав!

— А що у вашому селі самі руді, еге.

— Усі руді на Далекий Схід чкурнули, на заводи повіялись, а в нас позоставлялись лише червоні й білі. Що червоний прийде, то білий ревнує, що білий прителіпається, то червоний казиться.

Чубатому, здається, треба було б образитись, а він хоч би що, знай, лупає на Олянку по-заячому випуклими очима та підсміюється.

— То чи не ти ота зозулька, — питає, — яка ладна мені життя зав'язати?

— Так зав'яжу, що сам чорт не розв'яже.

— Звідки ж ти така вдатна?

— А з Ведмежого Вушка!

— І багато там таких?

— Та стільки, скільки в тебе думок нечистих.

— Чимало! — заліз п'ятірнею в свої пелехи рудий. — Приїду свататися, сьогодні ввечорі чекай.

— Чого ж так скоро?

— Щоб не вкрали тебе з-перед мого носа.

— Вкрадуть і загублять.

— А загублене вже не таке.

Ну, цей за словом ні в кишеню, ні в голову свою не лазить, — усі на язиці. Спробуй переговорити — зуби заболять.

— Іди вже, йди, — бурчить Олянка. — Бо всіх покупців моїх порозлякуєш та порозганяєш.

— Байдуже, ти така вдатна, що потім докупи позбираєш.

— Іди вже, йди...

— Підвечір чекай, — каже чубатий і поволеньки йде геть.

Бачила Олянка вже не одного зальотника. Думає, що коли воно в штанях, то на нього зараз і кинуться всі, як дурень на мило. Думає, коли не в спідниці, то кепкувати з усіх має право. Щоб дівчина при корові була, а корова при дівчині! Еге ж, який розсудливий, а при кому ж тоді ти будеш — при дівчині чи при корові?!

О, звідки це люди ліверну ковбасу несуть? Ти бач, он той дядько з Придибеньок, що на мотоциклі підвозив її до автобуса, тих кілець намотав собі на руку, ніби мотузок який. Це ж треба й собі купити — на пиріжки начинка годиться, і куліш засмачити, і так можна їсти, до хліба.

— Бабо, — звертається до Качечки, — догляньте за товаром, а я піду ковбаси куплю.

— То й мені купи...

Ет, і треба ж було казати, по що йде. Тепер ще й для баби стій у черзі, ніби й для самої себе це так легко та приємно. От хитра ж ця баба Качечка — ніколи своїх ніг не перестоїть, любить загрібати жар чужими руками.

Стала Олянка біля лотка, чекає. Аж тут якась опасиста тітка без черги лізе. Усі мовчать, Олянку ж за живе вкусило — бо коли весь базар без черги суне, то чи їй щонебудь дістанеться.

— Не будьте такі хитрі! — крикнула. — Станьте ззаду!

Тітка не обзивається, наче то не до неї. Видно, бувала в бувальцях, видно, з тих, чиє життя не минає по чергах, як ото її, Олянчине.

— Майте ж совість! А якщо не маєте, то в людей позичте.

Жінка не втримується, повертається до Олянки, дивиться на неї не очима, а зеленими пуголовками і:

— Це ж у кого позичити? Чи не в тебе?

— А хоч би і в мене!

— А з чим же ж ти зостанешся? Чи не з жменею мідяків? — Узяла мотузок ліверної ковбаси та й посунула перевальцем.

—Таки безсовісна, — заговорили нарешті в черзі.

— Ото й рознесло її, що ширша, ніж довша.

— Жир з неї топиться, по бороді тече.

— І вміють же люди жити.

— Чого ж ви їй не виказали всього? — образилась Олянка.

— Спробуй викажи, коли вона в отій будці всяке дрантя продає.

— Ти їй викажи, а вона потім тобі шпильок не продасть чи ще якої хороби. Нема, скаже, й капець!

Тут і Олянка замовкла. І що її за язик смикнуло виганяти продавщицю? Хіба ж вона всю ліверню забрала? Вистачить для всіх. Але якби-то знаття! Якби ж то раніше сказали.

Уже ввечорі Олянка добирається в село. Не все розпродала — зосталось і огірків трохи, і яблук, таж не віддавати їх за безцінь, не роздавати ж задурно. Краще вже хай свиня з'їсть чи корова, якась користь буде з того... Зовсім наморилась, а тут і дома крутанів усяких вистача, бо батьки старі, нездужають. Доки покрутилась, уже й вечір, уже й ніч за тином стоїть густа, як коноплі.

— Мамо, — питає, — гасу трохи маємо, чи піти купити?

— Трохи маємо... Можна й купити.

Неділя сьогодні, то й на душі якось так, ніби зіллям та канупером устелено. І сміються десь аж біля клюбу. Ген з-за очеретів жовтим жаром займається, ось-ось має викотитись місяць.

— То йду по гас, мамо.

— Хоч би зодяглась.

— А, хто в цю пору приглядатиметься.

— То для себе.

— Ну, хіба що для себе.

Йде поволеньки, розглядається по боках, а серце тане в грудях, наче то не серце, крижинка. Скільки тої зеленої молоді розвелось, ну, ще ж і не цвіте, а тільки бубляхи повипускало, й воно вже на вулицю висунуло, вже й воно хихикає та зуби шкірить, тьху, прости Господи! А Олянчиних товаришок то й не стрінеш — чи пороз'їжджались, чи вдома з дітьми сидять.

— Давайте, дядьку Устиме гасу, бо керогаза нема чим заправити.

— То це ти так убралась, щоб гас нести?

— Не біля гною ж я зараз.

— І то правда.

— За мене ніхто тут сьогодні не розпитував?

— А хто б це мав розпитувати? — прискалює хитре око дядько Устим.

— Не ваше діло. Відповідайте, коли питають, і годі.

— Здається, ні.

Олянка заплатила за гас, уже йде. Проте зупиняється на порозі.

— А ви тут увесь день?

— Та вроді весь...

Ну, в крамниці міг і не питати, думає Олянка, але ж до сільради повинен би заглянути. Іде, невесела, з тим гасом до сільради, застає в темній неосвітленій хатині глухого виконавця Калістрата.

— Ну, з цим багато не наговориш, — бубонить Олянка, а голосніше запитує:

— Тут за мене ніхто не цікавився?

— Га? — прикладає до вуха не долоню, а чорну лопатку Калістрат.

— За мене не допитувались тут?

— Бог його знає.

— А не дзвонили по телефону?

— Га?

— Ото ще тетеря глуха, — бубонить Олянка, а голосніше: — По телефону ніхто мене не шукав?

— Не шукав, — відповіда Калістрат.

— І дороги до нашої хати не питали?

— Га?

— Ну й глушман старий... Чи ніхто не питав, де живу?

— Не питав.

— На добраніч, — прощається Олянка. — Хай вас тут миші з'їдять.

— Га?

Сердита йде Олянка додому, аж з очей іскри прискають. Отож треба було повірити! Треба було повірити, що те руде брехло приїде до неї у Ведмеже Вушко. Хіба ж зразу не було по ньому видно, що зайда справжнісінький, що такого зайду по всьому світу шукатимеш — і не знайдеш. Днем з каганцем, а вночі зі свічкою! Дівчина при корові, а корова при дівчині! Якби тобі така потрібна, давно вже мав би. Пустомеля світовий, пустодзвін горохляний! Тепер не дівчата, а вертихвістки, базікає. Бо дурень, то на таких і натрапляєш. А якби придивився гарненько, не

казав би такого. Не всі однакові. Ось хоч би вона, Олянка...

Але ближче до хати — і гнів її влягається. Не такий уже й безголовий отой рудий. Ну, позагравав трохи, пожартував, то хіба так одразу й летіти до неї, розшукувати? Ось коли вона завтра чи післязавтра знову на базар подасться, то й він прийде, знов посміється трохи. А там... А там, може, і приїде.

Олянці зовсім легко стало. До хати ввійшла усміхнена, весела. Ну, наче й погуляла славно, і потанцювала, й не без того, щоб за руку її потримали. Почала стелитись, а лице від матері ховала, бо зразу запримітить, що дочка весела, розпитуватиме, що та як. А навіщо їй, Олянці, розповідати? Ще зурочить собі, не приведи Господи...

ЗОЛОТІ ЗЕРНЯТКА

Добра повість або добре оповідання — це наче льодова гора: тільки одна п'ята є видна для ока, решта захована у глибині.

Е. Гемінґвей.

* * *

Щастя залежить від нашого відношення до речей. Із двох осіб, що летять у літаку над морем, одна думає про можливі небезпеки, про те, що мотори можуть спинитися, про можливість бурі чи пожежі і цим затроює собі подорож. Друга, навпаки, насолоджується краєвидами, розмовляє з сусідом і проводить дуже приємно час. Обставини зовсім однакові, підхід до них зовсім різний.

Андре Моруа.

* * *

Причина, чому багато людей зазнають невдачі, є в тому, що вони намагаються поліпшити інших тоді, коли повинні намагатися поліпшити самих себе.

О. А. Батіста.

* * *

Друга думка завжди мудріша від першої. — Еврипід.

* * *

Практичну мудрість здобувається тільки досвідом.

Смайльс.

Валерій Шевчук

ВЕСІЛЛЯ

Частина з роману „Набережна, 12"

— Скільки, ти гадаєш, буде гостей? — спитав швець, витираючи синьо-рожевим волохатим рушником обличчя. Сьогодні він устав раніше звичайного, але сонце вже залило кімнату.

— Треба полічити, — відказала Марія, що поралась біля столу.

— Не потрібні мені гості, — втрутилась у розмову Люся. В старенькому домашньому платтячку вона виглядала зовсім дитиною.

— Е ні, — швець кинув рушник на бильце ліжка. — Хіба ми не можемо справити порядне весілля? Таке буває тільки раз.

— З нашого боку буде чоловік двадцять та з їхнього, — Марія подумала: — Отже, чоловік п'ятдесят заразом.

Швець підійшов до вікна і розчинив стулки. Повіяло річкою — повітря потекло щедро й розкішно. Хтось ішов по асфальту, й кроки лунко били об притрушені росою стіни будинків. Швець звісився донизу: чотирикутник двору блищав, нерівно відбиваючи лінії вікон та ринв.

— Справимо весілля внизу, — сказав швець, повертаючись до дружини.

— Зробити театр? — знову втрутилась Люся.

— Який театр? — розсердився швець. — Чи, може, ти помістиш усіх гостей у цій конурі? Сюди влізе не більше двадцяти чоловік. А там і оркестр може бути, танцюйте собі. На асфальті — то не на другому поверсі.

— А чого ти впевнений, що весілля буде в нас?

— А в кого ж?

— Добра вигадка, — Люся склала долоні човником, готуючись умиватись. — Чотири ряди вікон — будь ласка, вистава, дивіться й ковтайте слину.

— І хай поковтають, — засміявся швець. — Чи, може, ти порадиш ховатися? А я не хочу ховатися, бо люблю людей.

— Треба запросити його батьків і домовитись...

— Тільки не дуже захоплюйтесь. А то напросите і далеких і близьких.

— То вже наша турбота, — Марія сердито брязнула тарілкою. — Твоя турбота була виходити заміж, а наша — зробити тобі весілля.

— Якщо ти так говориш, я взагалі відмовлюсь.

— Отакої! — Марія плеснула на сковорідку яйце. Жир зашкварчав, бризкаючи темними кульками.

— Тільки не сваріться, — швець натягнув сорочку. — Вийшла — то вийшла. Ми теж були не кращі. А на весіллі, справді, дозволь порядкувати нам.

Люся подивилася на нього вдячним поглядом, і це несподівано зворушило його. Відвернувся до вікна, щоб приховати розчулення, і його засліпило сонцем. Велике та яскраве, воно стояло у верхній шибці, заливаючи кімнату жовтим теплом.

— То ти сказав, щоб вони прийшли? — Марія зняла сковорідку й виклала яєчню на тарілку.

— Прийдуть, — Люся підійшла до дзеркала і стала витиратися.

— Все це не так просто, — мовив швець. — Коли ми женилися, то що було? Хліба буханець і добрий баняк картоплі. А ще самогонка.

Марія глянула на чоловіка, очі її зволожилися.

— А пам'ятаєш, як Фраєрман обіцям вечерю з хлібом?

— О, пішли спогади, — буркнула Люся. — Ви про це розказували мільйон і один раз.

— Якщо нецікаво — помовч, — образилась Марія. — Ти теж колись будеш розказувати про себе своїм дітям мільйон і два рази.

— Якщо людина може згадати щось добре, — швець сів до столу і присунув до себе тарілку, — це значить, що вона була щаслива. А такі речі не забуваються.

Люся стояла серед кімнати й дивилася то на батька, то на матір.

— Ти не дуже в нас розкішно жила, — Марія залила каву окропом. Різкий запах поповз кімнатою. — Але весілля ми тобі справимо.

— Там у дворі буде якраз, — швець послав до рота яєчню. — Коли вже виходиш заміж, то виходь, як люди.

— Ну добре, як люди, — Люся розчісувала волосся. — А де ви візьмете стільки грошей?

З другої кімнати вийшов заспаний Борис.

— Тебе ще тут не бачили, — Марія швидко зняла молоко з плити. — Йди спи...

— Розкричались — то заснеш, — буркнув малий.

— Гроші — не твоя турбота, — сказав швець. — Весілля справимо ми, а не ти.

— Ох, як ви в один голос!

— А ти що хотіла?

— Борка, марш звідси, — крикнула Люся, обертаючись до брата.

— Що марш. Я, може, хочу в уборну!

— Іди собі в уборну і не плутайся.

— Теж мені, нєвєста, — презирливо протягнув Борис.

Люся вихором підскочила до брата і схопила його за барки.

— Ма-а, — голосно заревів хлопець.

— Ну чого ти до нього лізеш?

— Хай іде звідси. Нічого слухати!

— Борю, йди, — сказав швець. — В тебе нема гарного плаття, Люсю. Сьогодні підете з матір'ю в ательє. Замовиш біле, як зараз носять.

— Правда? — Люся радісно сплеснула долонями.

— А ти думаєш, ми тобі вороги?

— Чого в ательє? Могли б запросити Свінціцьку. Хіба вона погано шиє? — Марія зняла з вогню каву.

—Ніяких Свінціцьких! Те, що в тебе не було білого плаття, — то такі часи. А їй треба розкішне. Ти повинна це розуміти.

— Ну, розкішне не розкішне, — Марія налила в чашку густого навару, — аби гарно пошили.

— Я не хочу розкішного, — Люся сіла до столу. — Але в ательє, добре, мам?

— Хай буде в ательє. Я там ще ніколи не була.

— То побуваєш.

Марія зітхнула й долила в каву молока. Борис знову з'явився у кухні, позіхаючи на весь рот.

— Хоч би пащеку прикрив!

— А тобі яке діло?

— Як дам зараз, то побачиш діло.

— Облиште, — гримнув швець. — Ти вже не дитина, Люсю .Треба ж бути комусь розумнішим.

— Де там не дитина, — Марія поставила на вогонь сковорідку. — Снідати будеш, Борю?

— Буду, — буркнув Борис. — Тільки я не хочу вмиватись.

— Тю, нечупара!

— Добре, що ти чупара, — Борис ображено почовгав у сусідню кімнату.

Швець пив невеликими ковтками каву з молоком і згадував:

— А скільки у нас було гостей на весіллі, Маріє?

— Та скільки, — Марія смажила яєчко дітям. — Твій покійний брат, Буймуструк з жінкою і Корницький...

— Так, — швець кивнув головою і підвівся з-за столу. — Їх уже нікого нема, Маріє. Буймуструка повісили німці, ти пам'ятаєш?

Люся уважно слухала батька.

— Його жінка померла. Ви з нею гуляли ще дівчатами.

— Гуляли, — відгукнулася Марія.

— Брат не вернувся з війни. Ти пам'ятаєш, як він тоді напився і танцював?

Марія покинула яєчню і подивилася на чоловіка довгим поглядом. Зовсім так, як дивилася двадцять з лишком років тому.

— А Корницького забрали в Німеччину. Він був ще здоровий дядько, — сказала вона.

Люся підійшла до керогаза і зняла пригорілу яєчню.

***

Молодята сиділи на чолі цілого ряду понакриваних білими скатерками столів. Зверху підвісили два ліхтарі, й коло них кружляла руда хмара комах. Жовте світло лилося двома рівними потоками, в яких хилиталися людські обличчя. Хміль і їжа роздобрили їх, розмови перехрещувалися і змішувались, люди перекрикували одне одного, і лише тости згуртовували їх разом.

— Оркестр, туш молодим! — гукнув швець, підіймаючись з-за столу. З вузенької чарки вихлюпнулось на скатертину червоне вино і розповзлося, в'їдаючись червоними вусиками в тканину. Оркестр гримнув туш, Толя з Люсею встали. Трубарі надимали щоки, їхні очі блищали від випитого. Швець обвів повільним поглядом столи й неквапливо випив.

— Ти щось багато п'єш, — штовхнула його Марія.

— Ах, Маріє, — сказав він. — В такий день... Хіба ти не бачиш, який це день?

— Не обращайте уніманія, кумо, — сказала Федориха, витираючи губи. Перед нею стояла величезна тарілка, вщерть наповнена картоплею, котлетами, смаженою рибою в томаті й холодцем. Вона їла, не розбираючи страв, — холодець з рибою й рибу з салатом.

— Я не знаю й половини з них, — сказав Толя, роздивляючись гостей.

— Я теж. Мабуть, ти не знаєш моїх, а я твоїх, — Люся стисла під столом його долоню.

— Вони дуже вже кричать, — Толя нахмурив брови. — Часом здається, що це не наше, а їхнє весілля.

—Не хмурся, — всміхнулася до нього Люся. — Сьогодні не можна...

— Я розумію, — він подивився на неї. — Колись ми ще згадаємо цей день.

— Хіба він такий поганий?

— Ні. Хочеш, я тобі розповім про своїх?

— Спершу я про своїх...

Стах Бондар нахилився над столом. У нього блищали над горішньою губою круглі краплини поту, і він час од часу злизував їх рожевим язиком.

— От і віддав дочку, Павле.

— Віддав, — Павло підвів голову. — Ти глянь, яка краля...

— І зятьок — хлопець начебто нічого.

— Мадам учителько, мадам учителько, — голосно говорила мадам Цукрова, — ви зовсім нічого не п'єте. Це вишнівочка. Маріє, мадам учителька не хоче покуштувати твоєї вишнівочки.

У мадам Цукрової були млосні маленькі очі, й губи блищали від жиру.

— Випийте, Ганно Іванівно!

— Та я вже й так п'яна.

Федориха схопила великий бокал і з шумом втягнула в себе іскристе, золотаве ситро.

— Слухай, — Люся притулилася плечем до Толі. — Он бачиш, в самому кінці? Це тітка Люда.

Тітка Люда часто кліпала червоними оченятами й печально дивилася на світ.

— Його родичів, — шепнула вона тітці Насті, — посадили ближче, як нас.

— І де вже там ближче, — в тітки Насті був добродушний баритон.

— Вона така смішна, — Люся примружилась, згадуючи. — Завжди приносила нам кольорові кульки. Її чоловік був столяр, помер в п'ятдесят другому році, він робив гарненькі кульки. А знаєш, яка вона роботяща? Вдома у неї цілий музей. Залізячки, шмаття, підкови, цвяхи, ключі — чого тільки не хочеш! — Люся тихо засміялася. — І що не спитаєш, у неї є.

Музиканти сіли за відведений для них столик і приставили до стільців труби. Старший із них, великий неповоротний чолов'яга, підчепив виделкою добрячу порцію холодцю.

Вчителька думала про свої несподівані гостини. Її запросили, не давши зайти до кімнати, як тільки ступила у двір. Вона сіла, відчуваючи незручність, — годилося б піднести молодятам якийсь подарунок. Од першої чарки розлився по тілу солодкий хміль... Згадувала, як замість весілля вони поїхали з Іваном дивитися море, це було якраз перед війною. Погода зіпсувалася, і море було безлюдно-сіре. Лише бовваніли на рейді кораблі. В Одесі вони купили велику морську мушлю з рожевим черевцем. Вона, мабуть, довго лежала в комісійному магазині, поки дочекалась свого покупця. „Я б подарувала її вам, — думала вчителька, дивлячись на молодят, — але вона вам нічого не скаже. Просто буде мушля з рожевим черевцем". Вони бігали безлюдним морським берегом, взявшись за руки, і на піску лишалися круглі ямки від їхніх босих ніг...

— Онде, Федориха, бачиш? — шепотіла Люся. — Страшенно любить крупники. Звечора — крупник, вранці — крупник. І в обід. Ти подиви, як вона багато їсть. — Люся добродушно всміхалася. — Знаєш, вона теж родичка. Хрещена мати. А коли приходить до нас у гості, вмощується тільки на м'яке...

Стах Бондар сидів поруч своєї дружини і намагався якнайчастіше ковтнути чарку. Дружина бесідувала з сусідкою й час від часу смикала чоловіка. Стах Бондар зітхав і ставив чарку на стіл.

— Давай уже вип'єм, Павле, — казав він.

— Ми вже з тобою діди, Стаху, — говорив Павло, п'яненько всміхаючись. — Це я дід! Та й ти вже дід.

— А дід, — погоджувався Стах. — Давай вип'ємо за дідівство, шляк би його трафив!

— Що вам розказувати, — тоненько тягнув Толин батько. — У війну, коли ходили за сіллю в Бердичів, то я зі своєю ногою, — він підняв з-під скатертини коліно, — чалапав, аж куріло...

— А що у вас з ногою? — зацікавилася тітка Настя.

— Покотило уже, — Толина мати церемонно підібрала губи.

— А ти не мішайся, як з людиною бесідую, — незлобиво озвався Толин батько. — А з ногою у мене, уважаєма, таке діло. Було мені літ двадцять, уже й жонатий був, то упав я на камінь і чашечку розтрощив...

— Ай-яй-яй, — захитала головою тітка Настя.

Головний музика налив здоровенний кухоль пива і вихилив.

— Ти ще в трубу лини, щоб легше гралося.

— Нельзя, — спокійно відізвався головний музика. — Барахлити буде.

— А онде сам Федір, — сказала Люся. — Знаєш, він сидів у тюрмі. Коли я була малою, то страшенно боялася тюрми.

У Федора було велике видовжене лице з важким підборіддям. Сіра шкіра обтягувала кістки. Ніс розширювався донизу, два невеликі, але вдивовиж добрі ока задумно дивилися на світ і людей.

— Я зовсім не знала його, — розповідала Люся, — але одного разу він прийшов. Став на подвір'ї і почав розглядати вікна. Знаєш, він ніколи не усміхається, а тоді всміхнувся. Бачив би ти, як він усміхнувся. Потім мені сказали, що це Федір. А до того його ніхто й не згадував. Це, певне, страшно, коли людину ніхто не згадує. Мадам Цукрова його впізнала і злякалася. Підхопила своє плаття і навтікача...

— От ви розказуєте про Бердичів, — озвалася повногруда жінка. — У війну і я туди ходила. Прийшли ми якось, а там шкіра розкидана. Набрали ми солі з ям, брудна вона була та сіль, але де іншої взяти, обв'язалися шкірою і йдемо. А на Пушкінській патруль нас схопив. Ну, думаю, все, кінець мені. Повели нас, я шнурок розпустила

під грудьми і по шкірці викидаю на дорогу. А нас і не обшукували. Забрали сіль і вигнали...

Син Федора дивився на гостей. Було трохи дивно, що мала Люська, яка ще недавно ганяла по двору з іншими дітьми, вже виходить заміж. Він думав про свої двадцять вісім років і про те, що останнім часом груди починає давити неспокій. „Треба більше працювати", — вирішив він, колупаючись виделкою в їжі.

Марія встала з-за столу і побігла в квартиру, де порядкувала двірничка.

— Ви б пішли посиділи за столом, — сказала Марія.

— Я вже краще тут, — відповідала двірничка заклопотано. — Що вже пора подавати?

— Давайте вермішелю.

Вони понесли наповнені паруючою вермішеллю миски.

— О, господині наші, — швець був уже п'яненький. — Сядь, жінко, вип'ємо за наше колишнє...

— Ану тебе, — зашепотіла Марія. — Вже налигався...

Швець подивився на неї теплим поглядом.

— Стаху, — схилився він до Бондаря. — Ти знаєш, про що я думаю? Про те, що ніхто з гостей, які гуляли на моєму весіллі, не дожив до цього дня. Гадаєш, доживемо ми до весілля наших онуків?

— Хто його зна, — Стах Бондар ковтнув чарку. — Може і доживемо. Аби не зірвалася завірюха...

— Все життя наше було таке, — швець дивився повз Стаха Бондаря на темний ряд вікон „Головсолі". — Війна, голод, війна... Тільки зараз і починаєм розживатись.

— Вже й перед війною було непогано.

— Я ходив по всіх усюдах, — вів далі швець. — Де мене чорт не носив, тільки ти не смійся, — помахав великим коричневим пальцем. — І що ти думаєш, Стаху, — він нахилився над столом, — всюди одне й те ж. Ти не знаєш чому?

— Не туди, мабуть, ходив, — Стах Бондар налив у свою порожню чарку. — Та що про це казати. Давай вип'єм, трясця його матері...

Швець підвівся.

— Увага, — сказав він. Гомін стих. Підняв наповнену по вінця чарку. — Ось що я скажу, діти, — він хитнувсь, але схопився рукою за спинку стільця. — Для вас це дуже важливо... Як би його сказати. Ось сюди слова підхо-

дять, — показав чаркою на горло, — а сказати не можу. Одне слово, запам'ятайте цей рік. Серпень, тисяч дев'ятгот п'ятдесят...

— Туш грати? — шепнув йому оркестрант.

Швець невтямно глипнув на нього.

— Туш? Ні, не треба туша. Зараз не треба.

Оркестрант повернувся на своє місце, а швець втомлено сів.

— Може, будемо подавати солодке? — запропонувала Марії двірничка.

— Рано ще. Бачите, дехто їсть. А перестануть — подамо солодке.

Федориха потягнулася через стіл і дістала миску з паруючою вермішеллю. Поклала добрячу порцію й подивилася на їжу теплим поглядом.

— Он та жінка, — розповідала Люся, показуючи на повногруду, що ходила в Бердичів по сіль, — нам ніхто. Але у війну, коли ми сиділи без шматка хліба, приносила нам то картоплі, то борошна. Вона вміла діставати й ніколи нічого не брала в заміну. Батьки були знайомі з нею раніше, але вона нам ніхто. А зараз наче найближча родичка. Таке теж може бути, правда?

— Може, — сказав Толя. — А знаєш, що було б добре, Люсь? Добре було б втекти кудись.

— Куди? — пирхнула Люся.

— Хоч би до річки. Думаєш, вони помітили б?

— Звичайно, помітили б.

— Але не зразу. Ти подиви, кожен зайнятий своїм.

— А що ти хотів би? Щоб вони дивилися весь час на нас?

— Не знаю, — стенув плечима Толя. — А коли вони кричатимуть „гірко", доведеться цілуватися на їхніх очах?

— Я теж того не люблю, — зітхнула Люся. — Але, напевне, доведеться.

Толя торкнувся пальцями її стегна.

— Божевільний, — перелякалася Люся.

— Я скучив за тобою, — сказав Толя.

— Ти зовсім божевільний, — Люся м'яко подивилася на нього.

Мадам Цукрова повернула своє брезкле обличчя в їхній бік і чіпко дивилася, поморгуючи безбарвними віями. Її широкі губи здригнулися і завмерли. Вона подумала про

своїх дочок: Катя повіялася сьогодні з Яшею в кіно, а Зося рішуче відмовилася іти на весілля.

— Хочеш, я розповім тобі про своїх? — почав Толя. — В мене самі тітки. Батько був єдиний хлопець у сім'ї. Он, праворуч у кутку, — тітка Віра. Вона вміє знаменито лаятись. А працює важко. Приходить зі своєї повстяної фабрики і лається. Лається з сином, онде він сидить, бачиш, залицяється до твоєї подружки? Гарний такий парубок, але лаятись уміє не гірш од неї... Думаєш, чого вона сіла в куток? Потім буде весь час про це згадувати і жалітиме себе. Вона обов'язково повинна себе жаліти.

Тітка Віра меланхолійно озирала подвір'я. Маленький чоловічок з посоловілими очима даремно намагався її розважити. Обличчя тітки Віри було печальне й урочисте від печалі.

— Мені її жаль, — сказала Люся. — Ми підійдемо до неї, коли все закінчиться.

Через будинки, від темного полотна зоряного неба, віяло річкою. „Все-таки треба їм щось подарувати, — думала вчителька. — Таке буває лише раз".

— Мадам учителько, — не вгавала Цукрова. — Ви таки не допили вишнівочки. Павле!

— Ну, — швець повернувся до них.

— Мадам учителька гордує вашою вишнівочкою.

— Та що це ви, — вчителька зніяковіла. Тітка Люда потяглася через стіл зацікавленим обличчям. Вчителька взяла чарку і невміло випила.

— Ось так, — задовольнилася мадам Цукрова. Потім присунулася до вчительки ближче й зашепотіла. — Звиняйте, мадам учителько, але це правда, що й ви збираєтесь заміж?

Вчителька спалахнула.

— Який там заміж!

— А чому б і ні? Така молода й красива. Ай-яй-яй! Коли б я була така молода та красива...

— Веню, — вперше порушив мовчанку Федір, звертаючись до сина, — ти повинен сказати тост.

— Скажи, синку, — підбадьорив його швець.

Син Федора почервонів.

— Я ніколи не проголошував тостів.

— Ти ж такий грамотний, — шанобливо озвався Стах Бондар. — Щасливий ти, Федоре, чоловік. Маєш золотого

сина. Хай скаже нам тоста. Павле, хай скаже нам грамотного тоста! Тихше! — крикнув він.

Розмови враз стихли, і син Федора побачив, що на нього з цікавістю дивляться десятки очей. Він підвівся.

— Я не вмію говорити, — сказав син Федора, — але коли на те пішло, то скажу. Ми всі були колись діти. Хороші, погані, судити не нам. Потім повиростали. Не помітили й як. Є хвилини, які проходять так собі у житті. А є такі, яких ніколи не забудеш. Для них, — він кивнув на молодят, — зараз така хвилина. А може і для декого, хто тут сидить іще. Усвідомлюємо ми це чи ні. Врешті, то не має значення. Хороші хвилини спливають, погані — тонуть. Хай же буде більше хороших, ніж поганих...

Син Федора нервово поворушив пальцями і сів. Жінка, що ходила до Бердичева, витерла ребром долоні сльозу. Федір сидів гордий, аж червоний.

— Сердечно сказав хлопець, — мовила Марія, тепло дивлячись на сина Федора. Той зніяковів і нахилився над тарілкою.

— Він дуже розумний, син Федора, — сказала Люся. — Чув, як красиво говорив. Але чудний. Він завжди був для мене страшенно дорослий. Молодий, а дорослий. І от я виходжу заміж раніше за нього. Але ти розповідай про своїх...

— А коло тітки Віри сидить тітка Стася, — повернувся до розповіді Толя. — Бачиш, яке в неї маленьке обличчя. І сама вона маленька. Але коли почне співати... Ти почуєш іще, як вона співає. Бути б їй артисткою, а вона просто собі касирка на повстяній фабриці. У нас усі працюють на повстяній фабриці. І батько, і тітки, мене теж хотіли туди, але я не пішов. Краще вже в автомайстерні.

— Був один случай, — говорив Толин батько. — Іду якось городом, а мені собака під ноги — ледве не збила. Не до добра, думаю. І що ж, коли спускався з Королівської гори, то машина розбилась об будинок. Знесла весь угол. Прикмети, кажу, ніколи не брешуть...

— То пусте, — поморщився Стах Бондар. — Забобони!

— Воно, я вам кажу, все має свій зв'язок, — вів своєї Толин батько. — Ось узяти з моїм коліном...

— Невже вас не могли підлікувати? — поцікавилась тітка Настя.

—Куди там...

Тітка Стася підвела вгору задумані очі, склала біля грудей маленькі руки й затягнула „Ніч яка місячна". Федориха долила до пісні свій різкий альт.

— Пора подавати солодке, — сказала зітхнувши Марія.

Оркестр гримнув танцювальну мелодію, що рвонулася в отвір між будинками до неба, де холодно блимали зорі. Син тітки Віри танцював, обіймаючи дівчину в білій сукні, але старі сиділи на своїх місцях — потрібно було ще трунку, щоб розгарячити їхню кров. Втім, вона вже гарячилася, чоловіки нашіптували сусідкам компліменти, а жінки сором'язливо затулялися долонями й відбивалися: „Ну що це ви!"

Оркестранти натхненно надимали щоки, а скрипка стрибала у великих руках головного музики, виплескуючи різкі, визкливі звуки.

— Ох же й грає, — замріяно хитала головою тітка Люда. — Ох же й грає!

— А йдіть-но сюди, кумо, — покликала Марія.

Двірничка повернулася до неї, Марія налила дві чарки і піднесла одну їй.

— Давайте вип'ємо, — м'яко сказала вона, — щоб не пам'ятати лиха...

— Отой дядько, — Толя показав очима, — це Роман. Чоловік тітки Мані. Вона померла, тітка. Була тиха-тиха. А він скнаристий дядько. Ловив рибу й щоранку бігав на базар. Всі кажуть, що в нього є добра панчоха. Все життя трусився над копійкою. А останнім часом почав пити. Вгощає першого стрічного, позичає гроші й навіть забуває брати назад. Ти не знаєш, чому?

— Мабуть, йому набридло.

Марія і двірничка розставляли солодке.

— Люблю груші, — сказав Роман. — У мене садочок з самих груш. Приходьте. Людмило Іванівно, з чоловіком приходьте, — він узяв грушку і подав тітці Люді.

— Ой, що ви, дякую, — перемонилась тітка Люда. — Колись може й прийдемо. Як-не-як, уже ж рідня.

Роман закивав головою.

— Його родичі ввічливі люди, — шепнула тітка Люда тітці Насті. Од випитого вина обличчя її світилося добро-

душністю — вона вже забула про те, що її посадили далі, ніж вона сподівалася.

Оркестр видихся, музики сіли перекусити. Дириґент перекинув у рот невеличку чарочку і сказав:

— Німці п'ють після обіду. Спершу наїдяться, а тоді п'ють. І не закушують...

— Який же толк тоді пити, — озвався той, що дув у найбільшу трубу. — Я, коли йшов сюди, то спеціяльно не пообідав...

Вчителька дивилася на молодят, і їй було добре на душі. Так добре, як не було вже давно. „Ще тиждень, — думала вона, — і я знову піду в школу. Мені обіцяли нову клясу, хоч краще було б лишитися зі старою... Я все-таки подарую їм мушлю, — вирішила вона. — Можливо, колись і для них вона багато значитиме..."

— Ти чув, — Стах Бондар торкнувся шевцевої руки. — Хочуть зачинити нашу пивницю, — Стах захихотів хрипким сміхом. — Будемо ходити на молоко, Павле.

Швець насупився.

— То зле, — сказав він. — Чоловік повинен мати місце, де можна було б посидіти. В кого більше грошей, той піде в ресторан. А ми з тобою не підемо туди, Стаху.

— Звісно, ні, — кивнув Стах Бондар.

— Чи, може, зачиняють і ресторани?

— Ресторани не зачинять. А ти давно не був у Зіни. Вона питала, чи не надумав часом кинути пити.

— Надумав, — сказав швець. — Але прийти посидіти за кухлем пива я ніколи не відмовлюсь. І це неподобство, — швець п'яно змахнув долонею.

— Це щастя, а не неподобство, — сказала тітка Настя. — Менше пропиватимете грошей.

— Ви не зовсім понімаєте, — зауважив Толин батько. — Пропивати будуть, як би не зачиняли. У дворах, у під'їздах. Все одно пропиватимуть...

— Я трохи втомилася, — зітхнула Люся. — Ти ж знаєш, я вже не сама...

— Ще ж нічого не видно, — сказав Толя.

— Багато ти тямиш, — пирхнула Люся. — Що ви взагалі розумієте, чоловіки? До речі, ти так і не сказав, як тобі подобається моє весільне плаття?

— Розкіш, — сказав Толя. — Я тебе навіть не впізнав. Стала така гарна й доросла.

Люся запишалася, червоніючи.

— А до цього хіба не була гарна?

— Зараз особливо.

Люся задоволено обдивилася себе...

Тітка Стася заспівала „Рідна мати моя". Її голос покрив розмови, і гості змовкли. Федориха підтягла альтом.

— Чого ти лізеш? — не витримав Федір.

— Не заважай, — відмахнулася Федориха. — Коли співати, так співати всім.

Пісню підхопили ще кілька голосів, але голос тітки Стасі лився чистим срібним струмком.

— Ти чуєш, як вона співає? — спитав Толя.

— Гарно, — згодилася Люся. — Я так не вмію...

Але вони заспівали теж. Мадам Цукрова втупилася в них розмореними очима. Брезкла шкіра підборіддя звисала капшуком і час від часу посмикувалася. Це розсмішило Люсю, але вона стрималась і опустила очі вниз, де її рука міцно стискала чоловікову руку. „Він мій чоловік", — думала вона, не перестаючи співати. — Боже мій, які ми дорослі!"

— Гірко! — вигукнув раптом Стах Бондар. — Гірко!

— Гірко! — закричали Федориха, і тітка Віра, і чоловік тітки Віри.

— Почалося, — зітхнула Люся. — Ось вони й звернули на нас увагу.

— Ну що ж, вставаймо, — сказав Толя.

Вони встали, і він торкнувся губами її холоднуватих вуст.

— Боже, які вони молоденькі, — захитала головою тітка Стася.

Гості задоволено загули.

— Туш! — крикнув швець.

Оркестранти встали і гримнули в труби. Дириґент затис подвійним підборіддям скрипочку і кивнув лисим черепом.

— А тепер танці, — гукнув швець, схопивши свого стільця.

Вчителька непомітно вийшла з юрби і ступила за поріг парадного. Вона витерла хусточкою змокрілого лоба і враз відчула, що в кутку хтось причаївся. Придивившись, побачила маленьку постать.

—Це ти, Сашку? — спитала неголосно.

— Я, — тихенько відповів хлопчик.

— Чого ти тут стоїш?

— Дивлюся.

— А мама де?

— Поїхала на ґастролі, — сказав Сашко.

— А баба Елеонора?

— Спить.

Вона погладила його шовкову голівку і побачила, як спалахнули Сашкові очі.

— Ти ще не збираєшся женитись?

— Ні, — засоромився Сашко.

Вчителька повернулася туди, куди дивився хлопчик. Крізь світлий прямокутник було видно тих, що танцювали. Розвіювалися рясні плаття, витягнуті з пропахчених нафталіном шаф, чоловіки поскидали піджаки і біліли сорочками. Обличчя вливали у прямокутник дверей і були наче маски — знайомі й незнайомі, вкриті краплями поту і вогкою пудрою. Волосся прилипло до темних від загару лобів. Пливли губи: розкриті в розмові, стиснуті та розтягнуті усмішкою. Пливли очі: блискучі, налиті хмелем, ввічливі, сором'язливі чи похітливі. Ноги витупували в такт музиці, й сірувата курява осідала на чоловічі наваксовані черевики, фарбовані чи лаковані жіночі туфлі, на шкарпетки і подоли спідниць. Гухав барабан, аж бряжчали шибки, музики надимали щоки, дмучи в труби, хміль дійшов до них, і вони забули, що прийшли на підробітки. Вкладали в гру все, на що були здатні. Дириґент теж забув, що прийшов на підробітки, велика спина зігнулася, плечі опустилися, а маленька скрипочка натхненно танцювала в його важких руках...

Вчителька причинила за собою двері, міцно тримаючи біля грудей мушлю, повільно перейшла коридор і, коли зачинила вхідні двері, шум весілля долинув до неї знову. Сходи тьмяно освітлювалися замазканими електричними лямпочками, східці вели все вище й вище, бетонні й однакові, вичовгані ногами багатьох поколінь. Лукавий вогник спалахнув в очах учительки, вона примружилась і обережно повернула вгору. Йшла, по-змовницькому витягнувши обличчя, і намагалася ступати навшпиньках. Чути було, як поскрипував пісок, вчителька міцно притискала до грудей мушлю і повільно долала східці. Коло дверей Гайдаєнка натисла на білу кнопку. Дзвінок мелодійно поко-

тився порожнечею, вона почекала трохи, але довкола була тиша. „Де це ти, самітнику?" — подумала вчителька і ще раз натисла на кнопку. Дзвінок розсипався срібними круглячками, але знову їй відповіла тиша. Вона штовхнула двері, вони вільно прочинилися, і на вчительку пахнуло застояне повітря кімнат. „Агов, Миколо! — покликала вчителька. — Ти що, заснув?" Вона тихенько пішла коридором, все так само змовницьки витягнувши обличчя й нечутно ступаючи. Хотілося засміятися, по-дитячому пустотливо й весело. „Чого це він не замкнувся?" — подумала. Штовхнула кімнатні двері, тут було темно, і вона пригадала, що десь ліворуч має бути вмикач. „Агов, Миколо", — сказала вчителька, натискаючи на вмикач. Світло яскравим спалахом розлилося по кімнаті й одразу їй у вічі кинувся весь хатній розгардіяш...

Духовний оркестр заливався фокстротом. Тонко злітав догори голос кларнета, труби вели донизу, брязкали тарілки, повстяна куля палиці била в натягнену блискучу шкіру барабана, знову здіймалися кларнети, звуки стрибали на мідних ногах, бах-бах-бах, тарілки лязкотіли і схлипували, плутала срібну нитку скрипочка, бах-бах-бах, мідні ноги підіймалися надто швидко, надто швидко опускалися, бах-бах-бах, а над темним дахом світляним потоком котилася безмовна рекляма, і дахи теж котилися донизу, між ряди вуличних ліхтарів, бах-бах-бах, шаруділи підошви на асфальті, на стіні поклацував годинник і стрілки впивалися, наче павучки, в цифри, бах-бах-бах, кларнетисти не знали спокою, могутня ніч теж не знала спокою, і барабан приймав з глухим стогоном удари повстяної палиці.

ЗМІСТ

Стор.

Календарні справи і історичний календар ..... 4—32
Мій шлях, Леся Українка 32
Фраґменти зі спогадів про Лесю Українку,
Оксана Стешенко 36
Будиночок над Случчю, Петро Дорошенко 43
Син про батька, Кирило Стефаник 45
Камінний хрест, Василь Стефаник 58
Пустеля серця, Н. Сальванскі 67
У дорогу до Стефаника, Іван Боднарчук 68
Терміти, З. Дончук 71
Микола Вороний 74
Лесь Мартович 77
Іван Рило 77
Я зустрів тебе..., Яр Славутич 80
Монархи, Василь Симоменко 82
Лебеді материнства, Василь Симоменко 83
Володимир Свідзінський 84
Творчість поета-байкаря Євгена Гребінки,
Іван Чинченко 87
Зима — різьбар..., Яр Славутич 89
До 110-х роковин смерти Т. Шевченка,
М. Ї. Мандрика 91
Поезія Михайла Ореста, Яр Славутич 95
Кізоньки місток, Іриней Чабанрук 101
З моїх спогадів про О. Олеся і його добу,
М. Ї. Мандрика 103
Вганяється гостра коса..., Яр Славутич 107
Чи справді Шандровому роду не буде переводу,
Юрій Гаморак 108
Сіть сьома, Василь Шевчук 122
Слово за тобою, Сталіне, Володимир Винниченко .. 143
Весело-Тернівська українська ґімназія на Запоріжжі
у 1917—1919 роках, І. Горішній 167
Цікаво, що... 177
Ярмарок у М'ясківці, Іван Черешня 178
Вакаційні пригоди журналіста 180
Олянка, Євген Гуцало 183
Весілля, Валерій Шевчук 191

A49757